

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN YAŞADIKLARI VE GÖÇ
HADİSESİ (1980-1990)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

NAİM MUTLU

KOCAELİ 2022

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN YAŞADIKLARI VE GÖÇ
HADİSESİ (1980-1990)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

NAİM MUTLU

DOÇ. DR ESMA TORUN ÇELİK

KOCAELİ 2022

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN YAŞADIKLARI VE GÖÇ
HADİSESİ (1980-1990)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Naim MUTLU

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 29.06.2022/19

KOCAELİ 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ.....	V
SİMGE VE KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHTE TÜRKLER VE BULGARLAR	3
1.1. TARİHTE TÜRKLER VE BATIYA İLK GÖÇLERİ	3
1.2. TARİHTE BULGARLAR VE BULGARİSTAN COĞRAFYASI.....	4
1.2.1. Büyük Bulgar Devleti.....	4
1.2.2. Tuna Bulgar Devleti	5
1.2.3. II. Bulgar Devleti	8
1.3. ANADOLU'DAN BALKANLARA TÜRKLER	9
1.4. BULGARLAR ARASINDA MİLLİYETÇİLİĞİN ETKİLERİ.....	13
1.5. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRKLERİN GERİYE GÖÇLERİ 16	
1.5.1. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve Bulgaristan.....	16
1.5.2. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Sonrası İlk Büyük Geri Göç Hareketi.....	18
1.5.3. Balkan Savaşları ve Göçü	20
1.5.4. 1914'ten 1945'e Bulgaristan ve Göç	23
1.5.5. 1950-1951 Yıllarında Yaşanan Bulgaristan Türklerinin Göçü.....	26
1.5.6. 1969-1979 Göçü	28

İKİNCİ BÖLÜM

2. BULGARLARIN UYGULADIĞI ASİMİLASYON POLİTİKASI.....	33
2.1. 1984 ÖNCESİ DİNİ BASKILAR VE İSİM DEĞİŞTİRME OLAYLARI ..	33
2.2. 1984 VE SONRASI ASİMİLASYON UYGULAMALARI.....	35
2.2.1 İsim Değiştirme Politikası.....	35
2.2.2 Türkçenin Yasaklanması	39
2.2.3. Türk Giyim Kuşamına Yönelik Baskılar	40
2.2.4. Din Kapsamında Uygulanan Baskılar.....	41
2.3. BULGARLARIN TÜRKLERE UYGULADIĞI ASİMİLASYONUN TÜRK DİPLOMATLARINCA ÖĞRENİLMESİ VE DİPLOMATİK SÜREÇ	42
2.4. ASİMİLASYONA TÜRKİYE'DE BULUNAN GÖÇMEN DERNEKLERİ VE TÜRK BASINININ TEPKİSİ	49

2.5. ASİMİLASYONUN DÜNYA BASININDA YANKILARI VE AVRUPA’DA YAŞAYAN TÜRKLERİN PROTESTOLARI	53
2.6. ASİMİLASYONA KARŞI ULUSLARASIN ÖRGÜTLERİN TUTUMU ...	54
2.6.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı.....	59
2.6.3. Birleşmiş Milletler	62
2.6.4. Avrupa Konseyi	65
2.6.5. UNESCO	66
2.6.6. Uluslararası Af Örgütü	67
2.7. TÜRK SİYASİ PARTİLERİNİN BULGARİSTAN’DA YAŞANAN ASİMİLASYONA KARŞI YAKLAŞIMLAR.....	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. BULGARİSTAN’DAN TÜRKİYE’YE 1989 GÖÇÜ	71
3.1 “TÜRKİyecİLİK BAŞLIYOR”	71
3.1.1. Göçmenlere yapılan yardımlar	82
3.1.2. Geriye Dönüşün Sebepleri ve İstatistikleri	85
3.3. GÖÇÜN SONUÇLARI.....	87
3.3.1. GÖÇ SONRASI TÜRKİYE’DE GÖÇMENLER.....	87
3.3.2. Göçün Bulgaristan’da Kalan Ve Geriye Dönen Türkler Üzerine Etkileri.....	90
3.3.3. Türkiye’nin İzlediği Politikanın Değerlendirilmesi	91
3.3.4 Göç sonrası Bulgaristan’da Türklere karşı tutum.....	93
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA	101
EKLER.....	106

ÖZET

Tarih bilim'inin önemli konularının başında gelen göç olgusu Türk tarihinin şekillenmesine de etki etmiştir. Türklerin Batıya yönelen göçleri Osmanlı Devletinin fetih hareketleriyle beraber Balkanları, Anadolu'dan sonraki yurtları haline getirecek kadar yoğun olmuştur. Hemen hemen 18. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren batı yönlü göç, Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik düşüncesinin Osmanlı egemenliğinde yaşayan Balkan toplumlarını etkilemiş ve Balkan Türklerinin göç yönü geriye yani Anadolu'ya yöneltmiştir. Bu yön değişiminin ilk örneği 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı ile meydana gelmiştir. Süreç Balkan Savaşlarıyla devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde ise 1950 Göçü, 1969-1979 Yakın Akarba Göçü ve son olarak 1989 Göçü yaşanmıştır.

Çalışmanın ana temas noktasında yer alan 1989 göçü öncesinde Bulgaristan Türklerinin isimleri değiştirilmiş, Türk dili ve gelenekleri yasaklanmıştır. Bulgaristan'ın bunları yapmaktaki nihai amacı yaşanan bütün göçlerde olduğu gibi ulus devlet yapılanması fikriyle tek kültürlü Bulgaristan'ı tam anlamıyla tesis edebilme isteği olmuştur. Süreç içerisinde Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kültürüne yönelen baskı ve asimilasyon uygulamaları Bulgaristan Türklerinin tepkisiyle karşılaşmıştır. Türkiye'nin de soydaşlarına olan desteği ve gerçekleştirdiği diplomatik girişimler, çözüm arayışları 1989 Göç'ünün başlamasında etkili olmuştur. Göçün başlamasıyla birlikte barınma, iş bulma, yeni yaşam şartlarına alışma gibi geniş kapsamlı beşeri sorunlar ve çözüm arayışlarının yoğunlaştığı bir süreç de başlamıştır. Bu sorunları aşamayıp geri dönenler, hiç gelemeyenler, ayrı kalan aileler ve benzeri durumların sonucunda Türkiye'ye kalıcı olarak 212.688 kişi yerleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Türkleri, Göç, Soydaş, 1989 Göçü, Asimilasyon, Göçmen Dernekleri.

ABSTRACT

The phenomenon of Migration which is one of the most significant topics belonging to the Science of History affects the shaping of Turkish Culture. The Turkish migrations to the West, together with the Ottoman's conquest movements were as intense as enabling the Balkans as their next homeland after Anatolia. The westward migration, which lasted almost until the first quarter of the 18th century, and the nationalism idea spread by the French Revolution affected the Balkan societies living under Ottoman rule, and the direction of migration of the Balkan Turks turned backward, namely to Anatolia. The first example of that direction change occurs with the Russo- Turkish War (1877-1878). That process continued with the Balkan Wars. On the other hand, In the republic period; 1950 migration, close relative migration, and lastly 1989 migration occurs.

Beforehand the 1989 migration which is the main emphasis of my study, the names of the Bulgar Turks were changed. Turkish Language and traditions were banned. The ultimate goal of Bulgaria in doing these is to fully establish a monocultural Bulgaria with the idea of nation-state structuring, as in all migrations. The pressure and assimilation practices against the culture of the Turks faced the reaction of the Bulgarian Turks. Turkey's support for its cognates, and diplomatic and solution-seeking attempts triggered the 1989 migration. With the starting of migration, a process in which comprehensive human problems such as housing, finding a job, getting used to new living conditions, and the search for solutions came out. 212,688 people permanently settled in Turkey as a result of those who could not overcome these problems and returned those who could not come, families separated, and similar situations.

Keywords: Bulgarian Turks, Migration, Cognate, 1989 Migration, Assimilation, Immigrant Associations.

ÖN SÖZ

Dünya üzerinde tarihsel derinlik bakımından kıymetli pek çok kavim ve uygarlık bulunmaktadır. Bu uygarlıkların her biri tarihçiler tarafından araştırma konusu olmuş veya olmaya adaydır. Bunlar içerisinde Türk kavimleri zamansal derinliğin yanında yaptıkları göçlerle birlikte araştırmacılara mekânsal genişlik de armağan etmiştir. Türklerin göçleri Orta Asya'nın bozkırından, Avrupa, Afrika hatta Avustralya kıtasının içlerine kadar ulaşmıştır. Ulaşılan bu alanlar içerisinde Türk göçlerinin ritmik dalgalanması en yoğun Anadolu ve Balkanlar'da yaşanmıştır.

Türk göçlerinin yoğunlaştığı Balkanlar ve Anadolu arasında 1980'li yılların başlarında yaşanan baskı ve asimilasyon politikalarının etkisiyle 1989'da meydana gelen zorunlu göçü yaşamış bir ailenin ferdi olmam, mesleğim olan tarih öğretmenliğinin bana yüklediği misyon ve tarihi köklerime duyduğum saygı beni bu çalışmayı yapmaya yöneltti.

1989 göçüne dair bu zamana kadar ki yapılan çalışmalarda genellikle Türklere yönelik baskı, asimilasyon, göç ve göç sonrasında yaşananları ayrıca göçmenlere yapılan yardımlar konusunu daha çok sınırlı kaynaklara dayandırıldığını fark ettim. Konu doğrudan doğruya benim ve ailemin hayatını da ilgilendirdiği için bu kaynakların Bulgaristan Türklerinin yaşadıklarını ve Türkiye'ye göçlerini yeteri kadar aktaramadığı ve sözlü kaynakların kullanılmadığını önemli bir eksiklik olarak gördüm. Olayları yaşayan bir ailenin ferdi olarak Bulgaristan Türklerinin psikolojik ve sosyolojik özelliklerini tanıdığım için sözlü kaynakların bu konunun araştırılmasına önemli katkılar yapacağı düşüncesindeyim. Bununla birlikte sözlü kaynaklarımı seçerken kişisel ilgileri, gözlem becerileri konu kapsamında yaşanan olaylar sırasında çalıştıkları kurumların, baskı, asimilasyon ve göç dönemi bulundukları mekânların teyit edilmesi gibi unsurları göz önünde bulundurdum. Yine önemli bir ölçüt olarak da sözlü kaynaklarımın Bulgaristan'daki siyasi partilerde ve Türkiye'deki dernek faaliyetlerinde yönetici olarak görev almış kişiler olmamasına dikkat ettim. Bu gibi görevlerde bulunan kişilerin siyasi kimliklerinin görüşlerini etkileyebildiğini fark ettim. Çok sayıda sözlü kaynak ile görüşme yapmama rağmen, nedenini bilmediğim şekilde tutarsız bilgiler aktarmaları sebebiyle çok azını kullanabildim.

Çalışmam sırasında konuyla ilgili süreli yayınlara, birincil ve ikincil kaynaklara ve devlet arşivlerine ulaşmaya çalıştım. Çalışmamın Covid-19 sürecine denk gelmesi sebebiyle erişim zorlukları yaşadım. Ayrıca devlet arşivlerinde konuyla ilgili belgeler henüz yer almadığı için pek fazla bilgiye ulaşamadım. Özellikle göç ve göçmenlere dair ilk kayıtların yapıldığı Köy Hizmetleri ve arşivinin geniş bilgi barındırdığını bilsem de bu kurumun kapatılması dolayısıyla arşivine ulaşamamak, çalışmamın önemli bir kaynaktan yoksun kalmasına sebep oldu. Bu eksikliği etkin olarak gazeteleri ve gazetelere yansıyan haberleri dönemin tanıklarıyla eşleştirmeye ve pek çok sefer aradaki bağlantıyı kurmaya gayret ederek gidermeyi denedim. Bu konuda tanıklık ettikleri döneme dair aktardıklarıyla çalışmama olumlu katkı sağlayan Ömer Eminoğlu, Sami Eminoğlu ve Ömer Öztürk’e teşekkür ederim.

Tezi hazırlamamda bilgisi ve tecrübesiyle her zaman yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Esmâ Torun Çelik’e, yaşamımın her anında desteği ve emeği olan annem Nurten Mutlu ve babam Fahri Mutlu’ya, teknik konularda yardım aldığım kardeşim Can Mutlu’ya buradan saygı, hürmet ve şükranlarımı sunarım.

Naim Mutlu

SİMGE VE KISALTMALAR

a.g.e	:	Adı geçen eser
a.g.m	:	Adı geçen makale
AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	:	Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Örgütü
BAL-GÖÇ	:	Balkan Göçmenleri Derneği
BKP	:	Bulgaristan Komünist Partisi
BKP MK	:	Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi
BM	:	Birleşmiş Milletler
CERD	:	İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırması Komitesi
DSP	:	Demokratik Sol Parti
DYP	:	Doğru Yol Partisi
EKOSOK	:	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
HP	:	Halkçı Parti
İHK	:	İnsan Hakları Komitesi
İKÖ	:	İslam Konferansı Örgütü
MDP	:	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MÖ.	:	Milattan önce
MS.	:	Milattan sonra
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
Ptt	:	Posta ve Telgraf Teşkilatı
s.	:	sayfa
SHP	:	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
THY	:	Türk Hava Yolları
TKZS	:	Trodovo Kooperativno Zemedelsko Stopanstvo (Köy Tarım Kooperatifleri)
TPK	:	Tekstilen Promişen Kompleks (Devlete ait tekstil üretim merkezi)
TRT	:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
UAÖ	:	Uluslararası Af Örgütü
UNESCO	:	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

GİRİŞ

İnsanlık tarihiyle göç olgusunun yan yana gelişi en eski çağlara dayanmaktadır. Sözlük karşılığı göç; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi¹ olarak tanımlansa da kişi ve toplumun anlam ve değer dünyasının da değişim ve dönüşüm yaşamasına sebep olur. Bahsi geçen değişimi ayırdıkları veya yeni yerleştikleri mekânlara aktaran bu sosyal süreç etki alanı bakımından oldukça geniştir. Göçler kendi iradeleriyle gerçekleşen özgür bir seçim olabileceği gibi kendi iradeleri dışındaki gelişmelerin sonucunda zorlama bir süreç olarak da meydana gelebilir. Göçler iç göç ve dış göç olarak sınıflandırılmıştır. İç göçler de dış göçler gibi sosyal sorunlara, insani dramlara sebep olur ancak dış göçlerde işin içine farklı siyasi organizasyonların dahil olması, durumu daha karmaşık hale getirmektedir. Özellikle devletlerin jeostratejik planlarının karşılık üzerine kurulu olduğu durumlarda oluşan sorunların ve yaşanan insani dramın daha ağır sonuçlanması mutlaklıdır.

Göç olayına dahil olan bireyler veya kitleler yeni yerleşim yerlerinde daha iyi koşullarda bir yaşama kavuşacakları beklentisiyle hareket ederler. O halde göçün karakterini, nedenlerini, göçmenlerin beklentilerini anlamlandırma sürecinde sorulması gereken en önemli soru göçü tetikleyen durum nedir? Bu sorunun cevabı; ekonomi, kültür veya siyasi rejimlerin baskıları, savaş durumu, toplum mühendisliği gibi kavramlar olabilmektedir. Ekonomik durumlar daha çok özgür seçim olarak karşımıza çıkar. Diğer faktörler ise ilerlen bölümlerde örneklerini de verdiğim irade dışı göçlerin meydana gelmesine etki eder.

Birinci bölümde; Türklerin ve Bulgarların tarihçesini, toplumlarının oluşumunu, yaşam sahalarını, tarihsel süreçte yaşanan değişimi, Balkanlara yönelen Türk göçlerini ve Bulgaristan'da milliyetçiliğin gelişimini aktarmayı düşünüyorum.

İkinci bölümde; Osmanlı İmparatorluğunun gerileme devrine yaşanan 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ile başlayan ilk geriye göçü olayını takibinde Balkan Savaşlarını. Bu iki önemli gelişme sonucunda bölgede Türk nüfusu ve kültürünün uğradığı erozyonu ardından siyasi temelli baskılar sonucunda meydana gelen 1950 Göçü ve devamı sayılabilecek olan 1969-1979 yılları arasında gerçekleşen yakın

¹ <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 05.01.2021

akrabaların birleştirilmesi olarak isimlendirilen göçün nedenlerini sonuçlarını aktarmaya çalışacağım. Böylece 1989 yılında gerçekleşen göç ile benzerlik ve farklılıkların takip edilebilmesini ve 1989 göçünün derin köklerini anlamaya çalışacağım.

Üçüncü bölümde; Bulgaristan'ın kuruluşundan itibaren etnik Türkleri ve Türk kültürünü yok etmek için yapılan uygulamalara bakmayı planlıyorum. Bu uygulamaların 1984'te Komünist Parti programı olarak sistematik bir hal alışını, durumun Türkiye'ye yansımalarına, yapılan diplomatik girişimlere Türkiye kamuoyunun hassasiyetini, yurt içinde ve yurt dışında çeşitli derneklerin verdiği tepkileri ve uluslararası örgütlerin konuya karşı tutumunu irdelleyeceğim.

Dördüncü bölümde ise, göç sürecini, yaşanan zorlukları, göçmenleri iskan uygulamalarını, yapılan yardımları, göçten sonra geriye dönenlerin bu kararı alma sebeplerini açıklamaya çalışacağım. Ardından göçün sonuçlarını, göçle gelenlerin durumunu, Bulgaristan'da kalan Türkleri, Türkiye'den geriye dönmek zorunda kalanların durumunu, Türkiye'nin izlediği politikaları ve göç sonrası Bulgaristan'ın Türklere karşı tutumunu da değerlendirerek çalışmamı sonlandırmayı planlıyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHTE TÜRKLER VE BULGARLAR

1.1. TARİHTE TÜRKLER VE BATIYA İLK GÖÇLERİ

Türk adı tarihte çeşitli kaynaklarda güç, kuvvet, miğfer, gibi farklı anlamlarla kullanılmış olmakla beraber araştırmacılar tarafında ilk defa bir millet adı olarak kullanılmasına dair düşünce Orhun Abideleri'nin okunması ile ortaya çıkmıştır. Devam eden araştırmalarda Pers kaynaklarından ulaşılan bilgiyle Seyhun Irmağı'nın ötesinde yaşayan Turanlı kabileler için kullanıldığı da görülmüştür. Çinliler Göktürklerin Aşina Sülalesinin tanımlamak için kullandıkları bu kelimeyi yine Gök-Türkler ile birlikte millet ve devlet adı olarak kullanmaya başlamışlardır.² Orhun Abideleri ve Çin kaynaklarının ortaklık göstermesi bilginin doğruluğunu da ispatlar niteliktedir.

1950'li yıllarda yapılan arkeolojik kazılarla ortaya çıkan bilgilere göre Türklerin ilk yurtları Altay Dağları'nın kuzeyi ile Sayan Dağları'nın güneybatısı arasındaki bölgeyi işaret etmektedir.³ Türkler bu ilk yurtlarına M.Ö 1700(M.Ö 2500-M.Ö 1700) civarında hâkim olmaya başlamıştır.⁴

Türklerin ilk göç hareketleri Altay ve Tanrı Dağlarına olmuş sonra Çin, Don Nehri, Baykal Gölü, Kuzey Hindistan ve Fergana Vadisi yönüne de olmuştur. Böylece bu havza milattan önce Türklerin yayılış gösterdiği alanları oluşturmuştur.⁵ Türkler milattan sonraki yüzyıllarda da yayılışlarına devam etmiş, M.S 1. ve 2. yüzyıllarda Kazakistan'ın güney bölgelerine 375'ten sonra Orta Avrupa'ya kadar ulaşmışlardır.⁶ Türklerin yayılış alanları daha pek çok havzaya yönelmişse de konuyu dağıtmamak ve

² İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken yayınları, İstanbul, 2007, s. 43- 45.

³ Ahmet Taşağıl, "Türk" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.41, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2012, s. 467.

⁴ Kafesoğlu, **a.g.e**, s.50.

⁵ Taşağıl, **a.g.m**, s. 467.

⁶ Taşağıl, **aynı yer**.

bağlantıyı daha rahat takip edebilmek adına Avrupa'ya yönelik yapılan göçleri takip edeceğim.

M.S 4. yüzyılda Hunlar Orta Avrupa'ya kadar ulaşmışlardır. Ardından 6. yüzyılda Avarlar Batı Türkistan'dan Orta Avrupa'ya ulaşan diğer bir kavim olmuştur. Peçenek, Kuman-Kıpçak ve Uzlar (Oğuzlar) Hazar Denizi'nin kuzeyinden Doğu Avrupa'ya ve Balkanlar'a 9 ve 11. asırlarda göçlerini devam ettirmişlerdir. 7. yüzyılın ikinci yarısında Bulgarlar Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a ve Volga Nehri kıyılarına gelmişlerdir. Balkanlarda ilk Türk kitlesi ve yerleşmeleri bu dönemde oluşmuştur.⁷

1.2. TARİHTE BULGARLAR VE BULGARİSTAN COĞRAFYASI

1.2.1. Büyük Bulgar Devleti

Bulgar Devletin kurucusu geç dönem bir Rus kroniğinde yer alan Bulgar hakanlar listesinde Adı; Kurt, Bulgar tarihçilere göre Kubrat olarak ifade edilen Bizans sarayında eğitim almış Dulo Hanedanı mensubunca kurulmuştur.⁸

Hem Nikolay Todorov hem de Türk tarihçi İbrahim Kafesoğlu'nun anlatıları Büyük Bulgar Devletinin resmi kurucusu olarak kabul edilen Kurt(Kubrat)'tan önce Bulgarların uzun süren bir kuruluş süreci geçirdiği yönündedir. Kökeni Asya Hunlarına dayandırılan Avitokol, İrnek ve Dulo Hanedanı'yla evlilik bağı kurarak kabul gören Ermi soyu ve bu soydan gelen Gostun, Kurt(Kubrat) Öncesi Bulgarları sevk ve idare eden yöneticiler olmuşlardır.⁹

İlk Bulgarların varoluş sürecine daha detaylı baktığımızda ise Avrupa Hun hükümdarı Atilla'nın ölümü üzerine oğullarının Germen kavimleri ve Bizans ile yaptıkları mücadele sonucunda İlek ve Dengizek hayatını kaybetmiş, İrnek ise beraberindeki Hunlar ile birlikte Orta Avrupa'yı terk ederek Dinyeper Irmağı ile Azak Denizi arasında Bulunan bölgeye kadar ilerleyip yerleşmiştir. Bu sırada Avar, Göktürk mücadeleleri sebebiyle Avarların bir kısmının batıya doğru hareketi ile Batı Oğuzları

⁷ Taşağıl, **a.g.m**, s.467; Kafesoğlu, **a.g.e**, s. 196-207.

⁸ Hüseyin Memişoğlu, **Bulgaristan'da Türk Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1995, s.13.

⁹ Nikolay Todorov, **Bulgaristan Tarihi**, Öncü Kitabevi yayınları, İstanbul, Eylül 1979, s.12-14; Kafesoğlu, **a.g.e**, s.197-203.

olduğunu düşündüğümüz Ogurların (On-ogur) ve Hunların aynı bölgede birbirleri ile karşılaşp kaynaşması “Bulgar” adıyla yeni bir kavim ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁰ Bulgar sözcüğü anlam olarak Bulga-mak “karışmak” anlamı taşımaktadır. Muhtemelen bu ad az evvel değindiğim siyasi oluşum sürecinin bir tasviri olarak bu kavimlere yakıştırılmıştır. Bulgar kavminin ortaya çıkış sürecinde farklı kavimlerin karşılaştığı esnada Hun kitlesinin başında İrnek olduğu, Ogurların başında bulunan kişi veya hanedan da olabilir¹¹, Avitokol ismiyle kaynaklara yansıdığı anlaşılmaktadır.¹²

Kurt (Kubrat) Gostun’un yeğeni olması, Bizans Sarayında eğitim alması ve kişisel yetenekleri sayesinde Bulgar kitlelerinin başına geçmiştir. Kendi döneminde Heraklios’un Bizans’ı ile yakın ilişkiler kurmuş, Ogur boylarını siyasi manada birleştirerek Büyük Bulgar Devleti’ni kurmuştur. Kurt’un (Kubrat) ölümünden sonra beş oğlu Batbayan, Bezmer, İşperih (Asparuh), Kotrag, ve Altsek arasında devlet paylaşılınca Bulgarlar üç ayrı grup halinde farklı yönlelere hareket etmişlerdir. Batbayan Kuban Irmağı ve Azak Denizi arasında kalarak bir süre sonra bölgeye hâkim olan Hazarların denetimine girmiştir. Kotrag, Kazan bölgesinde İtil(Volga) Bulgarlarını kurarken, Asparuh’u Takip edenler Beserabya Bölgesi’nde Tuna Bulgar Devleti’ni kurmuştur.¹³

1.2.2. Tuna Bulgar Devleti

Kurt’un (Kubrat) ölümünden Sonra Dinyeper ile Dinyester Irmakları arasında kalan ve Beserabya olarak bilinen bölgeye Asparuh idaresindeki Bulgarlar(Dokuz Ogur veya Kutrigurlar) yerleşmiştir. 659 yılına doğru Hazarların baskısı Bulgarları Dinyester’i aşarak Tuna doğru yayılmasına sebep olmuştur. Bölge bu dönemde Bizans egemenliğindedir. Bu akınların önünü kesmek adına Bizans 680 yılında Bulgarların üzerine sefer düzenlemiş ancak ağır bir mağlubiyet almıştır. Sonucunda da Bizans imparatoru IV. Konstantin Tuna ile Koca Balkan arasındaki bugünkü Kuzey Bulgaristan’ın Bulgarlarda kalmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bizans, Asparuh ile anlaşma yaparak Bulgaristan’ın kuruluşunu tanımış, hatta bu yeni kurulan devlete

¹⁰ Kafesoğlu, **a.g.e**, s.197.

¹¹ Avitokhol’un kaynaklarda 300 yıl yaşadığının belirtilmesi hanedan olabileceğini düşündürmektedir.

¹² Kafesoğlu, **a.g.e**, s.202-103.

¹³ Memişoğlu, **a.g.e**, s.13-15; Ayşe Kayapınar, “Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, **Balkanlar El Kitabı**, C.I, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2007, s.110.

vergi ödemeyi de kabul etmiştir.¹⁴ Asparuh bu dönemde yedi Slav kavim ve Severiler olarak bilinen başka bir Slav kavmini de kendisine bağlayarak hâkimiyetini güçlendirmek istemiştir. İlk zamanlardan itibaren siyasi gücü sağlamak için nüfus ve asker gücüne ihtiyaç duyulması Bulgarlar ile Slavların yakınlaştırmaya başlamıştır. Tuna Bulgar Devleti'nde Slavlar nüfusça çoğunlukta olsa da devleti teşkilatlandırmak ve öncülük etmek Bulgarlara ait olmuştur.¹⁵

Tuna Bulgar Devleti'nin Asparuh'tan sonra başına (700-718) yılları arasında oğlu Tervel Han geçmiştir.¹⁶ Bu dönemde iç karışıklık yaşayan Bizans'ın durumundan faydalanan Tervel Han Bizans İmparatoru II. Justinianus'un yeniden tahta çıkmasında yardımcı olmuştur.¹⁷ Bizans yardım karşılığında Tervel için Caesar (Kayzer) unvanıyla birlikte Balkan dağlarının güney kısmında Zagore olarak bilinen bölge verilmiştir.¹⁸

Bulgar hakanları listesinde Tervel'den sonra kimin devleti yönettiği hakkında bilgi yoktur. Devletin ilk yöneticileri Dulo hanedanına mensup olup henüz bilinmeyen hükümdardan sonra Sever Han geçmiş ancak onunla alakalı da fazla bilgi bulunamamıştır.¹⁹ Dulo hanedanı sonrası Vokil ve Ugayin sülaleleri taht için sık sık mücadeleyle girmiş bu sebeple devlet dış politikada durgunluğa sürüklemiştir. Bu durum Kardam Han'a kadar devam etmiştir.²⁰

Kardam Han'ın öncülü Telerig Han hem içte hem de dışta Slavlarla birleşilme düşüncesini uygulamıştır. Kardam'ın oğlu Kurum Han'ın döneminde de bu uygulama devam ettirilmiştir.²¹ Eş zamanlı olarak Avarların zayıflaması ve Kurum Han'ın durumdan faydalanarak Avar hâkimiyetinde yaşayan Slavların da devlete dâhil edilmesiyle, devlet içindeki Slavların sayısını iyice arttırmıştı. Kurum han Avar hâkimiyeti dışında kalan ve güneyde bulunan Slavları da ülkesindeki nüfusu arttıracak

¹⁴ Geza Feher, **Bulgar Türkleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s.46; Memişoğlu, **a.g.e.**, s.15.

¹⁵ Kayapınar, “ Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, s.111.

¹⁶ Kayapınar, “ Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, s.112.

¹⁷ Feher, **a.g.e.**, s.48-49.

¹⁸ Todorov, **a.g.e.**, s.15.

¹⁹ Feher, **a.g.e.**, s.50.

²⁰ Kayapınar, “ Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, s.113-114.

²¹ Todorov, **a.g.e.**, 52.

bir kitle olarak görmüştür.²² Nüfusa ihtiyaç duyulmasının en önemli sebebi Bulgarların geriden gelen göçlerle desteklenmiyor olmasından kaynaklanmıştır.

Bulgar nüfusunun yetersizliğine Kurum Han'ın çözümü Slavlarla birleşme politikasını yasalaştırmak ve Slav-Bulgar eşitliğini sağlamak olmuştur.²³ Bu karar kalabalık Slav kitlesinin içinde Bulgarların silinmesini de başlatmıştır.

Kurum Hanının ölümünden sonra yerine oğlu Omurtag geçmiştir. Omurtag döneminde Slavların sayıları ve nüfuzu gitgide artmış ve zamanla Bulgarlar arasında Pagan inanış terk edilmiş, Hristiyanlık hızla yayılmaya başlamış ve bu durum Omurtag'ı rahatsız etmiştir. Rahatsızlığı büyük oğlunu Hristiyan olduğu için tahtan mahrum etmesinden anlaşılmaktadır. Omurtag varisi olarak küçük oğlu Malamiri tahta çıkartmıştır. Malamir babası gibi dışta barışçıl bir politika izlemiş içeride de Hristiyanlarla mücadele etmiş ancak kız alıp verme yoluyla Slavlar ile Bulgarların karışmasını engelleyememiştir. Bu tür evlilikler beraberinde Hristiyanlaşmayı getirmiştir.²⁴

Malamir'in ölümüyle büyük ağabeyinin oğlu olan Presijan devleti yönetmiş ardından oğlu Boris Han Tuna Bulgar Devletinin başına geçmiştir. Boris Han Bizzat kendisi Hristiyanlığı tercih etmiş ve Bulgarları da vaftiz ettirmiştir. Böylece Boris Han Hristiyanlığı devletin resmi dini yapmıştır.²⁵

Din çalışmalarının dil çalışmaları ile atbaşı gitmesi Boris döneminde Bulgarların kısa sürede değişim geçirmesine ve bugünkü Bulgar etnik yapısının oluşmasını sağlamıştır. Boris ilerleyen yıllarda devlet yönetimini oğlu Vladimir'e bırakarak manastıra kapanmıştır. Ancak Vladimir'in Hristiyanlaşmaya karşı babasının aksi yönde tutum sergilemesi Borsin, Vladimir'i tahttan indirmesi ve yerine oğlu Simeon'un geçirilmesiyle sonuçlanmıştır.²⁶

²² Kayapınar, “ Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, 115-116.

²³ Kayapınar, “ Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, 118.

²⁴ Kayapınar, “ Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, 120.

²⁵ Feher, **a.g.e.**, s.52.

²⁶ Kayapınar, “ Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, s.123.

Simeon, önce boyarları ortak bir amaç etrafında toplamış ve ardından devletin sınırlarını Ege denizine kadar genişletmiştir. Güçlenen devletin başkentini Pliska'dan Preslav'a taşınmıştır.²⁷

Simeon'dan sonra yerine Küçük oğlu Peter devletin başına geçmiş ancak Kardeşi İvan'ı çar yapmak isteyen boyarlar ayaklanmıştır.²⁸ Bu olaylar sebebiyle Simeon döneminin güçlü Bulgar Devleti giderek zayıflamıştır. Peter döneminin önemli olayları arasında Bulgar Devleti'nde ortaya çıkan Bogomillik akımı da vardır.²⁹ Peter sonrasında sırasıyla II. Boris, Romani, Samuil, Gavrail Radomil, İvan Vladislav devleti yönetmişlerdir.³⁰ Bu hükümdarlar ileriki dönemlere etkisi sürecektir önemli kültürel ve siyasi faaliyetlerde bulunmamışlardır. Tek gayeleri devletin içte ve dışta gücünü muhafaza edebilmektir.

Bizans'a göre Tuna Bulgar Devleti 971 yılında tarihe karışmıştır. Bu tarih II. Boris döneminin de sonunu işaret etmektedir. Bulgar Devleti'yle Bizans mücadeleleri ise İvan Vladislav'ın hayatını kaybettiği ve Draç'ın elden çıktığı 1018 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihten itibaren Bulgarların bütün toprakları Bizans hâkimiyetine girmiş ve Tuna Bulgar Devleti siyasi varlığı son bulmuştur.³¹

1.2.3. II. Bulgar Devleti

Bulgarların yeniden bağımsız siyasi oluşum meydana getirebilmeleri Asen ve Peter kardeşler tarafından 1187 yılında gerçekleşmiştir. Kumanların etkisiyle Asen ve Peter Kuzey Bulgaristan'da Tırnova başkentli II. Bulgar devletini ilan etmişlerdir.³² 1187 yılında Bizans'la yapmış oldukları barış anlaşmasıyla II. Bulgar Devleti Bizans tarafından da resmen tanınmıştır. Kurulan yeni devletin başına I. Asen (I. İvan Asen) geçmiştir.³³ Bizans bazı boyarları I.Asen'e karşı kıskırtmış ve boyarlarla girişilen

²⁷ Todorov, **a.g.e**, s. 22.

²⁸ Kayapınar, "Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti", s.124.

²⁹ Feher, **a.g.e**, s. 59.

³⁰ Todorov, **a.g.e**, s. 29.

³¹ Kayapınar, "Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti", s. 125-126.

³² Todorov, **a.g.e**, s.31.

³³ Ayşe Kayapınar, "İkinci Bulgar Krallığı", **Balkanlar El Kitabı**, C. I, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2007, s. 233.

mücadele sonucunda I. Asen hayatını kaybetmiştir. I. Asen'den sonra devletin başına kardeşi Peter çar olsa da boyarlar Peter'i de kısa süre sonra öldürmüşlerdir.³⁴

Devletin başına Asen'in en küçük kardeşleri Kaloyan geçmiştir. Öncülleri Asen ve Peter'in yaptığı gibi Kumanların desteğini alan Kaloyan Bizans'a karşı etkili seferler gerçekleştirmiştir. Kaloyan güçlenmek için Papa III. İnnocent ile diplomatik ilişkiler geliştirmiştir. 1204 yılında Bulgar kilisesini Roma kilisesine bağlamış, Papa da Kaloyan'a Kral unvanı vermiştir.³⁵ Devleti güçlendirme ve merkezileştirme amacıyla hareket eden Kaloyan Selanik Kuşatması sırasında boyarların komploları sonucu öldürülmüştür. Kaloya'nın ölümünde etkisi olan Boril yeni çar olmuş ancak Boril döneminin verimsizliği daha sonra boyarların tepkisine sebep olmuştur.³⁶ I. İvan Asen'in oğlu II. İvan Asen Kumanların desteğini alarak Tırnova şehrini kuşatmıştır. Boyarların da II. İvan Asen'i desteklemesiyle II. Bulgar devleti için parlak bir dönemin başlangıcı olmuş ancak Bulgar devletinin bu parlak devresi II. İvan Asen'in ölümüyle sona erince oluşan otorite boşluğu devletin iyice yıpranmasına sebep olmuştur.³⁷

Çar Teodor Svetoslav(1300-1321) döneminde ekonomik ve toplumsal bir iyileşme olsa da devlet eski gücüne ulaşmaktan çok uzak kalmıştır.³⁸ Devleti tekrardan geliştirme çabasının son temsilcisi ise Bulgar Çar İvan Aleksander Asen olmuş ancak onun ölümüyle devlet Tırnova ve Vidin merkezli iki ayrı çarlığa ayrılmıştır. Siyasi çekişmelerin artmasıyla devlet süratle güç ve otoritesini kaybedince bu vaziyet Osmanlı Devleti'nin genişleme politikasının lehine olmuştur.³⁹

1.3. ANADOLU'DAN BALKANLARA TÜRKLER

Oğuz Türklerinin Anadolu'da kalıcı yerleşmeleri 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra 11. yüzyılda olmuştur. Savaş sonrası Alpaslan'ın komutanlarını teşvik etmek amaçlı uyguladığı, “fethedilen yerler fethedenin malıdır.” anlayışı akınları hızlandırmıştır. Önemli komutanların fethettikleri bölgelerde kurdukları beylikler

³⁴ Kayapınar, “İkinci Bulgar Krallığı”, s. 234-235.

³⁵ Todorov, **a.g.e**, s. 32.

³⁶ Todorov, **a.g.e**, s. 33.

³⁷ Kayapınar, “İkinci Bulgar Krallığı”, s. 237-241.

³⁸ Todorov, **a.g.e**, s. 37.

³⁹ Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.6, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1992, s. 396.

Anadolu'ya Türk nüfusun yerleşmesinde bayraktarlık etmiştir.⁴⁰ Türk kültürünün bu değerli temsilcilerinin faaliyetleriyle başlayan Anadolu'nun Türkleşmesi hareketi Türkiye Selçuklu Devleti döneminde de sürdürülmüştür. Türkiye Selçuklu devletinin, Anadolu beyliklerini himayesinde toplamasıyla Anadolu'da Türk siyasi birliği tesis edilmiştir.⁴¹

Moğol İlhanlıları ve Türkiye Selçuklu Devleti arasında gerçekleşen 1243 Köseadağ Savaşı'yla Türkiye Selçuklu Devleti yıkılış sürecine girmiş devletin içindeki uç beylikleri de birer birer kendi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Anadolu'da siyasi birliğin bozulduğu bu dönem II. Beylikler Dönemi olarak anılır.⁴² Bu dönemde kurulan ve konumuzda önemli yere sahip olan beylik 1302 yılında bağımsızlığını resmileştiren Osmanoğulları beyliğidir. Osmanoğulları Beyliği Bizans sınırında yer almış ve Moğolların etkisiyle batıya hareket eden, gaza ve cihat yapmak isteyen, Türkmenleri de himaye ederek Fetih yönünü Bizans ve Rumeli olarak tayin etmiştir.⁴³

Osmanlılar sık sık taht kavgalarıyla sarsılan Bizans'a karşı düzenlediği seferlerle kısa sürede güçlenmiş yine Bizans içerisindeki taht kavgalarından faydalanıp Osmanlı hükümdarı Orhan Bey zamanında Yardım karşılığında 1352 yılında Çimpe Kalesi'nin alınmasıyla ilk defa Rumeli'de toprak edinmiştir. Çimpe Kalesi Rumeli fetihlerinin miladı olmuştur. Orhan Bey, oğlu Süleyman Paşa'yı Rumeli'nin fethiyle görevlendirmiştir. Süleyman Paşa'nın Gelibolu, Bolayır ve Malkara fetihleri ve bu fetihlerin kalıcı olması adına yeni fetih sahalarına Türk ve Müslüman kitlelerin yerleştirilmesi anlayışı da bu dönemde ilk defa kendini göstermiştir.⁴⁴

Almış olduğu galibiyet ve topraklar sebebiyle Rumeli fatihi olarak anılacak olan Süleyman Paşa'nın ani ölümü, babası Orhan Bey'in yaşlılık, hastalık ve Şehzade

⁴⁰ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 72-73.

⁴¹ Faruk Sümer, "Selçuklular", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.36, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2009, s. 380- 384.

⁴² Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.3, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991, s. 138- 139.

⁴³ Feridun Emecen, "Osmanlılar", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 33, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2007, s. 490.

⁴⁴ Halil İnalcık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasali Kurumsal Ve Ekonomik Gelişim**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Kasım 2012, s.49-51; Mehmet İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlılar: Fetih Ve İskân", **Balkanlar El Kitabı**, C. I, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2007, s. 288.

Halil'in Foçalı korsanların elinden kurtarılması gibi sebeplerle yapılan fetihlerin hızı azalmış ancak Rumeli'de fetihleri durmamıştır.⁴⁵

Orhan Bey'i diğer oğlu I. Murat (Hüdavendigar) 1362 yılında tahta geçince Evronuz Bey ve Hacı İlbey'in de katkılarıyla fetihler üç koldan sürmüştür. I. Murat Edirne'yi fethederek merkez haline getirmiştir. Yapılan fetihler boyunca kurmuş olduğu uç yerleşmelerine Anadolu'dan savaşçı Yörük Türk grupları yerleştirilerek ilerlenmiştir. Böylece her yeni fetihle eski uçlar güvenli destek noktalarına hatta Türk şehirlerine dönüşmüştür.⁴⁶ Türk nüfusun çoğalması yanında ekonomik ve dini müesseselerin kurulmasıyla da kültürel varlığı sağlamlaştırmaya çalışmıştır.

Süleyman Paşa'nın döneminden kalma bir başka uygulama istimalettir.⁴⁷ Yeni himaye edilen halkların tepkisine sebep olacak uygulamalardan kaçınarak otoriteye ısındırma veya serbestlik olarak nitelendirilecek bu uygulamasıyla, Osmanlıların Ortodoksları koruması, onlara din, dil ve kültürel kolaylık sağlaması halk kitlelerinin ve köylülerin Osmanlı egemenliğini kabullenmesine yardımcı olmuştur.

I. Murat döneminin önemli fetih sahası Bulgar Devleti'nin sınırlarıdır. 1363 Filibe, 1364 Eski Zağara, 1371 Yanbol, Karnobat, İhtiman, 1382 Sofya, 1388 Pravadi, Şumnu ve Varna I. Murat döneminin de alınmış ve Türk iskân faaliyetleri hızlanmıştır.⁴⁸ I. Murat 1389'da Kosova'da hayatını kaybedince yerine oğlu I. Bayezid geçmiş ve Bulgaristan'ın Başkenti Tırnova'yı (1393) alarak Bulgarların gücünü büyük ölçüde kırmıştır. İvan Şişman son savunma hattı olarak Niğbolu kalesini seçmişse de mücadeleyi kaybetmiş ve I. Bayezid Niğbolu Savaşı'yla II. Bulgar Devleti'nin siyasi varlığına son vermiştir.⁴⁹

İlerleyen yıllarda büyük bir imparatorluğa dönüşecek olan Osmanlı Devleti erken dönemde sahiplendiği Bulgaristan topraklarında iskân faaliyetlerine 14.

⁴⁵ İnalçık, **a.g.e.**, s. 52-54.

⁴⁶ Halil İnalçık, "Rumeli", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.35, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2008, s. 233.

⁴⁷ Sözlük anlamı "meylettirme, cezbetme, gönül alma" olan **istimâlet**, Osmanlı kroniklerinde "halkı ve özellikle gayr-i müslim tebaayı gözetme, onlara karşı hoşgörülü davranma, raiyyetperverlik" mânasında kullanılmıştır. Fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme, dış düşmanlara karşı can ve mal güvenliğini sağlama, dinî konularda serbestiyet verme, vergi hususunda kolaylık gösterme Osmanlı istimâletinin başlıca unsurlarıdır.

⁴⁸ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 25; Todorov, **a.g.e.**, s. 41.

⁴⁹ Ayşegül İnginar Kemaloğlu, **Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012, s. 19.

yüzyılda başlamış 19. yüzyıla kadar sürdürmüştü. Çok sayıda Türk Müslüman aile bölgeye konmuş ekonomik, kültürel faaliyetler yürütmüş, tıpkı Anadolu’da olduğu gibi bölgeyi yurt edinmiştir. Osmanlı İskân faaliyetinin beş asır boyunca süreklilik göstermesi bu coğrafyaya yerleşmiş olan ilk Türk kitlesi olan Proto Bulgarların başına gelen Slavlaşmanın tekrarlanmasına engel olmuştur.

Bulgaristan’a ilk iskân kayıtlara göre Menemen Ovası’nda kışlayan aşiretlerden tuz yasağına uymayan göçerevliler olmuştur. 14. yüzyıl ile 19. yüzyıllar arası yapılan iskânlarda Saruhan Sancağı, Aydın Sancağı, Karesi Sancağı, Sinop, Kastamonu gibi Anadolu’nun pek çok yerinden yörük aileleri veya bekâr erkekler Güney ve Kuzey Bulgaristan’a yerleştirilmiştir.⁵⁰ 19. yüzyılda ise bölgeye daha çok Kafkaslardan getirilen Tatar ve Çerkezler yerleştirilmiştir.⁵¹

Osmanlı İmparatorluğu nüfus haricinde kültürel ve mimari eserler de yaparak bölgeyi bayındır hale getirmeye çalışmıştır. Bölgede kurulan vakıflar aracılığıyla köprü, bedesten, han, hamam, cami gibi önemli eserler de inşa edilmiştir.⁵² Kabaca 500 yıl süren Balkan fetihleri, iskân ve imar faaliyetlerinin desteği sonucunda bölgede hatırı sayılır bir Türk kitlesini biriktirmiştir. Türkler Trakya, Dobruca, Tuna Ovaları’yla, Doğu Rodop Dağları’nın koyaklarına⁵³ yerleşmişlerdir. Bulgaristan’ın kuzey kısmında bulunan verimli ovalarda tarım temel geçim kaynağı olmakla beraber hayvancılık yapılmıştır. Kızanlık (Kazanlık) gül tarımı ve gül yağı, Filibe Ovası’nda çeltik (pirinç), Eski Cuma’da (Tırgoviste) bağcılık, meyvecilik Türklerce yapılan tarımsal faaliyetlerin en bilinenleridir. Rodoplara yerleşen Türkler coğrafi şartlara bağlı daha çok hayvancılıkla uğraşmışlar yanı sıra tütün işlemişlerdir.⁵⁴ Türkler celeb (kasaplık hayvan tüccarı), debbağ (deri tabaklayan kimse), kasap, sarrac (koşum ve eyer takımı yapan kimse), mut’af (keçi kılından çul dokuyan kimse), hayyat (terzi), mü’ezzin, ekmekçi, haffaf (ayakkabıcı), dellal, dellak, gazzaz (ipekçi), na’l- bend, bakkal, arabacı, abacı (yünlü kumaş yapan kimse), sabuncu gibi bazı başka meslekleri

⁵⁰ Memişoğlu, **a.g.e**, s. 26; Bülent Yıldırım, **Bulgaristan’da Türk Varlığı Ve Nüfusu (Bulgar İstatistik Kurumunun Verilerine Göre 1880-2011)**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2018,s.28-29.

⁵¹ Memişoğlu, **a.g.e**, s. 33.

⁵² M. Alâeddin Yalçınkaya, “Osmanlı Döneminde Bulgaristan”, **Balkanlar El Kitabı**, C.I, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2007, s.321.

⁵³ İki dağın arasında kalan büyük çukur vadiler.

⁵⁴ M. Türker Acaroğlu, **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar**, T.C.Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara,1999, s.640.

de icra etmişlerdir.⁵⁵ Türk erkekleri fes, potur, setre (ceket); Türk kadınları atlas yelek, gömlek, şalvar giymektedirler.⁵⁶ Yemek kültürü ve günlük yaşantıları Anadolu yaşamından çok da uzak değildir. Türkler'in 16. yüzyılda yoğun olduğu yerler Eskicuma, Eski Zağra (Stara Zagora), Filibe (Plovdiv), Karinabad, Kızanlık, Köstendil, Plevne, Razgrad, Silistre, Sofya, Vidin ve Yanbol şehirleridir.⁵⁷

Günümüzde Bulgaristan'da en yoğun Türk nüfusa sahip olan Rodoplar Bölgesi ve başta Kırcaali şehri 16. yüzyılda genel nüfus bakımından seyrek nüfusludur. Bu dönemde Hasköy (Haskovo) kazasına bağlı olan yerleşim yerinde nüfusun hızla artışı 17. yüzyıl sonrasına tarihlenir. Yerleşim üslubu olarak Balkanlarda Türk yerleşimlerinin modellenmesi bakımından örnek gösterilebilir. Şehre ismini veren Kırca Ali'nin mezarının bulunduğu alana yapılan cami şehrin merkezi konumundadır. Yerleşim yeri olarak küçük bir alanı kapladığı dönemlerde hatta günümüzde de cami etrafı pazar yeri ve merkez olmuştur. Arda Nehri yakınında kurulan yerleşim yeri 19. yüzyıla gelindiğinde %100 Türk nüfusa sahiptir. Tarif edilen şehir planı Bulgaristan ve bütün Balkanlar'da kurulan Türk köy, kasaba ve şehirleri için geçerlidir.⁵⁸

1.4. BULGARLAR ARASINDA MİLLİYETÇİLİĞİN ETKİLERİ

Milliyetçilik içerik bakımından kültür, dil ve etnisite kavramlarını kapsayan yapısı nedeniyle eski yüzyıllara ait bir kavram gibi algılansa da aslında modern devlet anlayışıyla birlikte Fransız İhtilali'nin literatüre işlediği bir kavramdır. Milliyetçilik kavramı yapısal olarak Fransız milliyetçiliği ve Alman milliyetçiliği olarak farklılık göstermektedir. Milliyetçiliğin Balkanlarda 19. yüzyılda Rumlar, Sırlar ve Bulgarlar arasında kendini gösteren türü etnisiteye dayanan Alman modeli milliyetçiliktir.⁵⁹

Etnik milliyetçik 19. yüzyılda Almanya ve İtalya gibi devletlerin siyasi birliklerini kurmasında faydalı olmuş fakat imparatorlukların içinde bulunan

⁵⁵ Yaşar Yücel, "Balkanlarda Türk Yerleşmeleri Ve Sonuçları" **Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.76.

⁵⁶ Leman Ergenç, **Bulgar Yayınlarında Türkler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.46.

⁵⁷ Yusuf Halaçoğlu, **a.g.m.**, s. 397.

⁵⁸ Mariya Kiproska, Machiel Kiel, "Kırcaali", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. EK-2 (Gözden geçirilmiş 3. basım), TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2019, s. 59- 60.

⁵⁹ Yusuf Ziya Bölükbaşı, "Kavramsal Çerçeve ve Bölümler", **Milliyetçiliğin Coğrafyaları II Bulgaristan Hindistan İran İtalya Macaristan Sırbistan Yunanistan**, Gazi Kitabevi, Ankara ,2020, s. 6-7.

azınlıkların ise ayrılıkçı politikalarının destek noktasını oluşturmuştur. Süreç genellikle hâkim otoriteye karşı başlatılan ayaklanmalar ile ilk kıvılcımını bulmuştur. Nitekim bu durum Bulgarlar arasında biraz farklı ilerlemiş, ilk ayaklanmalar Osmanlı Devleti'ne karşı değil Fener Rum Ortodoks Kilisesi'ne karşı başlamıştır. Çünkü Osmanlının “Millet Sistemi” olarak uyguladığı milliyetine göre değil ümmetine göre toplum yapılanmasın kapsamında bütün Ortodoksları (Bulgar, Sırp, Ulah) Fener Rum Kilisesi'ne bağlayınca söz konusu durumu kendi toplumsal avantajına çeviren Rumlar çeşitli yöntemlerle Bulgar papazlarını, kiliselerini baskı altında tutmaya çalışır.⁶⁰

Kiliselerde Bulgarca yerine Rumca ibadet edilmesi gerektiğini, kiliseyle beraber yürütülen eğitimde Helen klasiklerinin yer alması yönündeki baskılar Bulgarların kültürünü sahiplenene Rahip ve keşişlerin dağlara çekilmesine sebep olmuştur. Bu sıralarda Hilandar Manastırı'nda görevli Otets Paisiy (Paisiy Hilandasrsky) yazmış olduğu “İstorya Slavyanbılgarska” (Slav-Bulgar Tarihi) adlı eseriyle ilk milli duygu ve ideolojinin Fener Rum Kilisesine karşı öncüsü olmuştur.⁶¹

Paisiy'nin öğrencilerinden Stoyko Vladislavof (Sofroniy) İstorya Slavyanbılgarska'nın ilk kopyasını çıkartmış ve öğrencilerine Rumca yanında Bulgarca da eğitim vermeye başlamıştır. Vladislavof'un öğrencilerinden Doktor Peter Beron hocasından etkilenecek önce Bükreş ardından Münih'te tıp eğitimi almasına rağmen alfabe üzerine çalışmalar yapmış, yeni Bulgar alfabesi düzenlemiş ve çeşitli öğütler de içeren “Bukvar Sıs Različni Pouçeniya” adıyla hazırladığı eserini basmıştır. Böylece Bulgar milliyetçiliği eğitim alanında da kendisini göstermesi sağlanmıştır.⁶² Eğitim alanındaki faaliyetler Bulgar burjuvazisinin de dikkatini çemiş, Vasil Aprilov'un öncülüğünde zengin Bulgarların desteklediğiyle modern milli Bulgar okullarının kurulmasına başlanılmıştır.⁶³

Bulgar milliyetçilik hareketlerinin yeni bir yöne evrilmesi Rusların Panslavizm propagandalarına bağlı olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin hemen öncesine tarihlenmektedir. Odesa'da eğitim almış Lüben Karavelov, Vasil Levski gibi isimler

⁶⁰Aşkın Koyuncu, **Bulgar Eksarhlığı**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Çanakkale, 1998, s. 22-31.

⁶¹Todorov, **a.g.e.**, s. 58.

⁶²Halil İnalçık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Kronik, İstanbul, Nisan 2017, s.46-47; Koyuncu, **a.g.e.**, s. 29-30; Todorov, **a.g.e.**, s. 64.

⁶³İnalçık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, s. 49.

Rusları, Bulgar halkına bir kurtarıcı olarak göstermiş böylece komitacıları ve Bulgar gönüllüler ayrılıkçı düşüncelere sevk edilmiştir. Bulgar yazarların kalemlerinde sürekli olarak Osmanlıların Bulgarların gelişimini engellediğine dair anlatılar kaleme alınmıştır. Ayrıca Osmanlı Türklerine karşı destansı kahramanlıklar veya yenilmez özgürlük mücadeleleri yazılarının ana temasını oluşturmuştur.⁶⁴ Oluşan bu metinler kiliseye karşı başlayan milli kıpırtıları hâkim güç unsuru olan Osmanlılara yönelterek etnik model olan Alman tipinde milliyetçiliğe dönüşmesi sağlanmıştır. İşte bu dönüşüm Bulgarlar arasında ulus devlet kurma fikrini köküklemeye etkili olmuştur.

1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sırasında ve sonrasında çok sayıda Türk, komitacılar ve ateşli Bulgar milliyetçilerinin uyguladığı yıldırma faaliyetleriyle ya katledilmiş ya da göçe zorlanmıştır. Çünkü bölgede Bulgar ulus devletinin kurulması amacıyla ilk Türk nüfusu seyretme faaliyetleri bu olayla başlamıştır.⁶⁵

Savaşın, Osmanlı'nın mağlubiyetiyle sonuçlanması Bulgaristan'ın bağımsızlığa giden, özerklik sürecini de başlatmıştır. Savaş sonunda imzalanan Ayestefanos'a göre Selanik hariç Kuzey Yunanistan, Makedonya'nın tamamı, bugünkü Bulgaristan toprakları ve Doğu Trakya'nın büyük kısmını kapsayan Büyük Bulgaristan'ın kurulması öngörülmüştür. Ege Denizi'ne kadar ulaşan bu devlet Rusların Panslavizm fikirlerinin en büyük kazanımı olarak görülmüşse de İngiltere ve Avusturya'nın müdahalesi ile Ayestefanos uygulanmamış yerine hazırlanan 1878 Berlin Antlaşması'yla Osmanlı'ya bağlı Bulgar Prenslığı ancak kurulabilmiştir. Berlin Anlaşma'sında Ayestefanos'a göre Bulgar Prenslığı'nin sınırları bir hayli küçültülerek Balkan Dağları'nın kuzeyi ve Tuna Nehri arasına konumlandırılmıştır. Balkan Dağları'nın Güneyi, Doğu Trakya adıyla anılan bölgede ise Bab-ı Ali tarafından atanan Hristiyan bir valinin yönetmesi şartıyla Osmanlı Devleti'ne kalmıştır.⁶⁶

Bulgaristan'ın ilk prensi Alexander Bate Von Battenberg olmuş ancak Alexander 1886'da askeri bir darbe ile düşürülmüştür. Stanbolov döneminde Meclis

⁶⁴ Fatma Rodoplu Yıldırım, Bülent Yıldırım, "Bulgar Milliyetçiliği", **Milliyetçiliğin Coğrafyaları II Bulgaristan Hindistan İran İtalya Macaristan Sırbistan Yunanistan**, Gazi Kitabevi, Ankara ,2020, s. 25;Todorov, **a.g.e.** s. 73.

⁶⁵ Mahir Aydın, "Doksanüç Harbi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.9, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1994, s. 498- 499.

⁶⁶ Nuray Ekici, "Bulgar Devletinin Gelişmesi (1878-1908)" **Balkanlar El Kitabı**, C.I, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2007, s. 513-514.

Fransız Asıllı I. Ferdinand Saks- Koburg Gota'yı prens olarak seçmiştir. Ferdinand ile birlikte Bulgar milliyetçiliğinin söylemleri bir üst boyuta taşınmıştır.⁶⁷

Ferdinand Doğu Trakya ve Makedonya bölgelerini Bulgarlar için genişleme sahası olarak görmüştür.⁶⁸ Bu amaçla Osmanlı ve Türklere karşı düşmanca strateji uygulamış ve düşmanca anlatılar geliştirilmesi sağlanmıştır.⁶⁹ Bu anlatıların Alman tipi etnisiteye dayalı milliyetçiliğin ayrılıkçı ve genişlemeci yapısının Osmanlı'ya karşı daha da güçlenmesine sebep olmuştur.⁷⁰ Osmanlı Devleti'nin merkezde Meşrutiyet Dönemi'nin sancılılarıyla uğraştığı, Balkanda ise ayrılıkçı ulusların Makedonya'yı Osmanlı'dan koparmaya çalıştığı dönemde Bulgaristan (1908) fırsattan istifade tam bağımsızlığını ilan etmiştir.⁷¹

1.5. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRKLERİN GERİYE GÖÇLERİ

1.5.1. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve Bulgaristan

Rusya Çar Petro'dan bu yana yürüttüğü sıcak denizlere yayılma politikasını uygulamak adına Fransız İhtilali'ni yaydığı milliyetçilik fikrinden hareketle ayrılıkçı politikalar benimseyen Balkan uluslarını kışkırtmış ve bu fikirlere kendi yayılmacı politikası olan Panslavizm'i eklemlenmiştir.

Özellikle 1856 Paris Antlaşmasından sonra Balkanlarda faaliyetlerine ağırlık veren Rusya bölgeye doğrudan müdahale etmek yerine Slavları isyana teşvik etmiştir. 1875 ve 1876 yıllarında geniş halk desteği olmayan ufak çaplı Bulgar isyanları Osmanlı tarafından süratle bastırılmış⁷² ancak bu hadiseler Rusya tarafından Avrupa kamuoyuna Bulgarların Osmanlı Devleti'nce katledildiği yönünde yansıtılmıştır. Bu sırada Avrupa'nın Osmanlı'nın Dış Borçları konusunda tepkili oluşu yapılan propagandalara karşı Osmanlı'yı yalnızlığa itmiştir.⁷³ Rusya'nın Sırbistan ve Karadağ'ı Osmanlı'ya karşı kışkırtarak savaşa teşvik etmesiyle meydana gelen çarpışmalar kısa sürede Osmanlı galibiyetiyle sonuçlanmışsa da diplomatik bir çare

⁶⁷ Todorov, **a.g.e**, s. 81-82.

⁶⁸ Ekici, **a.g.m**, s. 520.

⁶⁹ Ömer E. Lütem, **Türk Bulgar İlişkileri, 1983-1989**, C. I, Asam, Ankara, 2000, s. 22.

⁷⁰ Yıldırım- Rodoplu Yıldırım, **a.g.m**, s. 31-32.

⁷¹ Lütem, **a.g.e**, s. 23.

⁷² Todorov, **a.g.e**, s. 76; Yalçınkaya, **a.g.m**, s. 324.

⁷³ Yıldırım, **a.g.e**, s. 41.

maksadıyla 23 Aralık 1876'da İstanbul Tersane Konferansı toplanmış ancak bu toplantıda Rusların Bulgarları Osmanlı'dan koparma yönündeki kararları Osmanlı Devleti tarafından kabul görmemiştir. Rusya'nın İstanbul büyükelçisi İgnatief'in girişimleriyle 31 Mart 1877 Londra Protokolü hazırlanmış ancak içerik olarak İstanbul Tersane Konferansı'ndan farklı olmadığından savaş ihtimalini göze alan Osmanlı Devleti, Londra Protokolü'nü de kabul etmemiştir. Bunun üzerine Rusya, Osmanlı'ya 24 Nisan 1877'de savaş ilan etmiştir.⁷⁴

Bu savaşta Osmanlı ve Rusya Doğu Anadolu ve Tuna olmak üzere iki cephede mücadele etmiştir. Osmanlı ordusu sayı ve eğitim bakımından Rus ordusuna göre zayıf kalmışsa da Plevne'de çetin bir savunma göstermiştir. Plevne savunmasının düşmesiyle Rus ordusu İstanbul önlerine kadar ilerlemiş ve Osmanlı Devleti Edirne Mütarekesi'ni imzalayarak mağlubiyeti kabullenmek zorunda kalmıştır.⁷⁵

Savaş sonrası Ayestefanos Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre⁷⁶

*Osmanlı Devleti Romanya, Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlıklarını kabul edecek.

*Karadağ Adriyatik denizine kadar uzanacak, Sırbistan Niş'i alacak. Romanya Besarabya'yı Rusya'ya verecek, karşılığında Dobruca kendisinde kalacaktır.

*Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir prenslik haline getirilecek ve sınırları Tuna'dan Ege Denizi'ne, Arnavutluk'tan Karadeniz'e kadar uzanacaktır. Bulgaristan prensi halk tarafından serbestçe seçilecek, Avrupa devletlerinin tasvibi ve Osmanlı Devleti'nin tasdiki ile tayin edilecektir. Ancak bu prens Avrupa devletlerinin hanedanlarına mensup bulunmayacaktır.

Ayestefanos Anlaşması'nın bölgede Ruslara sağladığı avantaj İngiliz ve Avusturya'nın menfaatlerine uygun değildir. Özellikle sınırları Ege'ye kadar uzanan Büyük Bulgaristan'ın kurulması diğer Balkan devletleri ve Avusturya için hayati önem taşır. Bu sebeple Ayestefanos tekrardan gözden geçirmek üzere 13 Haziran 1878'de Berlin Konferansı toplanmıştır.

⁷⁴ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 40-42.

⁷⁵ Mahir Aydın, **a.g.m.**, s. 499.

⁷⁶ Ali İhsan Gencer, "Ayestefanos Antlaşması", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.4, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991, s. 225.

Berlin Konferansında, Ayestefanos Antlaşması ile sınırları çizilen Bulgaristan toprakları üç bölgeye ayrılmıştır. Birinci bölgede Osmanlı Devleti'ne tâbi, iç işlerinde serbest, prensi halk tarafından seçilen, Bâbiâli tarafından tasdik ve büyük devletlerin muvafakati ile tayin edilen Osmanlı askerinin bulunmadığı, sınırları Balkan dağlarının kuzeyi ve Tuna nehri arasında kalan Ayestefanos'a göre oldukça daraltılmış bir Bulgaristan Prenslığı kurulması kabul edilmiş. İkinci bölge idarî yönden bağımsız olmakla beraber siyasî ve askerî yönden Osmanlı Devleti'ne tâbi, Avrupa devletlerinin tasvipleriyle Bâbiâli'nin beş yıl süre ile tayin edeceği bir Hristiyan vali tarafından idare edilecek olan Doğu Rumeli Eyaleti, üçüncü bölge ise ıslahat yapılmak şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılan Makedonya'dan oluşmuştur.⁷⁷

Berlin Konferansı ile Rusya'ya karşı denge sağlanmış. Bulgaristan Prenslığının varlığı da resmiyet kazanmıştır.

1.5.2. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Sonrası İlk Büyük Geri Göç

Hareketi

Balkan Türklerinin yüzyıllardır ekip biçtikleri yurtlarını terk etmek zorunda kalarak, ata yurtlarına geri dönmeye mecbur kaldıkları ilk göç 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında başlamıştır. Göçün en önemli sebebi bölgede yaşayan Türk nüfus ve bu nüfusun Bulgar nüfusa neredeyse denk oluşu olmuştur. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı öncesinde Tuna vilayetinde 1.120.000 Türk- Müslüman nüfusa karşılık 1.130.000 Bulgar nüfus bulunmaktadır.⁷⁸ Bu durum Rus Panslavistler ve yönlendirdikleri Bulgar aydınlarının zihinlerinde, kurmak istedikleri ulus devletin oluşmasında önemli bir engel olarak görülmüştür. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşının kritik amaçların arasında Türk nüfusunu seyreltmek, fikri de önemli yer tutmuş bu bağlamda bölgede yaşayan Türk nüfusun milyona yakını yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır.⁷⁹

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonunda Tuna ve Edirne vilayetlerinde sadece iki bölgede Türk nüfus toplu olarak varlığını koruyabilmiştir. Bunlardan ilki Rusların

⁷⁷ Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 5, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 516-517.

⁷⁸ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Kasım 2012, s. 26.

⁷⁹ Nedim İpek, **Rumeliden Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)**, Doktora Tezi, İstanbul, 1991, s. 17-18.

savaşla giremediği Sumnu, Rusçuk, Silistre, Varna kasabaları ikincisi ise Rodoplar Bölgesi olmuştur. Rodoplar'ın dağlık yapısı Ruslara ve Bulgarlara karşı milli savunma hareketine girişilmesi Türk nüfusun varlığını koruyabilmesinde etkili olmuştur.⁸⁰ Bütün bu hengâmede soğuk, açlık, salgın hastalık, komitacıların baskınları ve Rusların Don Kazakları aracılığıyla yürüttüğü katliamlar sebebiyle savaş boyunca yarım milyona yakın Türk-Müslüman hayatını kaybetmiştir.⁸¹ Hayatta kalanlar canlarını kurtarmak için elden çıkmamış topraklara sığınmaya çalışmıştır. Örneğin Rusların eline geçen Dobriç'ten göç edenler Varna'ya yönelmiş. Elden çıkan Zıştovi Plevne, Niğbolu, Tırnova gibi kasabalardan canını kurtaranlar ise Şumnu'ya ulaşmaya çalışmıştır. Tam güvenli bölgeye ulaşana kadar göçe devam edenler ise Trakya ve Anadolu topraklarına geçmiştir. 1877-1891 tarihleri arasında Anadolu ve Trakya'ya yerleşenlerin toplamı 767.339 kişiyi bulmuştur.⁸²

Savaşın başından 1879 Eylülüne kadar sadece İstanbul'a yerleşenler 387.804 kişi olmuştur.⁸³ Gelen göçmenler geçici bir çözüm olarak mevcut cami, tekke, medrese, mescitlere ve boş vakıf binalarıyla birlikte boş çiftliklere yerleştirilmişlerdir.⁸⁴ İstanbul'a yerleşen 387.804 kişiden 274.875'i çeşitli Osmanlı vilayetlerine sevk edilmiş. Sevk edilenlerden 13.040 kişi Konya vilayetine, 23.713 kişi Suriye vilayetine, 25.563 kişi Ankara vilayetine, 54.898 kişi Hüdavendigar vilayetine, 15.709 kişi Halep vilayetine, 34.837 kişi Kastamonu vilayetine, 45.981 kişi Aydın vilayetine, 17.549 kişi Adana vilayetine, 13.358 kişi Selanik vilayetine, 9.745 kişi Sivas vilayetine, 9.081 kişi İzmir mutasarrıflığına, 1363 kişi Canik mutasarrıflığına, 7.000 kişi Biga sancağına nakilleri gerçekleşmiştir.⁸⁵

Önemli iskân bölgelerinden biri de Şarki Rumeli olmuştur. Bu dönemde Şarki Rumeli topraklarına dönüp yerleşenlerin sayısı 100.000 kişiyi bulmuştur. Burada amaç Rusların boşalan Şarki Rumeli'ye Bulgarları yerleştirmesinin önüne geçebilmektir. Bu noktada II. Abdülhamit gelen göçmenlerin yerleştirilmesinde stratejik noktaların seçilmesi ve buralarda Türk nüfusunun artırılması yönünde uygulamalar

⁸⁰ İpek, **a.g.e.**, s. 47.

⁸¹ Bilal Şimşir, "Bulgarista. Türkleri Ve Göç Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.48

⁸² Yıldırım, **a.g.e.**, s. 53.

⁸³ İpek, **a.g.e.**, s. 63.

⁸⁴ İpek, **a.g.e.**, s. 90.

⁸⁵ İpek, **a.g.e.**, s. 160.

gerçekleştirmiştir.⁸⁶ Meydana gelen bu büyük göç hareketiyle Bulgaristan'da Türk ve Müslümanlar ilk defa azınlık durumuna düşmüştür. Bunun yanında göçün sonucunda Anadolu'da Türk yoğunluğu artmıştır. Böylece Türkler arasında ulusçuluk fikri oluşmaya başlamıştır. Diğer yandan da 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ile başlayan Bulgaristan Türklerinin geri göç hareketi hiç durmamıştır.

1.5.3. Balkan Savaşları ve Göçü

Balkan savaşının çıkmasında 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın Balkanlarda süren yankıları ve Rusların ısrarla bölgede uyguladığı Panslavizm fikirler etkili olmuştur. Savaşın evvelinde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki'nin Sırp, Bulgar ve Yunan komitacılarla iş birliği yapması bölgede çetecilik faaliyetlerinin kısa bir süre de olsa duraklatmıştır. Avrupalı devletler de bu durumda Makedonya ıslahatı üzerindeki kontrolünü kaldırınca Osmanlı'nın da merkezde yaşadığı sorunlarla meşgul olmasını fırsat bilen Avusturya ise 5 Ekim 1908 de Bosna Hersek'i ilhak ettiğini duyurmuş aynı gün Osmanlı'ya bağlı Bulgar Prenslığı de tam bağımlılığını ilan etmiştir. 6 Ekim'de ise Girit Yunanistan'a katıldığını duyurmuştur. Böylece Bulgaristan'ın tam bağımsızlığını ilan etmesi, Yunanistan'ın Girit hamlesi diğer Balkan uluslarının da Osmanlı'ya karşı cesaretlenmesine sebep olmuştur.⁸⁷

Görüldüğü üzere Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne karşı ayrılıkçı faaliyetler hızla devam etmiştir. İmparatorluktan ayrılan bu devletlerin bir sonraki adımları ise Osmanlı'dan daha fazla toprak kazanabilmek olmuştur. Aynı düşünceye sahip olsalar da birlikte hareket etme konusunda önceden gelen kiliseler meselesi ve Makedonya'nın paylaşılması gibi engeller yer almış ancak İttihat ve Terakki'nin 3 Temmuz 1911 de kiliselerin, nüfus bölgelerinde halkın nüfus durumuna uygun paylaşılacağı şeklinde çıkarttığı kanun kiliseler meselesini sonlandırmıştır.⁸⁸

Makedonya sorunu ise Rusya'nın etkisiyle Bulgaristan-Yunanistan, Karadağ-Bulgaristan, Karadağ - Sırbistan arasında 1912 yılı içinde yapılan ikili anlaşmalarla kısmen de olsa çözüme ulaşmıştır. Ahmet Muhtar Paşa hükümeti Balkanlarda yaşanan

⁸⁶ İpek, **a.g.e.**, s. 160,161.

⁸⁷ Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.5, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 23.

⁸⁸ Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I.**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s.58.

bu gelişmelerin sonuçlarını o dönemde kestirememiştir. Rusya'nın savaş çıkmayacak yönündeki teminatını da güvenilir gören Osmanlı hükümeti 120 tabur talimli askeri terhis etmek gibi büyük bir hata yapmıştır.⁸⁹ Bu durumu fırsat bilen Karadağ Makedonya ıslahatı konusunu bahane ederek Osmanlıya karşı savaşı başlatmış, (8 Ekim 1912) Karadağ, (17 Ekim) Sırbistan, Bulgaristan ve (19 Ekim) Yunanistan takip onu takip eden devletler olmuştur.⁹⁰

Avusturya, Rusya, Fransa İngiltere ve Almanya 10 Ekim'de Osmanlı'ya bir nota vermiştir. Notaya göre beş büyük devlet sonuca bakılmaksızın sınır değişikliğini kabul etmeyecekleri bildirilmektedir. Osmanlı Devleti'ne iletilen bu kararın en önemli sebebi Balkan Devletlerinin mağlup olacağına kesin gözüyle bakılmasıdır.⁹¹ Ne var ki terhis edilen eğitimli birliklerden yoksun kalan, ordusu içinde siyasi çekişmelerin yaşandığı Osmanlı beklenilmeyen bir mağlubiyetle Midye- Enez hattına kadar geri çekilmiştir.⁹² I. Balkan Savaşı Londra'da Osmanlı ve Balkan devletlerinin imzaladığı anlaşmayla sona ermiştir. I. Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Bulgar sınırı Midye Enez hattı olarak belirlenmiştir. Daha önce ikili anlaşmalarla kısmen çözülen Makedonya meselesi savaş sonrasında Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında önce gerginliğe ardından savaşa dönüşmüştür. I. Balkan Savaşına katılmayan Romanya'da Bulgaristan'ın büyümesinden rahatsız olarak II. Balkan Savaşına dâhil olmuştur. Bu sırada Osmanlı Devleti de şartları değerlendirip Edirne'yi kurtarmak üzere harekete geçmiştir. Yapılan taarruz sonunda imzalanan İstanbul Anlaşması'yla (29 Eylül 1913) Meriç Nehri sınır kabul edilmiştir. Aynı İstanbul Anlaşmasının önemli gündemlerinden biri de 9. maddede görüşülen geride kalan Türk azınlıklarının hakları konusu olmuştur. Bu maddeye göre Türk ve Müslümanlar Hristiyan uyrukların sahip olduğu haklara sahip olacaktır. Bu hususta Türk azınlık okulları, vakıflar, müftülük, gibi kurumlar yanı sıra medeni, siyasi, dini haklar güvence altına alınmıştır.⁹³

Ne var ki kaybedilen topraklarda yaşayan Türk ve Müslümanlar 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda yaşanan felaketten çok daha acısıyla yeniden yüzleşmişlerdir.

⁸⁹ Küçük, aynı yer.

⁹⁰ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 666.

⁹¹ İbrahim Kamil, **Bulgaristan Türkleri Ve Göçler, Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989)**, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, s. L.

⁹² Yalçın ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.60-62

⁹³ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, s. 679-689.

Savaş sırasında kanlı tasfiye süreci başlamış savaş sonrasında Bulgar hâkimiyetine giren topraklarda yaşayan Türk- Müslüman halka yönelik

1. Toplu katliamlarla yok etmek
2. İnsanlık dışı korkutma ve zulümlerle göç etmeye zorlamak
3. Baskı ve zulümle Hristiyanlaştırma
4. Türk ve İslam eserlerini yıkarak ortadan kaldırma faaliyetleriyle sistematik olarak yok etme faaliyetleri yürütülmüştür.⁹⁴

Bu bağlamda kaybedilen topraklardan Osmanlı topraklarına göç edenler 812.771 kişi olmuş hayatını kaybedenlerin sayısı 632.408 kişiyi bulmuştur.⁹⁵ İletilen bu sayılarda 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Rus ordusunun giremediği Rodoplar ve Batı Trakya'nın yoğun Türk yerleşimi olması, Balkan Savaşı'yla bölgenin tamamen elden çıkması yaşanan göçlerin çoğunluğunun sayıca bu bölgeye ait olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca Tüm Bulgaristan genelinde 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı öncesinde nüfusun %50'sini oluşturan Türk ve Müslümanların sayısı Balkan Savaşı'ndan sonra %10'lar civarına düşmüştür.⁹⁶

Göçmenlerin ilk geçici yerleşim yerleri tıpkı 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve sonrasında yaşanan göçlerde olduğu gibi 1912-1913 döneminde de camiler, mescitler, mektep binaları olmuş ayrıca gelenlerin bir kısmı elverişli olan çeşitli kamu binalarına yerleştirilmiştir. Örneğin Tophane'deki Malta kışlası ve diğer kışlalar bu amaçla kullanılmıştır. Kullanılmayan köşkler, çiftlikler, binalar kiralanarak göçmenler için geçici mesken olarak kullanılmışsa da ekonomik yükü ağır olduğundan kiralama işinden vazgeçilmiştir.⁹⁷

Göç; kara yolu, deniz yolu ve tren hatlarıyla gerçekleşmiş özellikle İstanbul'a üç ulaşım türünü de bünyesinde barındırması ve bölgeye yakınlığı sebebiyle yoğun göç akımı olmuştur. Yapılan göçler incelendiğinde deniz yoluyla yapılan nakillerde başta İzmir olmak üzere Mersin'i Antalya ve İskenderun vilayetlerine yapılan sevkıyatlarla çok sayıda göçmen Anadolu'ya geçmiştir.⁹⁸

⁹⁴ Kamil, **a.g.e**, C. I, s. LI.

⁹⁵ Yıldırım, **a.g.e**, s. 56-57.

⁹⁶ Kamil, **a.g.e**, C. I, s.LXI-LXV.

⁹⁷ Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1990, s. 95-97.

⁹⁸ Halaçoğlu, **a.g.e**, s.75

Daimi göçlerin yapıldığı Anadolu vilayet ve sancakları ve göçmen sayıları J. McCarthy göre şöyledir: 104.879 kişi Aydına (İzmir, Manisa Dahil), 14.993 kişi Hüdavendigâr'a (Bursa, Bilecik, Kütahya dahil), 10.689 kişi Karesi'ye (Balıkesir), 7.769 kişi Sivas'a, 7.196 kişi Ankara'ya, 6.534 kişi Eskişehir'e, 6.513 kişi Adana'ya, 6.120 kişi Konya'ya, 4.868 kişi İzmit'e, 4.415 kişi Kayseri'ye, 3.617 kişi Maraş'a, 2.903 kişi Biga'ya (Çanakkale Dahil), 2.786 kişi Canik'e (Samsun), 615 kişi Menteşeye (Muğla), 201 kişi Karahisar'a (Afyon), 185 kişi Bolu'ya, 184 kişi Kastamonu'ya, 173 kişi Mamuretülaziz'e (Elazığ) yerleştirilmiştir. Coğrafi tanımı ve o dönemki şartları sebebiyle özel olarak belirtmek gerekir ki Edirne'ye (Kırklareli ve Tekirdağ Dahil) 96.267 kişi, Çatalca'ya 5.393 kişi ve İstanbul'a 2.594 kişi daimi olarak yerleştirilmiştir.⁹⁹ Bu dönemde idareyi elinde bulunduran İttihat ve Terakki hükümetleri elden çıkan topraklardan Anadolu'ya gelen Türk ve Müslümanları stratejik olarak önemli gördükleri alanlara yerleştirmeye özen göstermiştir. Edirne'nin II. Balkan Savaşı ile geri alınmasının ardından 96.267 kişinin Edirne'ye iskân ettirilmesi bu kapsamda değerlendirilmelidir. Bu tür iskânlarda İttihat ve Terakki fikirlerinin Osmanlıcılıktan Türkçülüğe evrilmesinin de etkisi vardır.¹⁰⁰ Özellikle Balkanlarda yaşanan uluslaşma hareketi ve sonucunda kurulan Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan gibi devletlerden sürülen Müslüman ve Türkler yaşadıklarının nedenlerini anlamlandırdıklarında ister istemez kendi milli bilinçleri üzerine de düşünmeye başlamışlardır. Böylece Balkan Savaşları sonucunda Anadolu'ya yerleşen göçmenlerle birlikte ulusçuluk fikrî Anadolu'da da etkisini arttırmaya başlamıştır.¹⁰¹

1.5.4. 1914'ten 1945'e Bulgaristan ve Göç

II. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'a karşı birleşen Yunanistan, Romanya ve Sırbistan I. Dünya Savaşı'nda İtilaf devletleriyle birlikte hareket etmesi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırp baskı altında tutması ve Büyük Bulgaristan fikrine destek vermesi Bulgaristan'ı İttifak saflarına savaşa girmesine neden

⁹⁹ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1891-1922)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020, s.181.

¹⁰⁰ Fuat Dündar, **İttihat ve Terakkinin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.30-36.

¹⁰¹ Dündar, **a.g.e.**, s.36.

olmuştur.¹⁰² I. Dünya savaşında bu blok Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlıdan oluşmuştur. I. Dünya Savaşı İttifak Bloğunun yenilgisiyle sonuçlanınca Bulgaristan ile Neuilly Anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır¹⁰³. Anlaşmanın ağır şartları Bulgaristan'ın Balkan Savaşları'yla kazandığı toprakların kaybı yanında ve 2.000.000 Bulgar nüfusun sınırları dışında kalmasına sebep olmuştur. Neuilly Anlaşması'nda azınlık hakları gündeme gelmiş anlaşmaya göre Bulgarlar sınırları içinde kalan azınlıkların hak, menfaat ve statülerini korumak zorunda olduğunu azınlıkları eşit vatandaş olarak göreceğini kabul edilmiştir.¹⁰⁴ Bulgaristan sınırları içinde en kalabalık azınlık toplumu Türklerdir. Anlaşmanın maddelerinde doğrudan Türkler denmese de azınlıklar sözü kapsayıcı niteliktedir. Anlaşmada İmzası bulunan Bulgar Başbakanı Stamboliyski döneminde Türk Bulgar ilişkileri gerek savaşın etkileri gerekse de kalkınma çabaları sebebiyle ılımlı seyretilmiştir.¹⁰⁵ Bu ılımlı ilişkiler Bulgaristan Türklerinin kültürel yaşamına da olumlu yansımaları olmuştur.

Neuilly Anlaşmasının 54. maddesince azınlıkların okul açabilme, yönetebilme hakkının tanınması ve 55 maddesince de azınlıkların kendi dilleriyle öğrenim görebilecekleri hususu Stamboliyski döneminin kazanımlarındandır.¹⁰⁶ Bu dönem 1923 yılında Stamboliyski'nin devrilmesi ile sonra ererse de Türkiye'de yaşanan devrimin Bulgaristan Türkleri tarafından takip edilebilmesinin kapılarını açması bakımından önemlidir. Stamboliyski'den sonra yerine geçen hükümetler 1935 yılına kadar ideolojik yapıları faşist olmasa da uygulamaları bakıldığında faşist olarak değerlendirilmelidir.¹⁰⁷ Bu ara geçiş döneminde Türk okulları ve kültürel faaliyetlerinde gerileme gözlenir. Bu dönemde Türkiye'de yapılan harf inkılabını Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği yakından takip etmiş ve Türkçe yayınların üretilmesi için çalışmalar gerçekleştirmiştir.¹⁰⁸

¹⁰² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, (Genişletilmiş 11. Baskı), Alkım, İstanbul, 1999, s.65; Nazif Kuyucuklu, "Bulgaristan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.6, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1992, s. 399.

¹⁰³ Ercüment Kuran, "Birinci Dünya Savaşı", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.6, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1992, s. 196-200.

¹⁰⁴ Kamil, **a.g.e**, C. I, s. LXVIII-LXXI.

¹⁰⁵ Lütem, **a.g.e**, C. I, s. 63; İnginar Kemaloğlu, **a.g.e**, s. 30.

¹⁰⁶ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.65.

¹⁰⁷ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.68.

¹⁰⁸ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.109,110.

1935 yılında gerçekleşen hükümet darbesiyle 1935-1945 yılları arasında Bulgaristan idaresi Faşist hükümet'in eline geçmiştir. Bu dönemde Türk Öğretmenler Birliği aydın görüşlü Atatürk ilke ve inkılaplarının takipçisi olmaya devam etmektedir. Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliğinin çabaları, Faşist hükümet'in Bulgaristan Türklerini kültürel olarak Türkiye'den koparma amacıyla uyuşmamıştır. Bu sırada Bulgaristan'da Müftülük kurumunun ve Nüvap Okulunun Türkiye'de yapılan devrimi benimsemediğini fark eden Bulgar Faşist yönetimi bu kurumları kendi amaçları için yönlendirmeye başlamıştır. Bu süreçte Türk Öğretmenler Birliğinin en büyük destekçisi Hüsrev Bey (Gerede) olmuştur.¹⁰⁹

Türk okulları bu dönemde büyük oranda kapatılmıştır. Açık olan okullarda da yeni Türk alfabesi kullanımı yasaklanmış, eski yazının kullanılmasına ancak müsaade edilmiştir. Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği üyesi aydın ve yenilikçi öğretmenler mesleklerinden uzaklaştırılmıştır.¹¹⁰

Stamboliyski sonrası kültürel faaliyetlerin durumu bu haldedir. Ancak Mustafa Kemal'in başarıyla sonuçlanan diplomatik gayretleri sayesinde 1925 yılında Türk Bulgar Dostluk Anlaşması imzalanarak Bulgaristan tarafına Türk azınlığının haklarının korunacağını Neuilly'den sonra ikili anlaşmayla da teyit ettirmiştir. Dostluk anlaşmasıyla aynı gün imzalanan Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi ilerleyen zamanda meydana gelen göçlerin hukuki temelini de oluşturmuştur.¹¹¹ Bu anlaşmaların taraflara yüklediği sorumluluklar sebebiyle Türkiye ve Bulgaristan arasında 1945 yılına kadar yaşanan göçlerin kısmen de olsa sorunsuz yapılabilmesine zemin hazırlamıştır.¹¹²

Bulgar Faşist hükümeti anlaşmalara karşın göçler sırasında haksız uygulamalardan geri kalmamıştır. Faşistlerin desteklediği ırkçı komiteler Bulgaristan'da Türklere hayatı zindan etmiştir. Bahsi geçen süreçte yani 1923-1934 yıllarına, yaklaşık olarak denk gelir toplam 101.507 kişi göç etmiştir. Bu sayı yıllık ortalamada 9.227 kişiye tekabül eder. 1934- 1939 yıllarında gelenlerin toplam sayısı ise 97.181'dir. Altı yılın ortalaması yıllık 16.196 kişi olmuştur. Görüldüğü üzere göç

¹⁰⁹ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.142,143,167.

¹¹⁰ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.163.

¹¹¹ Kamil, **a.g.e**, C. I, s. LXXIII-LXXV.

¹¹² Esra Sarıkoyuncu Değerli, Hasan Karakuzu, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler", **Geçmişten Günümüze Göç I**, Samsun, 2017, s 320.

edenlerin sayısı giderek artış göstermiştir.¹¹³ Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla tarımda ihtiyaç duyulan iş gücü Bulgaristan hükümeti tarafından göçün önünün kesmesine sebep olmuştur. Bu dönemde yıllık 1000 ila 2000 kişi ancak göç fırsatı bulabilmiştir. On yıllık süreçte normal şartlarda tahmini 210.000 kişi gelmesi beklenirken gelenlerin sayısı 21.353 olmuştur.¹¹⁴ Göçün duraksaması ve doğal nüfus artışı gibi sebepler Türk nüfusun Bulgaristan içinde birikmesiyle sonuçlanmıştır.

1.5.5. 1950-1951 Yıllarında Yaşanan Bulgaristan Türklerinin Göçü

1920'li ve 1930'lu yıllar Bulgaristan için siyasi çalkantılarla geçmiştir. 1950 Göçünün temelleri de bu karmaşada yavaş yavaş şekillenmiştir. 1931 yılında seçimleri kazanan Malinov hükümeti yayılmacı amaçlarının doğrultusunda Faşist İtalya ve Hitler Almanya'sına yakınlaşmış bu sebeple Bulgaristan 1934 Balkan Antantı'na dahi katılmamıştır. 1937'de fikir değiştireyormuş gibi yapan Bulgaristan, Başta Yugoslavya olmak üzere diğer balkan ülkeleriyle "Sürekli Dostluk Anlaşması" imzalamış buna rağmen Malinov Dönemi'nden beri sürdürülen dış siyasi amaçları hiç terk edilmemiştir. 1941 yılına gelindiğinde B. Filov başkanlığındaki hükümet, Almanya, İtalya ve Japonya'nın yanında savaşa girme kararı almıştır.¹¹⁵ Bulgaristan savaş boyunca Balkan devletleriyle mücadele etmenin yanında Almanya'nın gıda ihtiyacını da karşılamaya çalışmıştır. Tam da bu sebeple Bulgaristan tarımda ihtiyaç duyduğu iş gücünün göç etmesine müsaade etmemiş böylece her yıl tahmini 10.000 ila 15.000 arasında gerçekleşmesi beklenen göç hareketi 1940-1949 yılları arasında ancak toplamda 21.353 kişiye ulaşabilmiştir.¹¹⁶ Bu tutum, Bulgaristan sınırları içindeki Türk nüfus oranının artmasına neden olmuştur. Artan bu nüfus 1950 yılında başlayacak göçün bakiyesini oluşturmuştur.

Göçün temelini atan diğer bir olay ise II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'a girmesiyle 9 Eylül 1944'te gerçekleşen darbe olmuştur. Bu darbeye "Vatan Cephesi" hükümeti ele geçirmiştir. 1945 ve 1946 seçimlerinde Sovyetler Birliği'nin de desteğini alan Vatan Cephesi'nin içindeki Komünistler

¹¹³ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 229.

¹¹⁴ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 230.

¹¹⁵ Nazif Kuyucuklu, "Bulgaristan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.6, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1992, s. 400.

¹¹⁶ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 230.

kendilerine rakip bir partiye de yer vermeyerek yeni bir rejim tesis etmişlerdir. Bu desteğin de etkisiyle ikinci dünya savaşından sonra kutuplaşan dünyada Bulgaristan Sovyet Bloğunda konumlanmıştır.¹¹⁷

Sovyetler Birliği de Çarlık Rusya'sının bıraktığı dış politika mirasını sahiplenerek “Güney Slavları Federasyonu” fikriyle bölgeyi etki altına almak istemiştir. Ancak Arnavutluk ve Yugoslavya'nın kendi yollarını çizme arzuları Güney Slavları Federasyonunu reddetmelerine sebep olmuştur. Yunanistan ise çoktan Batı Bloğunda yerini almıştır. Şartlar dâhilinde Sovyetlerin Balkanlarda Bulgaristan üzerinden politika üretmekten başka çaresi kalmamıştır.¹¹⁸

Yunanistan ve Türkiye'nin 1947 Truman Doktrini ve 1948 Marshall Planı'na dâhil olması Sovyetlere kendini ablukaya alınmış hissettirmiştir. Sovyetler Batı Bloğunda yer alan komşu ülkelere karşı soğuk savaş metotlarınca saldıracak mecralar aramıştır.¹¹⁹ Bu doğrultuda Sovyetler Türkiye'yi yıpratmak üzere Bulgaristan Türkleri meselesini koz olarak görmüştür. Stalin 1949 yılında BKP yönetimiyle bu hususta görüşmeler dahi yapmıştır.¹²⁰ Esasında sınırdan Türkiye'ye göç Ocak 1950'den itibaren çok az da olsa sürmüştür. Ancak 30 Haziran 1950'de Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararının TBMM tarafından alınmasıyla Sovyet etkisindeki Bulgar hükümeti devreye girerek ve 10 Ağustos 1950 tarihli notayı Türkiye'ye iletmıştır. Bu notada üç ay gibi kısa sürede Bulgaristan Türklerinden 250.000 kişinin ülkeden çıkarılacağını, Türkiye'nin bu kişileri kabul etmesi gerektiği bildirilmiştir.¹²¹ Notanın hemen ardından Bulgar hükümeti binlerce Türk'ü Eylül ayında Slivengrad'a yığarak kitleler halinde göçe zorlamıştır.¹²² Bulgar hükümetinin bu tutumu Sovyet Bloğunun Batı Bloğuna karşı misillemesidir. Böylece Türkiye zor durumda bırakılmak istenmiştir. Bununla da yetinmeyen Bulgar hükümeti Eylül 1950'de vizesiz Türkleri sınıra sürerek karışıklık çıkartmak ve bu sırada Bulgaristan'da yaşayan Romanları da Türkiye'ye göndermek istemiştir. Türkiye ise vizesiz göçü kesin tavırla reddetmiştir. Bulgar hükümeti bu defa da Romanları sahte vizeyle Türkiye'ye göndermek isteyince

¹¹⁷ Kuyucuklu, **aynı yer**.

¹¹⁸ Kamil, **a.g.e**, C.I, s. LXXXV.

¹¹⁹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, s.224.

¹²⁰ Kamil, **a.g.e**, C. I, s. LXXXIX.

¹²¹ Ali Tanoğlu, “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi.” **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 14, Sayı:1-4, Ekim 2011, s. 130; Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 231.

¹²² **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1950.

Türkiye 7 Ekim 1950’de sınırları kapatmıştır.¹²³ Bulgar hükümeti göçün duraksadığı dönemde Türkiye’nin soydaşlarına sahip çıkmadığı, soydaşlarını kabul etmediği, göçü istemediği yönünde asılsız propagandalar yaparak Bulgaristan Türklerini Türkiye’den soğutmaya çalışmıştır. Bütün bu söylemlere rağmen 2 Aralık 1950’de tekrardan sınırın açılmasıyla 1951 Kasımına kadar süren göçte 102.000 kişi Türkiye’ye göç etmiştir. Göçü başından sonuna kadar göçmen sayısı 154.393’ü bulmuştur.¹²⁴ Gelenler Türkiye tarafından “iskânlı göçmen”¹²⁵ statüsünde değerlendirilmiştir. İlk iş olarak Edirne’de, Tekirdağ’da, İstanbul’da, Zeytinburnu ve Sirkeci’de, İzmir’de misafirhaneler hazırlanmış, transit yerleri olarak kullanılan misafirhanelerde göçmenler birkaç gün dinlendikten sonra sıhhi muayene ve bakımları yapıldıktan sonra kalıcı iskânların gerçekleşeceği alanlara sevk edilmişlerdir. Gelen göçmenler daha çok Batı bölgelerine yerleştirilmiş toprak ve İskân Genel Müdürlüğü vilayetlere yerleştirilebilecek göçmen sayısının ivedi tespit edilmesini istemiştir.¹²⁶ Belirlenen illere gidenler için Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği’nin topladığı yardımlarla Göçmenlerin evlerini yapmalarına yardımcı olunmuştur.¹²⁷ Göçmenlerden mesleği çiftçi olanlara toprak tahsisi yapılmış. Zanaat erbabı ise ivedi olarak üretim yapar duruma getirilerek ekonomik ve toplumsal uyum bir an önce tesis edilmek istenmiştir. Göçmenler Afyon, Amasya, Ankara, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Hatay, İçel, Isparta, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş, Muğla, Niğde, Samsun, Seyhan, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Yozgat ve Zonguldak illerine 100.739 nüfus, 33.595 aile olarak daimi ikamet alanlarına yerleştirilmiştir.¹²⁸

1.5.6. 1969-1979 Göçü

1969-1979 yılları arasındaki göç bir önceki göç hareketinin sonucunda, Türkiye’ye gelen 154.393 göçmenin geride kalmış olan yakınlarıyla yeniden aile

¹²³ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 244.

¹²⁴ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 246.

¹²⁵ Yıldırım, **a.g.e**, s. 61.

¹²⁶ **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1950.

¹²⁷ Filiz Çolak, “Bulgaristan Türkleri’nin Türkiye’ye Göç Hareket (1950-1951)”, Uluslararası Hakemli Disiplinlerarası Tarih Okulu, İlkbahar-Yaz 2013, sayı XIV, s.133,134.

¹²⁸ Çolak, **a.g.m**, s.142.

birliklerini kurmak amacıyla meydana gelmiştir. Bu sebeple de “Yakın Akraba” göçü olarak telaffuz edilmiştir.

1951 yılı Kasım ayında sınırların kapanmasıyla göç için pasaport başvurusu yapan 250.000 kişiden 111.000’ni geride kalmıştır. 111.000 kişiden 58.000’nin vizeleri dahi hazırdır. Vize alıp sınırı geçmeyi bekleyen pek çok kişi giden yakınlarının ardında mallarını tasfiye edebilmek amacıyla kalmış sınırların aniden kapanışıyla da anne, baba, çocuk, kardeş ayrı düşmüşlerdir.¹²⁹ Böylece parçalanmış aileler sorunu ortaya çıkmıştır.

Bulgaristan hükümeti 1951’den sonra göçü tamamen yasaklamış, daha önce çıkış vizesi verdiği Türklerin elindeki pasaportları da toplamıştır.¹³⁰ Bu da ayrı düşen yakınların 20 yıl kavuşmayı beklediği, hasret dolu yıllar olarak yer bulmuştur.

1949 yılında başlatılan kolektifleştirme hareketiyle ekonomik olarak da güçleri kırılan Bulgaristan Türklerinin 1950 Göçüyle sayılarının da azalması Türkiye ye göç düşüncesinin köretilmesi, asimilasyon için yeni bir süreci başlatmıştır. Kolektifleştirmenin etkisiyle 1956 yılına kadar çiftçi Türklerin büyük çoğunluğu topraksızlaştırılmıştır. Ellerinden alınan topraklarda TKZS¹³¹ (Trodovo Kooperativno Zemedelsko Stopanstvo) olarak bilinen kooperatifler kurulmuştur. Bu kooperatiflerde Türkler ağır şartlarla devlete çalışmak zorunda bırakılmıştır.¹³²

Yaşanan zorluklara rağmen göç, Bulgaristan Türkleri arasında tek kurtuluş yolu olarak görülmeye devam etmiştir. Bu sebeple Bulgaristan Türkleri çeşitli yollarla Bulgaristan’daki Türk diplomatlarına, makamlarına ulaşmaya çalışmışlar ve Bulgar engellerini aşabilenler göç etmek istediklerine dair dilekçe vermişlerdir. Aynı zamanda Türkiye’de bulunan yakınları da Ankara’da ulaşabildikleri makamlara yakın akrabalarının Türkiye’ye getirilmesi yönünde arzularını iletmişlerdir.¹³³

Bulgar hükümeti diğer yandan Bulgaristan Türklerini Komünist yönetim ve ideolojiye alıştırmaya çalışmış bu amaçla Türkçe yayın yapan Yeni Işık (Novo Svetlina) gazetesinde Türklere hitaben Türkçe propagandalar yürütmüştür.¹³⁴ Aynı

¹²⁹ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.247.

¹³⁰ Şimşir, “Bulgaristan Türkleri Ve Göç Sorunu”,s.62.

¹³¹ Köy Tarım Kooperatifleri.

¹³² Kamil, **a.g.e**, C.I, s. LXXXVII-XCI.

¹³³ Şimşir, “Bulgaristan Türkleri Ve Göç Sorunu”,s.63.

¹³⁴ Memişoğlu, **a.g.e**, s. 165.

amaçla Devlet Yayınevi (Narodna Prosveta) tarafından Rusçadan ve Bulgarcadan seçme eserler Türkçeye çevrilmiştir. Bu çevriler Türkler için eğitim materyali olarak kullanılmıştır.¹³⁵ Ancak 1959-1960 eğitim öğretim yılında Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirilmiştir.¹³⁶ Bu uygulamaların genel amacı Türkleri rejime alıştırmak ve bunu yaparken tepki çekmemektir. Türkçe yayın meselesinin diğer bir önemli tarafı devletlerarası kamuoyunda, azınlık hakları hususunda Bulgaristan'ın imajını düzeltme çabasıdır.

Bu yaşananlar Bulgaristan Türklerinin göç taleplerinin artmasıyla sonuçlanmıştır. 1964'te engellemeleri aşip Sofya'da bulunan Türk Büyükelçiliğine ulaşan dilekçe 400.000 bulmuştur.¹³⁷ Bulgaristan Türklerinin Talepleri Türkiye'ye göç etmek, yakın akrabalarıyla birleşmektir. Dilekçe verenlerin sayısı Bulgar hükümetini oldukça şaşırtmıştır.

10 yıldır yasaklanan ve duraksayan göç için 21 Ağustos 1966 günü Bulgar hükümetinin ve Türkiye'nin dışişleri bakanları bir araya gelmiştir. Göç konusunu görüşmelerin ana gündemi olmuştur. Her iki taraf da meselenin makul şartlarda çözüme kavuşturulması gerektiğini yapılacak göçün bölünmüş aileleri birleştirmek amaçlı olması gerektiğini karşılıklı teyit edilmiştir. Diplomatik değerlendirmeler yaklaşık iki yıl sürmüş ve göç kararı 22 Mart 1968'de ancak alınabilmiştir. Yapılan anlaşmanın tam resmi adı "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmeleri hakkında anlaşma" dır.¹³⁸ Bu anlaşmanın yakın akrabaların birleşimi konusuna çözüm getiren aynı zamanda göçün karmaşaya mahal vermeden yürütülmesini sağlayan maddeleri anlaşma metninde yer alan aynı madde numaralarıyla aşağıda verilmiştir:¹³⁹

1. Madde: "1952 yılına kadar Türkiye'ye göç ederek Türk vatandaşlığım iktisap eden Türk asıllı sabık Bulgar vatandaşları ile ailevî ve akrabalık bağları olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarından akrabalık ve bağlılık dereceleri aşağıda tasrih edilen

¹³⁵ Memişoğlu, **a.g.e**, s. 168.

¹³⁶ Memişoğlu, **a.g.e**, s. 147-148.

¹³⁷ Kamil, **a.g.e**, C. I, s. XCVII.

¹³⁸ **Resmî Gazete**, 30. 5. 1969, Sayı: 13210.

¹³⁹ **Resmî Gazete**, aynı yer.

kategoriye dâhil bulunanlardan Türkiye'ye göç etmek arzu edenlerin göç meseleleri bu Anlaşma hükümleri dâhilinde yürütülecektir

a) Karı, koca,

b) Ana, baba, büyük ana, büyük baba ve bunların ana ve babaları,

c) Çocuklar ve torunlar ve bunların eş ve çocukları,

d) İşbu Anlaşma yürürlüğe girinceye kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşler ölü kız ve erkek kardeşlerin bekâr reşit ve gayri reşit çocukları olarak belirlenmiştir.

3. Madde: Göç, 1 Nisan'dan 30 Kasım'a kadar olan devrede yapılacaktır. Göç eden kimselerin sayısı haftada 300 kişiyi aşmayacaktır.

4. Madde: Göçmenlerin nakli ve göçün icrası kara yolu (Kapitan Andreevo - Kapıkule) ve göç esnasında mevcut demir yolu hudut kontrolü kapılarından olacaktır.

Söz konusu anlaşmanın 1. maddesinde göçün kapsamı belirlenmiştir. Fakat 1951'de doğan çocuklar 1969 yılına gelindiğinde 18 yaşına ermiş daha büyük olanlarının pek çoğu evlenmiştir. 1. maddenin (d.) satırında evli olmayan ibaresi göçün kapsamını daraltmış ancak daha önemlisi pek çok yakın akrabasının birleşmesinin de önüne geçmiştir. 3. maddeyle göç zamanları ve sayıları belirlenerek 1950 yılında yaşanan kargaşanın tekrarlanmaması sağlanmıştır. 4. maddeyle ise kontrollü geçiş sağlanmıştır

7. Madde: Göç eden sanatkâr ve çiftçiler, göç sırasında yürürlükte olanı mevzuata göre ihracı yasak olanlar dışında şahsen sahip oldukları ve sanat ve meslek ve şahsi işletmeleri için lüzumlu bulunan ve menkul vasfını taşıyan alet, edevat, tezgâh ve makinelerle, diğer kullanılmış menkul mallarını her türlü ihraç vergisinden muaf olarak çıkarabilirler. Sanatkâr ve çiftçiler, sanat, meslek ve şahıs işletmelerinde lüzumlu olup kullanılan gayrimenkule bağlı makineleri da her türlü ihraç vergi(s)inden muaf olarak çıkarabilirler.

7. maddeyle zanaat sahibi olan göçmenlerin ekonomiye daha hızlı uyum sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca anlaşmanın 8, 9, 10, 11, 12 ve 13. maddelerinde göçmenlerin maddi mal varlıklarının tasfiyesi veya yanlarında götürebilmelerine dair kararlar alınmıştır. Bu kararların tamamı göç edenlerin hak kaybına uğramamasını ve

yerleştikleri yerlere daha hızlı adaptasyonu sağlamak üzerine olmuştur. Ayrıca 1950 yılında Türkiye'ye yerleşen göçmenler, gelecek akrabalarına maddi manevi destek olacaklarını taahhüt eden dilekçeyle istek yapmışlardı. Böylece gelen göçmenler serbest göçmen statüsünde kabul edilmiştir. Serbest göçmenlik, devletin gelen göçmenlere barınma yeri ve iş bulma gibi bir yükümlülüğünün olmaması anlamına gelmektedir. Yakın akrabasına kavuşan 130.000¹⁴⁰ Bulgaristan Türk'ü akrabalarının desteğiyle hızlıca Türkiye alışabilmiştir. 10 yıl süren yakın akraba göçü Türkiye-Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkilere de yansımış dostça yakınlık tesis edilmiştir. Yine de bu dostça tavırlar geride kalan Bulgaristan Türklerine pek yansımamış ve baskılar sistematik olarak artırılmıştır.

¹⁴⁰ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 361.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BULGARLARIN UYGULADIĞI ASİMİLASYON POLİTİKASI

2.1. 1984 ÖNCESİ DİNİ BASKILAR VE İSİM DEĞİŞTİRME OLAYLARI

Farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etmeye asimilasyon denilmektedir.¹⁴¹

Bulgarlar ilk asimilasyon faaliyetlerini Pomaklara¹⁴² yönelik başlatılmıştır. 1885 yılında Doğu Rumeli Vilayetinin Bulgar yönetimine geçmesiyle burada yaşayan Pomaklara Müslümanlaşmış Bulgar oldukları, ileri sürülmüş, Hristiyanlık'a dönmeleri için silahlı asker, komitacılar ve papazlar eşliğinde Ortodoks kilisesinin teşviğiyle çalışmalar yürütülmüştür.¹⁴³

Balkan Savaşlarıyla birlikte Bulgar Devletinin toprakları Ege Deniz'ine kadar uzanmıştır. Bugünkü Batı Trakya'yı egemenliği altına alan Bulgarlar bölgede yaşayan Türklere ve Müslümanlara karşı baskı, işkence ve yıldırma faaliyetlerine başlamıştır. Bölgede bulunan Rodop Dağları'nda, yoğun olarak yaşayan Müslüman Pomak halk zorla Hristiyanlaştırılmaya çalışılarak bu dönemde Pomakların İslam dinine uygun olarak seçtiği isimleri ilk defa zorla Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir. Bu hadisede 150.000 ila 200.000 kişi ismini değiştirmiş ve sıklıkla kullanılan Pomak Türkleri teriminin yerine Müslüman Bulgarlar (Bılgaromohammedani) teriminin kullanılması

¹⁴¹ <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 26.12.2021

¹⁴² **Pomak:** Pirin ve Vardar Makedonyası'yla Rodoplar bölgesinde yoğun olarak yaşarlar. Kökenleri hakkında çoğu siyasi amaçlı pek çok varsayım mevcuttur. Dillerinin Slavca olması sebebiyle Sırp, Makedon veya Bulgar oldukları tezi öne sürülen görüşlerden biridir. Günlük yaşam, gelenek ve dillerinde mevcut olan öğelerin ayrıntılı incelendiğinde XI. yüzyılda Orta Asya ve Kafkaslardan batıya göçen Kuman (Kıpçak) Türklerinin dilini kaybetmiş ancak diğer kültürel unsurlarını devam ettirmiş kitlesi olarak kabul görürler. Kullandıkları dilin içeriğinde % 30 Ukrayna Slavcası, % 25 Kuman-Kıpçakçası, % 20 Oğuz Türkçesi, % 15 Nogayca ve % 10 Arapça kelimeler bulunmaktadır. Pomak kelimesi, Osmanlının Rumeli fetihleri sırasında bölgeye yerleştirilen Yörüklerle yardım ettikleri için Slavca "Pomagaç" yardımcı anlamında kullanılan sözcükten türediği düşünülmektedir. Dini inanışları bakımından Pomaklar koyu Müslümandırlar. Bkz: Hüseyin Memişoğlu, "Pomak" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.34, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2007, s. 320.

¹⁴³ Kamil, **a.g.e.**, C.I, s.CXXXVI-CXXXVII

uygun görülmüştür.¹⁴⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere önceki uygulamaya nazaran yeni uygulama yoğun milliyetçi karaktere sahiptir.

1920’li yıllarda Bulgaristan’da küçük faşist gruplar “Bulgaristan Bulgarlarıdır.” sloganını genel ilkeleri kabul ederek Türklere ait dükkânlarda ve kamuya açık alanlarda Türkçenin kullanılmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu dönemde baskılar iyice artmış ve pek çok Türkçe şehir, kasaba ve köy isimlerini de değiştirilmiştir.¹⁴⁵

1940’lı yılların başında yönetimde bulunan faşist Bulgar hükümeti, Bulgaristan içinde nüfusça 3. büyük azınlık grup olan Müslüman Çingenelerin adlarını da Bulgarlaştırmıştır.¹⁴⁶

1944 yılında Bulgaristan’da Komünist Parti başa geçince Faşist yönetime nazaran başlarda yumuşama olmuşsa da 1950’li yılların başlamasıyla Türklere ve Müslümanlara yönelik olumsuz tutumlar gözle görülür hale gelmiştir. Türk okulları kapatılmış, ibadethanelerin, imam ve hatiplerin sayıları azaltılmıştır. Bulgaristan’ın en büyük azınlık grubu olan Türklerin, Pomakların, Tatarların, dini duygular etrafında birleşmesi bu yolla engellenmek istenmiştir. 1949 yılında başlayan kooperatifleştirme faaliyeti özellikle adı geçen bu grupların ekonomik güçlerini iyice zayıflatmıştır.¹⁴⁷

Komünist Parti 1962 yılında başlayan ve 1980’li yılların başına kadar devam eden sistematik bir politikayla beraber Çingenelerin isimlerini Bulgarlaştırmayı sürdürmüştür. Bu duruma karşı Bulgar yönetimi toplumsal direniş ile karşılaşmamıştır.¹⁴⁸ Eş zaman aralığında Pomaklara yönelik 1962-1964 ve 1970-1974 olmak üzere iki defa sistematik olarak isimlerin değiştirilmesi faaliyeti gerçekleşmiştir. Pomakların yoğun olarak yaşadığı Pirin ve Rodop dağları ve etrafında 1962-1964 arasında sert direnişler görülmüştür. Kuzey Bulgaristan’da yaşayan Pomaklar ise 1970-1974 arasında aynı tepkileri göstermişlerse de her iki bölgede de askeri baskı sonucunda isim değişiklikleri gerçekleşmiştir. Pomakların büyük bölümü

¹⁴⁴ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s.62; Orlin Sabev (Orhan Salih), “Osmanlı Sonrası Bulgaristan’da ‘Yeniden Doğuş’ süreçleri,” **89 Göçü Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç**, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırma Merkezi & Balkan Medeniyet Merkezi, İstanbul, 2012, s.124.

¹⁴⁵ Sabev, **a.g.e.**, s.126,127; Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 185.

¹⁴⁶ Sabev, **a.g.e.**, s.126

¹⁴⁷ Sabev, **a.g.e.**, s.127.

¹⁴⁸ Sabev, **a.g.e.**, s.127.

Bulgarca isimleri kullanmak zorunda kalmıştır. 1960 ve 1970’li yıllarda Pomaklara yönelik bu asimilasyona karşı Tek tepki Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi’den gelmiştir.¹⁴⁹ Onun haricinde ne Çingenelere ne de Pomaklara yönelik asimilasyona karşı uluslararası bir tepki görülmemiştir.

1970’li yılların başında Bulgarların azınlıklara yönelik tutumlarında sertleşme belirtileri başlamıştır. 1971’de kabul edilen yeni anayasa önceki anayasaya bakışla azınlıklara yönelik hakların daraldığı görülmektedir. Aynı dönemde homojen Bulgar sosyalist milletinden söz edilmeye başlanılmıştır. 1974 yılında Türk çocuklarına verilen Türkçe eğitim uygulaması kaldırılmış, Türkçe Türk çocukları için seçmeli ders olarak verilmesi kararı alınmışsa da yeterli sayı olmadığı öne sürülerek Türkçe dersler yaptırılmamıştır.¹⁵⁰

1 Ocak 1981 yılında eski kimliklerin değiştirilerek yeni kimliklere geçilmeye başlanmıştır. Bu yeni uygulamada bir önceki kimliklerde yer alan milliyeti kısmı boş bırakılarak etnik görünmezlik sağlamaya çalışılmıştır.¹⁵¹ 1984 yılının başlarında Türk Büyükelçiliğine Kırcaali Bölgesi’nde Pomakların ve karışık evlilikler yapmış olan Türklerin isimlerinin değiştirildiğine dair ilk şikâyetler ulaşmıştır. Benzer şikâyetler Ankara’daki ilgili makamlara Türkiye’ye önceden göç etmiş Bulgaristan Türkleri tarafından Bulgaristan’daki yakınlarının isimlerinin değiştirildiği şeklinde ulaştırılmıştır.¹⁵² Yaşanan bu gelişmeler 1984 yılının son ayında başlayacak olan toplu Bulgarlaştırma faaliyetine yönelik denemelerin yapıldığını ve ilerleyen süreçte yapılacakların sistematik olarak hazırlandığı anlaşılmaktadır.

2.2. 1984 VE SONRASI ASİMİLASYON UYGULAMALARI

2.2.1 İsim Değiştirme Politikası

1984 Aralık ayının ilk günlerinde Pomak ve Türklerin birbiriyle evlendiği ve bu tür evliliklerin karışık evlilik olduğu Pomaklarında Bulgar olduğunu var sayarak ailedeki herkesin Bulgarca isimler taşıması gerektiği bahanesiyle Yunanistan sınırına yakın olan Paşmaklı (Smolyan), Hasköy (Haskovo), Kırcaali, Eğridere (Ardino),

¹⁴⁹ Lütem, **a.g.e**, C. I, s.30, 281.

¹⁵⁰ Lütem, **a.g.e**, C. I, s.82.

¹⁵¹ Kamil, **a.g.e**, C. I. s.CIV.

¹⁵² Lütem, **a.g.e**, C. I, s 157.

Darıdere (Zlatograd) ve Koşukavak (Krumovgrad) gibi şehirlere¹⁵³ bağlı köylerde isimler değiştirilmeye başlanmıştır. Bu sırada Güney Bulgaristan'da temiz Türk olarak nitelenen, Pomak veya başkaca milletlerle evlilik yapmamış 50.000 kişinin de isimleri değiştirilmiştir.¹⁵⁴ Gerekçe olarak büyükanne veya atalarında Pomak birey olduğu ve kişilerin şecerelerinin araştırıldığı, bunun sonucunda Pomaklık tespit edildiği, iddiaları öne sürülmüştür. Bahsi geçen grup eğer Bulgar isimlerini kabul etmezse maaş alma, evlenme, boşanma, miras veya pasaport (kimlik) yenileme işlemleri yapılmamıştır. Bu durum kişileri Bulgar ismi almaya zorlamış ve kişilere başka bir hal çaresi bırakılmamıştır.¹⁵⁵ Daha önceden yaşanan örneklerde olduğu gibi Bulgaristan'ın yönetim yapısı sebebiyle bu hadiselerde uluslararası mecrada pek duyulmamış, duyulsa bile yeterli kanıt olmadığı için Bulgar yönetimi herhangi bir tepkiyle de karşılaşmamıştır. Bu durumdan cesaretlenen Bulgar yöneticileri çok kısa süre sonra sadece Pomaklara yönelik değil bütün Türklere yönelik isim değiştirme politikasını başlatmıştır.

1984 yılı Aralık ayının sonlarında Güney Bulgaristan'da (Bulgar Batı Trakya'sı) Türklerin en yoğun olduğu Kırcaali ve Mestanlı'da doğrudan doğruya Türk kökenlilere yönelik isim değişikliklerine başlanmıştır. Adı geçen, büyük çoğunluğu Türk olan bu şehir, kasaba ve köyler askeri birlikler tarafından sarılmıştır. Kimi iş yerinde, kimi yaşadığı köyde yeni isimlerini, hazırlanan listelerden seçmeye zorlanmıştır. Bu sırada zorla doldurdukları dilekçelerde Bulgar isimlerini gönüllü olarak aldıkları yazdırılmıştır. Kırcaali ve Mestanlı'da ocak ayı sonunda Türklerin büyük çoğunluğunun isimleri değiştirilmiştir. Şehre getirilen "Kırmızı Bereli" (Çervenite Bareti) askeri birliklerince yapılan silahlı müdahale ile Türklerin direnişi kırılmak istenmiş buna rağmen Türklerin düşüncelerinde değişiklik olmamıştır. Adı geçen bölgelere girişler sıkı denetime alınmış, tüm yollar asker ve polis tarafından tutulmuş, bölgede oturanlar hariç hiç kimse bölgeye sokulmamıştır. Burgaz Bölgesi'nde ocak ayının ilk on gününde isim değişiklikleri tamamlanmış, Kuzeydoğu Bulgaristan'da Türk varlığının yoğun olduğu Deliorman Bölgesi'nde ocak ortasında başlayan asimilasyon ocak sonu gibi tamamlanmıştır.¹⁵⁶

¹⁵³ Bu şehirlere "Bulgar Batı Trakya'sı" da denilmektedir.

¹⁵⁴ Kamil, **a.g.e**, C. I, s. CIV.

¹⁵⁵ Lütem **a.g.e**, C. I, s.159.

¹⁵⁶ Lütem **a.g.e**, C. I, s.183.

İsim değiştirme olaylarıyla ilgili Türk basınına ulaşan ve Güneş gazetesinin 19 Ocak 1985 tarihli baskısında yer alan haberde olay şöyle anlatılmıştır.¹⁵⁷

“... Aralık ayı 27. günü Perşembe olaylar, Mestanlı’daki tütün işleteme atölyesine (tütün mağazasına) bir grup sivil görevlinin girerek orada işçi olarak alışan Türk kadın ve kızlarının **‘isimlerini değiştirmek üzere dilekçe vermeye çağırmaları’** üzerine başladı.

Mağazada alışan Türk kadın ve kızları bu işteği reddettiler. Bazıları da bu aramada mağazadan çıkararak karşıdaki konfeksiyon mağazasına (TPK İşkuzpo) gittiler ve orada alışan Türklere ‘burayı da basarak sizden isminizi değiştirmenizi isteyen dilekçeler alacaklar.’ diye haberdar ettiler. Bunun zerine konfeksiyon mağazasındaki Türkler binayı terk edip kaçmaya başladılar. Böylece sokaklarda bir kalabalık oluştu. Kalabalık, isim değiştirme talebini protesto etmek için bu işlemlerin yapıldığı Belediye binası önüne yürüdü. Burada binaya atılan taşlarla cam ereve indirildi.

Mahalli polis gücü, olaylara müdahale etti. Ancak protestocuları teskin edemedi. İtfaiyenin halkın üzerine su sıkması da sonuç vermedi.

Ardından askeri birlikler geldi. Halkın zerine hemen ateş açtılar. 12 soydaşımız o sırada öldürüldü. Bazılarının lm, panzerlerin altında ezilmek suretiyle oldu. Birçok kişi de yaralandı.

Olaylar sırasında polisin ve askerlerin yakaladığı soydaşlarımız hemen Mestanlı’daki Rodopi Stadyumu ile Rodopi Basketbol Sahası’na götürüldüler. Orada uzun bir süre tutuldular. Sonra yıldırım süratiyle kimlikleri tespit edilip kısa bir sorgu ile tutuklandılar.

Olaylardan sonra Kırcaali’de ve özellikle Mestanlı’da “Kırmızı Bereliler” (ervenite Bareti) diye bilinen ve acımasızlıklarıyla tanınan komando üniformalı askeri birlikler her tarafta görülmeye başlandı. Bunlar soydaşlarımızın yoğun olduğu yerlerdeki halka gözdağı vererek skneti sağlamakla grevlendirildiler.”

¹⁵⁷ Güneş, 19 Ocak 1985.

Bu gazete haberinde ufak bir ayrıntıyı düzeltmek gerekir; o gün orada olayı yaşamış üç ayrı kaynağımın beyanı müdahaleye gelen birliklerin Kırmızı Bereliler değil ancak yine onlar kadar sert müdahale etmeye hazır hudutları korumakla görevli olan “ Sınır Kuvvetleri” dir.¹⁵⁸

Örnekte de belli olduğu gibi gerek köylerde gerekse iş yerlerinde Türklerin mukavemet gösteremeyeceği zamanlar ve ortamlar gözetilmiştir. Ayrıca Bulgarlar bu olaylar başlamadan evvel yaşayanlardan doğrudan öğrendiğim kadarıyla 1984 Ekim ve Kasım aylarında mukavemet gösterme ihtimaline karşı önlem olarak Türklerin elinde bulunan av tüfekleri ve fişekleri polis birlikleri tarafından, tepki çekmemek için kibar bir dille polis merkezinde muhafaza edilmek üzere toplanmıştır. Bu Silahsız olan Türklere karşı polis ve askeri birliklerden protestolar sırasında ateş açılmıştır. Ölüm olayları Güney Bulgaristan’la sınırlı kalmamış, Kuzey bölgelerde de Bulgarların tutumu aynen devam etmiştir. Ölümleeri sayısal olarak aktarmak için gazetelere bakıldığında ölü sayısının 1985 Mart başına kadar 2500 kişi olarak verildiği görülür.¹⁵⁹ Fakat dönemin Bulgaristan Büyükelçisi Ömer E. Lütem ölüm olaylarının olduğunu, bu türde pek çok olaydan haberdar olduklarını, ancak sayıların mübalağalı olabileceğini bu tür konulara temkinli yaklaşılması gerektiğini diplomatik mercilere iletmiştir.¹⁶⁰

Türkiye’deki gazetelere yansıyan olayların hangi tarihte yaşandığı, günü gününe değil de karışık verilmiş olmasından ölenlerin sayısını Türk basınına yansıyan rakamlardan öğrenmeyi zorlaştırmaktadır. Bulgaristan kayıtları daha da belirsizdir. Yine de bu dönemde Bulgar yönetiminin uyguladığı engellerle sağlıklı bilgi akışı olmasa da tespit edilebilen ölüm hadisesi 1985 Mart başına kadar en az 800 kişi ile en çok 2500 kişi arasında olduğu kabul görmektedir.¹⁶¹

İsimlerin zorla değiştirilmesi işlemleri büyük ölçüde tamamlanmasının ardından iş yerlerinde Türklere zorla verilen isimlerin yazılı olduğu yaka kartlarını takma mecburiyeti getirilmiştir. Uygulamanın amacı isimlerin Türkler tarafından daha

¹⁵⁸ S. Eminoğlu; Ö. Eminoğlu; Ö. Öztürk.

¹⁵⁹ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 363.

¹⁶⁰ Lütem, **a.g.e**, C. I, s.184.

¹⁶¹ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 363.

kolay kabullendirilmesini sağlamaktır.¹⁶² Bulgar yönetimi İsimlerin değiştirilmesi yanında kültürel varlığı zayıflatacak başka uygulamaları da yürürlüğe koymuştur.

2.2.2 Türkçenin Yasaklanması

Türkler isimlerini kâğıt üzerinde kaybetmişlerdi. Lakin kâğıt üzerinde yazan isimlerinin Bulgarlaşmaları için yeterli olmadığını düşünen BKP Türkçenin kullanılmasını da 1985 Ocak ayı içinde yasaklamıştır. Böylece Türkleri Bulgarlardan ayıran en belirgin özellik ortadan kaldırılmak istenmektedir. Türkçe konuşanlara 5 ile 50 leva arasında değişen ceza kesilmiştir. O dönemde maaşların ortalaması 200 leva civarında olduğu düşünülürse, 5 leva maaşların 1/40'ına denk gelir ki bu en düşük cezadır. En yüksek ceza ise 50 leva olup maaşların 1/4'üne tekabül etmektedir. Halkın kendi kanaatkârlığıyla bile zor zar geçindiğini göz önüne alırsak bunların ne kadar ağır cezalar olduğu daha iyi anlaşılır. Türkçe konuşulup konuşulmadığını denetlemek için iş yerlerinde nöbet listeleri oluşturulmuş. Nöbetçi olanlar örneğin salı günü Mestanlı pazarı var ve Türkler Türkçe konuşacak mı diye gözetlenir. Gözetleme nöbetinin sırası Türklere dahi denk geldiği durumlar olur. Türk Türk'e ceza yazmak istemediği için cezayı yazmaz; ancak hiç ceza yazmadan geri dönerse Türk olduğu için sorun yaşayacağını bilir ve iki, üç ceza kesmiş gibi kendi cebinden ödemek zorunda kalmış.¹⁶³ Bu ceza uygulaması iş yerlerinde, sokaklarda, kahvelerde haliyle Türkçe konuşmaları azaltmış ancak evin içinde yine Türkçe kullanılmaya devam edilmiştir. Bu sırada Türkçe yazılı basın da yasaklanmıştır. Komünist Parti'nin fikirlerini dayatmak için kullanılan Yeni Işık gazetesi de Türkçe yazmayı bırakmış ve Novo Svetlina ismini alarak tamamen Bulgarca çıkarılmıştır. Aynı şekilde Kırcaali Bölgesi'nde çıkan Yeni Hayat dergisi de Nov Jivot İsmiyle Bulgarca çıkarılmıştır. Bulgar radyosunun Türk azınlıklara yönelik yapmış olduğu Türkçe yayınlar da ocak ayında sonlandırılmıştır.¹⁶⁴

Daha öncesinde de Bulgaristan'da özgür iradeye dayalı Türk basını yoktur ancak kapanan bu mecralarla Türkçe görme ve okuma fırsatı bulanlar bundan da mahrum kalmıştır. TRT'nin yaptığı kısa dalga yayınlarını, Avrupa basınından BBC,

¹⁶² Ö. Öztürk.

¹⁶³ S. Eminoğlu.

¹⁶⁴ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s. 439-440.

Deutsche Welle ve Hür Avrupa Radyosu'nun yaptığı Türkçe yayınlar sinyal karıştırıcı jammerlar ile Bulgar yönetimince engellenmiştir.¹⁶⁵

Türkçenin yasaklanmasının kapsamına giren bir diğer husus Türkçe yer isimlerinin Bulgarca isimlerle değiştirilmesidir. Bu uygulama 1877-1878 Rus harbinden başlayarak devam etmesine rağmen 1985 yılına gelindiğinde hala Türk isimleri taşıyan yerleşim yerlerinin varlığı Türk kültürünün bölgede derin köklerinin işaretidir. 1985 yılında kalan Türkçe yer isimleri de değiştirilmeye çalışılmış ancak Kırcaali (Kardjali), Pazarcık (Pazarçık), Hasköy (Haskovo) gibi isimler günümüzde dahi telaffuzlarındaki ufak ses değişikliğe rağmen varlığını korumuştur. Çok eski bir uygulama olmasına rağmen resmi yazışmalar hariç ne bir köy adı ne şehir ne dağ ne de bir akarsuyun adı Türkler arasında 1985'te de günümüzde de Türkçe isimleriyle bilinir ve kullanılmaktadır. O dönemde bu duruma engel olmak adına günlük konuşmada bu yerleşim yerlerinin Bulgarcalarının kullanılması zorunlu hale getirilmiştir. Gözden kaçtığı sonradan fark edilen bazı köy isimleri doğrudan Türkçe isimlerinin Bulgarca tercümeleriyle değiştirilmiştir. Örneğin Çakmaklar köyü (Kremenets) , Dağ köyüne ise önce Nane denmeye sonra Nane'nin de Türkçe olduğunun fark edilmesiyle aynı köye Sentsse (Sentse) ismi verilmiştir.¹⁶⁶

2.2.3. Türk Giyim Kuşamına Yönelik Baskılar

Bulgaristan Türkellerinin günlük kıyafetleri şalvar, potur, ferece (ferace), kasket, başörtüsü (şarpa, yaşmak), yimeni (yemeni) gibi Türk İslam kültürüne ait unsurlardır. Bu bakımdan Bulgaristan Türklerinin Anadolu Türklerinden farkı yoktur. Bulgarlar bu kıyafetleri esaret döneminden kalan izler olarak değerlendirmektedir. Bu sebeple özellikle kadınlara şalvar, ferace ve başörtüsüne yasak getirilmiştir.¹⁶⁷ Erkeklerde ise kabalak veya ibikli şapka olarak halk tarafından adlandırılan şapka ve kumaş kasketlerin takılması yasaklanmıştır.¹⁶⁸ Zira bu kıyafetler kişi isimleri gibi, dil gibi kültürün kalıcı bir unsurudur. Dahası Bulgarlara eziklik hissi vermektedir. Yasaklarla hem psikolojik olarak hissettikleri baskıdan kurtulmak hem de Türklerin var olan kültürel unsurlarının birini daha yok etmek istemişlerdir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Lütem **a.g.e**, C. I, s.251,436.

¹⁶⁶ S. Eminoğlu.

¹⁶⁷ Lütem, **a.g.e**, C. I, s. 441.

¹⁶⁸ Ö. Öztürk; S. Eminoğlu

¹⁶⁹ Lütem, **a.g.e**, C. I, s.440.

2.2.4. Din Kapsamında Uygulanan Baskılar

Bulgaristan Türkleri elinden geldiğince ibadethanelerine sahip çıkmış ekonomik durumları elverdikçe buraların bakım onarımıyla ilgilenmişlerdir. Ne var ki Bulgar Devleti kurulduğundan bu yana Müslümanların ibadethaneleri çeşitli bahanelerle boşaltılmış, yıkılmış veya bakımına izin verilmemiştir. Dini kurumların yıpratılması uygulamaları BKP'nin (Bulgaristan Kommünist Partisi) 1984' yılında isimlerin değiştirmeye başladığı yıllarda imam ve müftülerin denetim altına alınarak camilerin "resmi" ve "resmi olmayan" şeklinde ayrıştırılmasıyla devam etmiştir. Bulgar yönetimiyle işbirliği içinde olan resmi camilerde denetimli ibadet yapılmış BKP MK'nin fikirlerine karşı olan tepkiler yatıştırılmak da istenmiş ancak halk bu türden camilerin müftü ve imamlarına kulak asmamış ve dediklerini güvenilir saymamıştır.¹⁷⁰ Bu arada belirtmek gerekir ki ibadet yerlerinde verilen vaazlar Türkçenin yasaklanmasıyla, Bulgarca okunmaya başlanmıştır.¹⁷¹ Bu durum Türklerle ağır gelmiş ve cemaat durumu boykot etmek için Bulgarca vaazları dinlememeye başlamıştır.¹⁷²

Bulgaristan'da cami ve mescitlerin yanında ibadetlerin yapıldığı üçüncü bir nokta köy odalarıdır. Bu odalar Müslüman olan her köyde mevcuttur. Özellikle Rodop Bölgesi'nde yakın yakına olan üçer beşer hanelik küçük köyler bir araya gelerek Ramazan ayında teravih namazı için bu odalarda toplanmaktadır. 1985'in ramazanında şehir ve kasabalarda teravih gibi bayram namazı gibi ibadetlerde yasaklanınca bu küçük köy odaları da BKP üyesi Türkler tarafından takibe alınarak Ramazan Ay'ı boyunca kullanılmasına müsaade verilmemiştir. Hatta evlerde Kuran-ı Kerim ve diğer İslam dinine dair kitapların bulundurulması da yasaklanmıştır. Bulunan kitaplar da toplatılmıştır. İsimlerin değiştirilmesiyle birlikte yasaklananlar arasında kurban kesme merasimi de yer almıştır. Arife günü çocukların kapı kapı dolaşıp topladığı "Gulaç" (pişi) bile Türkler manevi bir güç verdiği gerekçesiyle takibata takılmıştır.¹⁷³

İslamiyet'in önemli ritüellerinden olan sünnet uygulaması kişiyi İslamiyet'e kalıcı olarak bağladığı kanaati Bulgarların sünneti kesin olarak yasaklamasına sebep

¹⁷⁰ Kamil, **a.g.e.**, C. V, s. X, XIV, XXVII.

¹⁷¹ Kamil, **a.g.e.**, C. V, s.XV.

¹⁷² Ö. Öztürk.

¹⁷³ S. Eminoğlu.

olmuştur. Bulgarlar böylece Hristiyanlığa geçişte tereddütlerin azalacağını hesaplamaktadır.¹⁷⁴ Oysa bütün yasaklara ve ağır cezalara rağmen orman içlerinde, dağ başlarında, 1985-1989 yılları arasında gizli gizli çocuklar sünnet ettirilmeye devam edilmiştir.

Cenaze törenlerinde Müslümanlar bilindiği üzere ölülerini yıkar, kefenler, kişiyi tanıyanlar ve acıyı paylaşanlar bir araya gelerek cenaze namazı kılar ardından defin işlemine başlanır merhum veya merhume direkt olarak toprağa yatırılır üzerine tahtaları dizildikten sonra toprakla örtülür. Bu türden ritüeller yasaklanarak yerine elbise ve tabutla birlikte direkt gömülmesi ve gelenekçe Ortodoks Hristiyan geleneklerinin uygulanması zorunlu tutulmuştur. Hatta ayrı mezarlıkların bulunmasına rağmen Türklerin ve Hristiyanların karışık olarak gömülmeleri zorunlu tutulmuştur. Bu maksatla Kırcaali’de 5 Razgrad’da 45, Tolbuhin’de 206 mezarlık ortak kullanılır hale getirilmiştir.¹⁷⁵ Pek çok köyde de tarihi nitelikli mezarların Türkçe kitabeleri kırılmış, sökülmüş, değiştirilmiştir. Böylece Türk varlığını ispatlayabilecek en ufak ayrıntıdan bile kurtulmak istenmiştir.

2.3. BULGARLARIN TÜRLERE UYGULADIĞI ASİMİLASYONUN TÜRK DİPLOMATLARINCA ÖĞRENİLMESİ VE DİPLOMATİK SÜREÇ

1984 Aralık ayının sonlarında başlayan isim değiştirme olaylarına dair ilk istihbaratın Türkiye’ye ne zaman ulaştığını kestirmek zor olsa da 2 Ocak 1985 günü Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov’un yeni yıl kutlamaları için her yıl yaptığı ve büyükelçilerin katıldığı Boyana Konutu’nda “Türk azınlığın isimlerinin değiştirildiğini, buna direnenlerin öldürüldüğünü belirterek, Türkiye’nin ne yapmayı düşündüğü?” soruları dönemin Bulgaristan Türk büyükelçisi Ömer Lütem’e diğer devletlerin temsilcileri tarafından sorulmuştur.¹⁷⁶ Mestanlı olaylarının 27 Aralık 1984 tarihinde olduğunu göz önünde bulundurursak, Türk yöneticiler yaşanan olayları, olayların başladığı tarihten çok kısa süre sonra duymuş olmalı. Gerek dönemin konjonktürel yapısı, gerek iyi komşuluk ilişkilerine verilen değer, gerekse de Bulgaristan’da yaşayan Türk asıllıların zor durumda kalmalarını önlemek adına konuya itidalli yaklaşılması uygun görülmüştür. Bu amaçla 1982’de gerçekleşen

¹⁷⁴ Kamil, **a.g.e**, C. V, s. XII.

¹⁷⁵ Kamil, **a.g.e**, C. V, s. XI.

¹⁷⁶ Lütem, **a.g.e**, C I, s.173.

Kenan Evren'in Bulgaristan ziyareti sırasında oluşan iyi komşuluk ilişkilerin temennisiyle başlayan ve Türk azınlığa yapılan baskının sonlandırılması konusuna da değinilen bir metin hazırlanmaya başlanmıştır. 4 Ocak 1985'te Bulgaristan Dışişleri Bakanı Yardımcısı İvan Ganevi ziyaret eden Türk Büyükelçisi, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Türk azınlığıyla ilgili olarak Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sedat Güneral aracılığıyla Todor Jivkov'a iletilecek metnin hazırlandığını bildirmiştir. Bu görüşme sırasında İvan Ganev "Bulgaristan'da isim değiştirmenin zorla yapılmadığını, kişilerin kendi rızalarıyla yaptıklarını" söyleyerek yapılanları inkâr etmiştir. Bu ilk inkâr ilerleyen süreçte "inkâr" diplomasisine dönüşerek Bulgarlar tarafından sık sık tekrarlanmıştır. 11 Ocak 1985'te Sedat Güneral, Kenan Evren'in mesajını bizzat elden Todor Jivkov'a sunmuştur.¹⁷⁷ Mesajla ilgili haber 16 Ocak 1985'te yayınlanan Cumhuriyet gazetesine şöyle yansımıştır: "Bulgaristan'da bulunan soydaşlar için Türkiye en üst düzeyde girişim gerçekleştirdi." Cumhurbaşkanı Kenan Evren Jivkova gönderdiği mesajda soydaşlara yönelik duyumlar aldığını, sorunun iki ülke arasında iyi dostluk ve komşuluk ilişkileri çerçevesinde anlayışla ele alınacağını umduğunu bildiren bu yazıya karşılık Todor Jivkov sözlü bir açıklama yaparak konuyla bizzat ilgileneceğini bildirmiştir.¹⁷⁸ Ancak büyükelçiliğe gelen şikâyet mektupları ve yardım çağrılarından anlaşıldığı üzere Bulgar hükümeti olayı sadece geçiştirmektedir. Türk heyeti uğurlanır uğurlanmaz baskılar azalmak yerine bir an evvel tamamlanması için daha da şiddetlenmiştir. Büyükelçi Ömer Lütem, 21 Ocak'ta Ankara'ya yolladığı telgrafta "Güneral misyonunun istenen sonucu vermediğini, şiddetin daha da arttığını" bildirmiştir.¹⁷⁹ Telgrafta sunulan brief sonrası tepki Ankara'dan gecikmiştir. Dışişleri Bakanlığı hükümetin tepkisini beklemiş ve bu süreçte Bulgarlarla yapılan diplomatik temaslar normal (miş gibi) devam ettirilmeye çalışılmıştır. Fakat bu durum Bulgar yöneticilerde Türkiye'nin konuyu önemsemediği izlenimi vermiştir."¹⁸⁰

23 Ocak 1985'te Bulgaristan'ın Türkiye Büyükelçisi Argir Konstantinov ile Konsolosluk Genel Müdür Yardımcısı Zeki Çelikkol görüşmesinde Soydaşlara yapılan baskı ve eziyetler dile getirilmiştir. Bunun üzerine Argir Konstantinov, "Herkes isim değiştirmekte ve yeni ad almakta serbest; insanlar kendi istekleriyle

¹⁷⁷ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s.178.

¹⁷⁸ **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1985.

¹⁷⁹ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s.183.

¹⁸⁰ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s.195

değişiklik yapıyorlar” diyerek inkâr politikasının alt metninde isim değiştiğini itiraf etmektedir.¹⁸¹

Hatta Bulgaristan Dış Ticaret Bakanı Hristo Hristov Tahran ziyareti dönüşü Türkiye Bulgaristan Karma Tarımsal İş Birliği Komisyonu toplantısı için Türkiye’ye davet edilmiş böylece Hristo Hristov ile Türk azınlığı meselesi görüşülerek diplomatik çözüm yolları aranmaya çalışılmıştır. Hristo Hristov’un uçağı yoğun sis sebebiyle Ankara’ya inemeyince görüşme yapılamamıştır ¹⁸².

1985’in Ocak ayı sonuna kadar Türkiye diplomatik zeminde görüşmeler yaparak sorunu diyalog yoluyla çözmek istemiştir. Temasların ikili yürütülmesi taraflarca uygun görülümüşse de Bulgar yönetimi daha sonra hızlıca yürüttükleri süreci yavaşlatarak temasa girmekten uzak durmuşlardır. Hatta haber akışına sebep olabilme ihtimaliyle Türkiye’den gelecek turistlere dahi kapıları kapatmışlardır. 5 yıl boyunca Türk turistlere ambargo uygulanmıştır.¹⁸³ Ocak ayı politikaları, basın ve diğer siyasi partilerince eleştirilmiştir. Bu duruma göçmen derneklerinin girişimleri de eklenince şubatta hükümet politika değişikliğine gitmiştir.

7 Şubat günü Bakanlar Kurulu toplanmış ve soydaşların durumu ve Bulgaristan’a karşı neler yapılması gerektiği konuşulmuştur. Ertesi gün Dışişleri Müsteşarı Necdet Tezel, Argir Konstantinov’u makamına davet etmiştir. Bu sırada Bulgarlara yeni bir göç anlaşması teklif edilmiştir. Argir Konstantinov bu teklifi Sofya’ya bildireceğini belirtmiştir.¹⁸⁴

13 Şubat’ta toplanan Bakanlar Kurulunda Bulgaristan’a yapılacak olan muamele görüşülmüş ve Türkiye hükümeti bu tarihle birlikte vites büyüterek, Bulgarlara bu konunun peşinin bırakılmayacağını uygun bir dille aktarılması, Avrupa’ya transit giden Türk tırlarına uygulanan zorlukların araştırılması, aynı şekilde Türkiye’den Orta Doğuya transit giden Bulgar tırlarına aynı muamelenin yapılması kararları alınmıştır. İleri tarihli toplanacak olan Bakanlar Kuruluna Türkiye’nin Bulgaristan Büyükelçisi Ömer Lütem’in bilgisi ve görüşlerine başvurmak üzere kurula

¹⁸¹ Lütem, **a.g.e**, C. I, s.203.

¹⁸² **Milliyet**, 26 Ocak 1985.

¹⁸³ Lütem, **a.g.e**, C. I, s.198,199.

¹⁸⁴ Lütem, **a.g.e**, C.I, s. 215.

çağırılması kararı verilmiştir.¹⁸⁵ Milli Güvenlik Kurulu ve MİT'in alınacak tedbirler hakkında rapor hazırlaması da istemiştir.¹⁸⁶

18 Şubat'ta toplanan Bakanlar Kurulunun toplantısına Türkiye'nin Bulgaristan Büyükelçisi de katılmıştır. Büyükelçinin daha önce kurula yolladığı raporu ve olaylarla ilgili görüşleri konuşulmuş ve sonunda şu kararlar alınmıştır:¹⁸⁷

- Bu konun iç ve dış basında canlı tutulması, TRT'nin ilgili yayınlarının arttırılması, yabancı basının olayları yerinde izlemeye teşvik edilmesi, soydaşların geçmişine kültürüne ve sanatına yönelik yayınların yapılması ve özellikle bu yayınların Bulgaristan'dan izlenebilecek nitelikte olması, Türkçe radyo yayınlarının Bulgaristan'dan dinlenebilir niteliğe ulaştırılması
- Uluslararası kuruluşlara konunun taşınması, özellikle İslam ülkelerine konunun duyurulması ve destek çağrısında bulunulması
- Türkiye'ye göç etmiş soydaşların oradaki yakınlarıyla ilişkilerinin sürdürebilmesi için tedbirlerin alınması
- Son olarak da “yeni bir göç anlaşması” yapılması.

Bakanlar Kurulu'nun görüşmeleri sırasında Büyükelçi Lütem, Bulgaristan'daki Türk nüfusunun gazetelerde abartılarak 2 milyon olarak belirtildiğini, oysa gerçekte 1-1,5 milyon arasında olduğunu vurgulamıştır.¹⁸⁸ Türk hükümeti gerçekçi değerlendirmelere önem vererek, etkili diplomatik dilin peşinde olduğunu göstermektedir.

Toplanan bu kurul sonrasında Devlet Bakanı Mesut Yılmaz 1 milyona yakın Türk'ün isimlerinin ve dinlerinin değiştirildiği açıklamasıyla, Bulgaristan'a yönelik resmi ağızdan ilk açık suçlama da yapılmış olur.¹⁸⁹ Ertesi gün Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ve Bulgaristan'ın Ankara Büyükelçisi Agir Konstantinov bir araya gelerek konu üzerine görüşmüş ve bu sırada Konstantinov Bulgarların tutumunu bildiren bir metni okuyup dışişlerine iletmiştir. Bugün bu metin için bir başlık atılacak olsaydı, “Toptan İnkâr” en doğru başlık olurdu.

¹⁸⁵ **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1985.

¹⁸⁶ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s. 220-221.

¹⁸⁷ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s. 224-225.

¹⁸⁸ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s.231.

¹⁸⁹ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s 233; **Milliyet**, 19 Şubat 1985 Akt. Bilal Şimşir, **Türk Basınında Bulgaristan Türkleri Zorla Ad Değiştirme Sorunu Ocak- Nisan 1985**, Ankara, 1985, s.213.

Büyükkelçisinin “Toptan İnkâr” metninin ana hatları şunlardır:¹⁹⁰

1. “Bulgaristan’da Türk yoktur. Müslüman vardır.”
2. “İsim değıştirme süreci gönüllüdür.”
3. “Türk tarafınca ileri sürülen hususlar iftiradır.”
4. “Türkiye Bulgaristan’ın iç işlerine karışmaktadır.”
5. “Türkiye’de insan ve azınlık hakları ihlal edilmektedir.”

Yukarıda belirtilen açıklama kendi içinde bile büyük bir tutarsızlığa sahiptir. Türk yoksa neden isimleri ve dilleri Türkçe İsim değışiklikleri gönüllüyse ne oldu da birdenbire herkes ismini gönüllü olarak değıştirmeye başladı. Gönüllü olarak yapılan değışikliklerden neden Türk Büyükkelçiliğı’ne şikâyet dilekçeleri geliyor. Bu çelişkiler o dönemde de fark edilmiş ki Dışışleri Bakanı Halefoğlu, “basın mensuplarının olayların vuku bulduğı yerlere girmelerine izin verilmesini ve izlenimlerini kamuoyuyla paylaşmalarını ancak ondan sonra Türkiye Bulgaristan ilişkilerinin rahatlayabileceğini” belirtmiştir. Ayrıca göç anlaşması talebini yeniden vurgulayan Halefoğlu’na karşılık Konstantinov da ılımlı bir cevap vermiş; buna rağmen Bulgaristan göç anlaşmasını hep reddetmiştir.¹⁹¹

Türkiye Bulgaristan’a 22 Şubat 1985’te 73 sayılı notayı vermiştir. Notada Bulgaristan ile iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmeye önem verildiğı için Türkiye mevcut sorunların, geniş kapsamlı göç anlaşması dahil olmak üzere, dışışleri bakanları düzeyinde ele alınıp görüşülmesi teklif edilmiştir. Bu ilk notadan sonra 6 ay sürecek olan karşılıklı nota verme işlerinden sonuç alınamamıştır. Cevap olarak verilen ilk nota bile karışık ve anlaşılması güç olarak kaleme alınmış, göç isteğı konusu ise reddedilmiştir.¹⁹²

Notanın verildiğı gün Mesut Yılmaz’ın yaptığı basın açıklamasıyla da hükümetin tutumunu net bir dille ifade etmiş, yetkili bir ağızdan kamuoyuna şöyle anlatılmıştır:¹⁹³

“Bulgaristan’daki soydaşlarımıza yapılan bu baskılar ve özellikle Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değıştirilmesi hükümetimiz ve milletimizce

¹⁹⁰ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s 235.

¹⁹¹ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s 237-238.

¹⁹² Lütem, **a.g.e.**, C. I, s.239,240.

¹⁹³ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s 241.

hiçbir zaman tecviz edilmeyecek bir uygulamadır. Bulgaristan’da maruz kaldıkları hareketlere ilgi duymamak ve icap eden tedbirleri almamak gerek bizim hükümetimiz gerek bundan sonraki Türk hükümetler için mümkün değildir.”

Şubat ayı da bu şekilde geçmiş ve krizin ilk iki ayı geride kalmıştır. Bulgaristan’a İkinci Nota 4 Mart’ta verilmiştir. Bulgarların cevabı 22 Mart’ta Sofya Büyükelçiliği’ne iletilmiş ve cevaben “Bulgaristan’da sadece Bulgaristan vatandaşlarının yaşadığı, Bulgaristan’ın dinlere ve ırklara saygılı olduğu ve bu kapsam dışında yapılan değerlendirmelerin iç işlerine müdahale olacağı.” ifade edilmiştir.¹⁹⁴

İkinci notaya da olumsuz yanıt gelmesi üzerine Türk hükümeti uluslararası kuruluşlardan destek arayışlarını yoğunlaştırmayı tercih etmiştir. Devamında yurt içi ve yurt dışında dernek ve benzeri sivil toplum kuruluşlarının protestoları da ağırlık kazanmıştır. 1985 yılının Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz ayları da Marttan farklı olmaz protestolar, mitingler, sivil toplum örgütlerince sürdürülmüştür.

1985 Ağustos ayına gelindiğinde Türkiye Bulgaristan’a 4. ve son notasını vermiştir. Talepler yinelenmiş ancak daha önce de belirttiğim gibi bir sonuç da cevap da alınamamıştır.¹⁹⁵ Yılın geriye kalan aylarında protestolar devam etmiş ancak diplomatik olarak önemli bir gelişme yaşanmamıştır.

1986 yılında Bulgaristan’la Türkiye arasında yaşanan en önemli olay Naim Süleymanoğlu’nun Avustralya Melbourne’da düzenlenen Dünya Halter Şampiyonası’nın yapıldığı sırada Türk vatandaşlarının da yardımıyla Türkiye’nin Avustralya Başkonsolosluğu’na sığınarak iltica talebinde bulunması üzerine yaşanmıştır. 7 Aralık 1986’da başlayan bu olay sırasında 10 Aralık günü iltica talebi usulen Avustralya polisine bildirilmiş ve prosedür gereği Naim Süleymanoğlu neden iltica ettiğine dair polise ifade vermiştir. İfadesinde Naim Süleymanoğlu Bulgaristan’da yaşadığı baskılarla ilgili şunları söylemiştir:¹⁹⁶ “Dini inançlarımızı, örf, adetlerimizi bir kenara iterek, zor ve baskı kullanarak, bizleri Bulgarlaştırmaya çalışıyorlar. Düne kadar Naim Süleymanoğlu olan ismim bu kez Naum Şalamanov olarak değiştirildi. Bu olay bardağı taşıran son damla oldu. Daha Bulgaristan’dan

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 27 Mart 1985.

¹⁹⁵ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s 337.

¹⁹⁶ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.417.

ayrılmadan önce iltica etmeye karar vermiştim. Bulgaristan’da annem, babam, biri erkek, diğeri kız iki kardeşim var. Ben bütün bu tehlikeleri göze alarak öz vatanım Türkiye’ye iltica etmek istiyorum.” sözleriyle Türkiye’yi ve dünyayı ayağa kaldırmıştır.

Naim Süleymanoğlu’nun bu ifadesinde yer alan iltica kelimelerini, göç kelimesiyle değiştirdiğimiz vakit Bulgaristan’da Türklerin dünyaya duyurmak istediği ancak duyuramadığı sözleri 19 yaşında genç bir sporcu ilk ifadesi olarak vermiştir. Daha sonra da her fırsat bulduğunda bu sözleri yinelemiştir.

Avustralya’dan Londra’ya oradan da 19 Aralık günü Türkiye’ye getirilen genç sporcu Turgut Özal’ın, hükümetin son üç yılda yaptığı icraatları anlatan bir basın açıklamasının soru cevap kısmına geçilmeden evvel Naim Süleymanoğlu basına önüne çıkarılmıştır. Naim Süleymanoğlu basın toplantısında adını nasıl değiştirdiklerini, Bulgaristan’da yaşanan baskıları, nasıl Bulgaristan’ı terk etme planları yaptığını, Avustralya’da iltica etmesinde yardımcı olan Türkleri ve iltica sürecini anlatmıştır.¹⁹⁷ Basın toplantısında Naim Süleymanoğlu’nun Bulgaristan ağzıyla yaptığı konuşma dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından belki de anlaşılamaz düşüncesiyle İstanbul ağzıyla yinelenmesi hoş bir anı olarak kalmıştır. O günlerde televizyondan süreci takip eden Türk Halkı’nın Süleymanoğlu’nun anlattıklarını ve kullandığı Türkçeyi direkt olarak işitmesi Bulgaristan Türklerine karşı ilgi alakayı artırmıştır. İlerleyen günlerde Naim Süleymanoğlu’nun spor müsabakalarına katılabilmesi için Bulgaristan 1.000.000 dolar talep etmiştir. Bu 1.000.000 dolar ödenmiş ve Naim Süleymanoğlu bundan böyle Türkiye’yi temsil ederek, aldığı başarılarla Bulgaristan Türklerine hem moral olmuş hem de sorunlarını duyurmasını sağlamıştır.¹⁹⁸

Naim Süleymanoğlu’nun ilticasından sonra diplomatik olarak süreç sessizliğe bürünmüştür. Tabii aynı sessizlik Bulgaristan’da artan baskılar nedeniyle Türkler arasında da yaşanmıştır. Bu böyle iki üç yıl boyunca sürmüş 21 Mayıs 1989’ın hemen öncesinde açlık grevleri yapılmaya başlanmıştır. Açlık grevlerinin basına yansımaya başlaması Bulgaristan’a tepkileri yoğunlaştırmıştır. Bu tepkiler sonrası Bulgaristan grevlere katılanları sınır dışı etmeye başlamış, ilk grupta sınır dışı edilenlerin büyük

¹⁹⁷ 32. Gün Özallı Yıllar.

¹⁹⁸ 32. Gün Özallı Yıllar.

çoğunluğu “Bağımsız İnsan Hakları Derneği” üyelerinden oluşmuştur.¹⁹⁹ Bu sınır dışılar göçün başlangıcı olmuştur.

2.4. ASİMİLASYONA TÜRKİYE’DE BULUNAN GÖÇMEN DERNEKLERİ VE TÜRK BASINININ TEPKİSİ

Önceden değindiğim 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı’ndan, yakın akraba göçüne kadar gecen süreçte Türkiye’ye milyonun üzerinde insan yerleşmiştir. Özellikle 1950 ve sonrasında gelenlerin savaş olamamasına rağmen, savaş varmış gibi zor şartlarda Türkiye’ye ulaşmaları birbirlerine olan desteğin, sonrasında yakın akrabalarına karşı uyguladıkları korumacı tutumun ve güçlü bağların oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. 1984’ün sonlarında başlayan asimilasyonun orada hala yaşayan yakınlarından haber alan göçmenler, bağlarını koparmadıkları Bulgaristan’daki Türklere yapılan asimilasyonu gerek TBMM’de gerekse Türk kamuoyunda duyurabilmek için önceki göçmenlerin kurduğu bu derneklerin önemli etkisi olmuştur.

İşte bu göçmen derneklerinin Türk yetkililerle ilk resmi teması 7 Ocak 1985’te gerçekleşmiştir. Devlet Bakanı Mesut Yılmaz ve Maliye ve Gümrük Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemuçin’le görüşen Bursa göçmenleri bu görüşmeden “zorla isimler değiştiriliyor.” denilerek yardım çağrısında bulunmuşlardır. Mesut Yılmaz olan bitenden haberleri olduğunu belirtmiş ve “Bulgar hükümetinin bu uygulamaya son vermesi için gereken yapılacaktır.”²⁰⁰ demiştir. Bu cevap Türkiye’de ilgili makamların konuyu yakından takip ettiğini de göstermektedir. Yapılan görüşme bir gün sonra Milli Gazete ’ye yansımıştır. Nispeten Türk basınında konuyla ilgili çıkan ilk haber de böylece paylaşılmıştır. Bundan böyle Türk basını da Bulgaristan’da yaşanan baskı, zorlama ve asimilasyon olaylarına gözünü kulağını dikmiş, bu konuyu gündemine almıştır. Konu Türkiye kamuoyunda gazeteler ve göçmen dernekleri tarafından sıcak tutulmuştur. Böylece Türk halkında da soydaşlarına karşı sorumluluk hissi ve hassasiyet oluşmuştur.

17 Ocak 1985’te başkanlığını Mümin Gençoglu’nun yaptığı ve henüz yeni kurulmuş olan Bal-Göç (Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği) TBMM

¹⁹⁹ **Cumhuriyet** 25 Mayıs 1989.

²⁰⁰ **Milli Gazete**, 8 Ocak 1985 akt Şimşir, Türk Basınında Bulgaristan Türkleri Ocak- Nisan 1985 s.1.

başkanı Necmettin Karaduman'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında başkana sunduğu dosyayla Bulgaristan Türklerinin sorunları ve derdleri sunulmuş, aynı gün HP Genel Başkanı Necdet Cap ve MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp'i ziyaret ederek destekleri talep edilmiştir²⁰¹ Bu tür girişimler Mecliste konunun gündemde kalması açısından son derece önemli olmuştur.

Batı Trakya Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği Başkanı Mehmet Çavuş işe 20 Ocak 1985 tarihli Milliyet'te çıkan demecinde Bulgaristan'da yaşanan baskı ve zorlamaların Birleşmiş Milletlere götürülmesi gerektiğini aktarmıştır. Böylece uluslararası kurumlardan destek aranması gerektiği sivil toplum örgütlerince de yavaş yavaş dillendirilmeye başlanmıştır.²⁰²

20 Ocak'ta bir araya gelen göçmenler Bulgaristan'dan gelen haberlerin endişe verici olduğunu orada yaşayan yakınlarının isimlerini zorla değiştirdiklerini, bu sırada dayak hatta ölüm olaylarının yaşandığını belirtmiştir. Edirne PTT'sinde çalışan bir göçmen ise artık eskisi kadar mektup gelemeyeceği İsmaillerin İvan, Müslümlerin Mirço olduğunu, yapılan baskıların durdurulması arzusunda olduklarını bu kapsamda Cumhurbaşkanı ve BM'ye protesto telgrafları gönderdiklerini yaptıkları basın açıklamasında iletmışlerdir.²⁰³

Göçmen derneklerinin yapmış olduğu girişimler kabul görmüş ve İstanbul'da bulunan göçmen heyeti 12 maddelik bir raporla Bulgaristan Türklerine yapılanlara karşı tedbirleri tespit etmeye çalışarak bir metin kaleme almıştır. Bu tespitleri uzun uzun yazmak yerine her maddenin ana konularını aktaracağım:²⁰⁴

1. Polit büronun uygulamaya geçtiği gizli Bulgarlaştırmadan vazgeçilmesi
2. İsimlerin değiştirilmesinin durdurulması ve isimlerin geri iadesi
3. Toplama kampları ve hapis 12.500 soydaşın serbest bırakılması
4. Helsinki Nihai Senedi ve Bulgar anayasasında yer alan insan hakları ve özgürlük maddelerine uyulması ve soydaşların yaşama haklarının korunması

²⁰¹ Cumhuriyet, 18 Ocak 1985.

²⁰² Milliyet, 20 Ocak 1985 akt Şimşir, **Türk Basınında Bulgaristan Türkleri Zorla Ad Değiştirme Sorunu Ocak- Nisan 1985** s.24.

²⁰³ Cumhuriyet, 21 Ocak 1985.

²⁰⁴ Cumhuriyet, 25 Ocak 1985.

5.Ordu ve Polis ablukasında olan Türk bölgelerine yönelik düşmanlıktan vaz geçilmesi

6. Ölüm, doğum, düğün ve benzeri Türk örf ve adetlerinin uygulanmasına izin verilmesi

7. Haberleşmeyi Bulgar Devleti'nin engellememesi

8. Türkiye'deki göçmenlerin Bulgaristan'daki yakınlarını ve köylerini ziyaret etmelerini garanti altına alınması

9.Kapatılan Türk okullarının yeniden açılması ve Türkçe eğitime müsaade edilmesi

10.Soydaşlara insan onurunu kıran ceza ve işlemlerin kaldırılması

11. Türklerin eşit haklara sahip vatandaş olarak en ağır işlerde çalıştırılması uygulamasına son verilmesi

12. Düşünce, vicdan, din ve dil özgürlüklerinden mahrum bırakılamaması

Alınması istenen tedbirlerdir.

Hazırlanan bu metin Bulgaristan'ın Dış Ticaret Bakanı Hristo Hristov'un²⁰⁵ geleceği gün öncesi Ankara'ya ulaştırılmış ancak diplomatik ilişkiler kısmında da değindiğim gibi yoğun sis sebebiyle Hristov Ankara temaslarını gerçekleştirememiştir. Fakat hazırlanan bu metin Bulgaristan Türklerinin genel durumu hakkında önemli bilgiler içermesi ve Ankara tarafından dikkate alınarak çözüm hedeflerinin belirlenebilmesinde yol gösterici olması açısından pozitif katkı sağlamıştır.

21 Mart 1985'te İstanbul'da Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu'na bağlı Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği,²⁰⁶ Irak Türkleri Dayanışma Derneği, Türkiye Kuvayı Milliye Derneği, Gaziler ve Mücahitler Derneği'nin geniş çaplı katılımıyla

²⁰⁵ **Христо Христов: (Hristo Hristov)** 11 Aralık 1931'de Gabrovo'nun Yavorets köyünde doğmuştur. Karl Marx Dış Ticaret Enstitüsü'nden mezun olan Hristov, 1971-1977 yılları arasında dış ticaret bakan yardımcısı görevinde bulunmuştur. 1977-1986 döneminde Dış Ticaret Bakanı olarak görev yapmış ayrıca 1987'den 1990'a kadar BKP MK'de görev almıştır.1986- 1987 yıllarında Ticaret Bakanı ve son olarak 1989-1990 Dış Ekonomik ilişkiler üyesi olmuştur. 16 Kasım 2019 günü Sofya'da 87 yaşında hayatını kaybetmiştir. Bkz: <https://www.marica.bg/balgariq/obshtestvo/pochina-ministarat-na-tato-podpisal-za-belene> Erişim Tarihi: 05.07.2022

²⁰⁶ **Cumhuriyet**, 21 Mart 1985.

toplamda 12 derneğin katıldığı 100.000 kişilik protesto yürüyüşü Yenikapı'dan Saraçhanebaşı'na doğru yapılmıştır. Yürüyüş öncesinde Bulgar Konsolosluğu'nun önüne siyah çelenk bırakılmış, yürüyüş sırasında “Kahrolsun Bulgar Zulmü. “Zulüm, İşkence, Kan; İşte Bulgaristan.”, “Müslüman Türkler Hristiyan olmaz.” “Katil Jivkov.” sloganları atılmıştır. Son olarak dernek başkanlarından Saadettin Topuzoğlu, Mümin Gençoğlu, Selahattin Yıldız'ın konuya dair konuşma yapmışlardır.²⁰⁷

26 Mart 1985 Edirne'de bulunan Balkan Savaşı Şehitliği'nde düzenlenen anma töreninde Bulgarların uyguladığı asimilasyon politikalarına karşı protesto maksatlı sloganlar atılmıştır. 31 Mart 1985 Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu başkanı Selahattin Yıldız Avrupa'ya gidip gelirken transit Bulgaristan yolunu kullananlara sularını dahi yanlarında getirmelerini, Bulgaristan'dan alışveriş yapmamalarını, Bulgaristan'a döviz bırakmamalarını ricasında bulunmuştur.²⁰⁸

20 Nisan 1985 Bursa'da Bal-Göç öncülüğünde 90.000 kişinin katıldığı protesto mitingi düzenlenmiştir. Bu sırada göçmenlerin ellerinde “Ezanla Verilen İsim Zorla Değişmez.”, “500 Yıl Yönettik Böyle Mi Öğrettik.”, “Bulgaristan Soykırımını Lanetliyoruz.” dövizler yer almıştır.²⁰⁹

1985 yaz aylarının gelmesiyle Türkiye'nin başka gündem konuları oluşmuştur. 1986'nın Eylül ayında Todor Jivkov Türkiye'ye diyalog çağrısında bulunmuş, Turgut Özal bu çağrıyı Bulgarlar fikirlerini değiştirerek samimi yaklaşım sergilerlerse bizim tutumumuz da olumlu olur, aksi halde Türk azınlığının sorunlarını sadece Bulgaristan'ın iç meselesi olarak görmeye devam etmeleri durumunda masaya oturmanın lüzumu yok açıklamasında bulunmuştur.²¹⁰ Aynı çağrı üzerine Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği açıklamada bulunarak hem sevindiklerini hem de şaşırdıklarını ancak görüşmelerin yapılması halinde gasp edilen tüm hak ve özgürlüklerin iadesi, devletleştirilen gayrimenkullerin hak sahiplerine bedellerinin ödenmesi, tahrip edilen İslam eserlerinin belirlenerek onarılması ve Bulgarlaştırma kampanyalarına karşı geldiği için tutuklanan veya öldürülenlere tazminat ödenmesi

²⁰⁷ Lütem, a.g.e, C. I, s.272, 273; **Cumhuriyet**, 22 Mart 1985.

²⁰⁸ **Milliyet**, 1 Nisan 1985. akt Şimşir, **Türk Basınında Bulgaristan Türkleri Zorla Ad Değiştirme Sorunu Ocak- Nisan 1985**, s.512.

²⁰⁹ **Milliyet**, 21 Nisan 1985. akt Şimşir, **Türk Basınında Bulgaristan Türkleri Zorla Ad Değiştirme Sorunu Ocak- Nisan 1985**, s.725.

²¹⁰ **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1986.

konularının üzerinde durulması gerektiğini açıklamışlardır.²¹¹ Bulgarların diyalog çağrısına değinmişken belirtmeli ki bu çağrı uluslararası baskıların bir sonucudur ve Bulgaristan yaptığı bu girişimle üzerindeki baskının hafifleyeceğini düşünmüştür.²¹² Bu görüşme New York'ta planlanır ancak Mladenov'un kalp rahatsızlığı sebebiyle AGİK kapsamında düzenlenen Viyana Toplantısına ertelenmiştir.²¹³

1987 yılının Ekim Kasım aylarında İstanbul, İzmir, Bursa ve İzmit'te bulunan göçmen dernekleri daha düzenli hareket edebilmek adına Mümin Gençoğlu başkanlığında "Göçmen Dernekleri Federasyonları" adı altında tek çatı altında toplanmıştır.²¹⁴

Bunların yanı sıra irili ufaklı çok sayıda protesto ve mitingler Göçmen Dernekleri Federasyonu kapsamında 1989 yılı sonuna kadar düzenlenerek toplumsal ve siyasal zeminde asimilasyon başta olmak üzere, göç sırasında da yaşananları da kapsayan durum derneklerin de gayretleriyle kamuoyunda sıcak tutulmaya çalışılmıştır.

2.5. ASİMİLASYONUN DÜNYA BASININDA YANKILARI VE AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN PROTESTOLARI

Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı ve asimilasyonun yabancı basının ilgisini çekmesi Varşova Paketi zirve toplantısı için çok sayıda Batılı gazetecinin Bulgaristan'a geldiği sırada olmuştur. Sovyet Komünist Parti Genel Sekreteri Çernenko rahatsızlığı nedeniyle zirveye katılamayınca zirve iptal edilmiştir. Bu sırada Bulgaristan'da bulunan gazeteciler eli boş dönmek istemeyince yaşanan isim değiştirme ve asimilasyon olaylarına odaklanmışlardır. Bu konu hakkında haber almayı umdukları başta Türk Büyükelçiliği, diğer büyükelçilikler ve Bulgar yetkililerle ilgili konu üzerine mülakat yapmaya çalışmışlardır. Çabaları sonucunda resmi kaynaklara dayalı edindikleri bilgi ve izlenimlerini 17 Ocak 1985'te kendi mecralarına taşımış böylece Batı kamuoyu yaşananlardan ilk defa haberdar olmuş ve konuya ilgi duyulmaya başlanmıştır.²¹⁵

²¹¹ *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1986.

²¹² *Cumhuriyet*, 6 Ekim 1986.

²¹³ *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1986.

²¹⁴ *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1987.

²¹⁵ Lütem, *a.g.e.*, C. I, s175-176.

BBC Türklere yapılan baskı ve zulümlerin devam ettiğini. Dobruca Bölgesi'nde 200 ila 500 arasında Türk soylu Bulgar vatandaşının öldürüldüğünü duyurmuştur.²¹⁶ Bu haberden kısa süre sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Sır Geoffrey Howe Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'yi kapsayan resmi bir geziye çıkacağını bu geziyle Bulgaristan Türklerinin durumuna da değineceğini, BBC'ye verdiği demeçte Helsinki Zirvesi'nde belirlenen İnsan hakları kriterlerinin Sofya'da vurgulayacağını belirtmiştir.²¹⁷

Batılı ülkelerde ilk gösteri Türklerin yoğun olarak yaşadığı Almanyanın sanayi şehri Münih'te 16 Şubat 1985'te Türk işçilerin ve diğer Müslüman derneklerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu protesto Alman televizyonunda gösterilmiştir. 23 Şubat Fransa Lyon, 2 Mart New York'ta gösteriler düzenlenmiştir. 16 Mart Hollanda'da 8.000 kişilik grup Bulgar Büyükelçiliğine siyah çelenk bırakmış, 17 Mart Brüksel'de 53 derneğin temsil eden 3 federasyon 10.000 kişiyle birlikte büyük çaplı bir gösteri gerçekleştirmiştir. İlerleyen günlerde 23 Mart Strazburg, 24 Mart Berlin, 30 Mart Paris, 31 Mart Londra, 9 Nisan Lefkoşa, 13 Nisan Köln ve Kopenhag, 20 Nisan Hannover, 27 Nisan Hamburg olmak üzere gösteri ve yürüyüşler Avrupa'nın önemli şehirlerinde devam etmiştir.²¹⁸ Bu gösteriler uluslararası örgütlerin ve protestoların gerçekleştiği ülkelerin hassasiyetini artırmada olumlu etki yaratmıştır.

2.6. ASİMİLASYONA KARŞI ULUSLARASIN ÖRGÜTLERİN TUTUMU

Türkiye Bulgaristan'da yaşanan olayları önce ikili komşuluk ve iyi ilişkiler temelinde çözmeye çalıştıysa da sonuç alamamıştır. Akabinde uluslararası kuruluşların desteğini alabilmek için girişimler başlamıştır. Bu konuda daha önce bahsi geçen Türkiye'de kurulan derneklerin bu kurumlara gönderdiği mektuplar, yurt dışında yaşayan Türk işçilerin protesto yürüyüşleri etkili olmuştur. Ne var ki Bulgaristan Doğu Bloğu ülkesidir. Bu sebepten NATO gibi Batı Bloğunun oluşturduğu örgütler konuya en direkt müdahil olmak yerine dolaylı olarak katkı sağlayabilmiştir. Bu sebeple NATO'da alınan kararlar ancak tavsiye niteliğinde olabilmıştır. Ancak AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü) İnsan hakları ihlalleri kapsamında ve İKÖ (İslam Konferansı Örgütü) yapılanların Müslüman bir

²¹⁶ **Cumhuriyet**, 6 Şubat 1985.

²¹⁷ **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1985.

²¹⁸ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s.272.

gruba yönelik olması sebebiyle NATO'dan daha farklı aksiyon alabilmişlerdir. Yine de belirtmek gerekir ki NATO üyesi ülkelerin üye olduğu diğer forumlarda da destek NATO aracılığıyla sağlanmıştır.²¹⁹ Türkiye Adı geçen kuruluşlardan başka Uluslararası Af Örgütü, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), UNESCO ve Birleşmiş Milletler gibi önemli kuruluşlarda da konunun görüşülmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu kuruluşların konuya olan etkisi sebebiyle tutumlarını ve Türkiye'nin kuruluşlarda yaptığı girişimlere ileride kısaca değineceğim.²²⁰

Sovyetler Birliği: Çernenko döneminde Todor Jivko'a tam destek veren Sovyetler Gorbaçov'la birlikte başlayan reformist sürecin de rüzgârıyla beraber Doğu Bloğunun yaşlı liderlerine desteği kesmiştir. Jivkov da bu liderler arasında yer almıştır. Ayrıca yeni Sovyet yönetimin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istemesi Bulgaristan'ın siyasi varlığına veya komünist yönetimi hedef alan doğrudan bir müdahale hariç diğer hususlarda uluslararası mecrada müdahale etmeyeceğini sezdirmesi Türkiye açısından önemli olmuştur. Sovyetlerin bu tutumu Türkiye'nin ilerleyen süreçte izleyeceği politikalarda Doğu Bloğunun tepkisini çekmeden Bulgaristan'ı izole ederek yürütmesine imkân sağladığından olumlu olmuştur.²²¹

Amerika Birleşik Devletleri: Batı Bloğunun lideri konumunda olan ABD'nin, o dönemki başkanı Ronald Reagan'dır. Reagan'ın Sovyetlere karşı uyguladığı politika kapsamında ABD Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon olaylarına karşı tepkisini göstermekten geri durmamıştır. Özellikle insan hakları ihlalleri konusu, Bulgaristan'da uyuşturucu trafiği ve Papa suikastı olayları da sık sık gündeme getirilmiştir. Bulgaristan yönetimini eleştiren ABD aynı zamanda Batılı devletleri ve yakın ilişkide bulunduğu Arap ülkelerini yapılan asimilasyona karşı tepki göstermeye ikna için çalışmıştır. Beş yıl sürecek olan kriz boyunca ABD'nin fikirlerinde değişiklik olmamıştır.²²²

²¹⁹ **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1985.

²²⁰ Bulgaristan Türklerine uygulanan baskılara karşı bu adı geçen kurumların tepkileri nihai olarak katılımcı devletlerin görüşleri şekillendirdiği için Batılı devletlerin ve Doğu Bloğu mensuplarının tutumlarını önceden incelemek gerektiğinden kısaca aşağıda değinmeye çalışacağım. Müslüman devletlerin tutumunu ise konu bütünlüğü açısından İKÖ'nün değerlendirilmesi sırasında aktarmayı tercih ettim.

²²¹ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s. 489-495

²²² Lütem, **a.g.e.**, C. I, s. 499-502.

Almanya: Doğu Almanya'yı Doğu Bloğunun diğer temsilcilerinden soyutlaya bilmek adına başta Sovyetler ve diğer Doğu Bloğu ülkeleriyle iyi geçinmeye özen gösteren Almanya diğer yandan Hitler döneminde yaşananların da etkisiyle İnsan hakları konusundaki hassasiyeti sebebiyle iki arada bir derede kalmıştır. Almanya için ilk durum kritik öneme sahip olduğundan Türkiye'nin haklılığına kanaat getirirse de net tavrını belirtmekten kaçınmıştır.²²³

Yunanistan: Geçmişten gelen düşmanca tutumunu bu konuda da sürdüren Yunanistan asimilasyona karşı tepki göstermek bir yana Bulgaristan'a karşı uygulanan baskıyı engellemeye yönelik girişimlerde dahi bulunmuştur.²²⁴ Göç başlayınca Kuzey Kıbrıs'a göçmenlerin yerleştirilmesinden memnun olacağını açıklayan Raif Rauf Denktaş'ın etkisiyle KKTC bakanlar kurulundan çıkan Bulgaristan Türklerinin adaya yerleştirilebileceğine dair karar²²⁵, Yunanistan'ın Bulgaristan'a verdiği desteği azaltmasında etkili olmuştur.

Kırılma noktalarında yer almasalar da uluslararası örgüt ve forumlarda oy hakkı bulunan diğer önemli batılı devletlerin görüşleri ise kısaca şöyledir: Fransa, Belçika, Hollanda, uluslararası örgütlerde görüş olarak Türkiye tarafında yer alsalar da bu durum 1989 yılına kadar belirgin ve fiili bir destek olarak kendini göstermemiştir. Ancak 1989 yılında göçün başlamasıyla Bulgaristan'ı kınayan bildiriler adı geçen devletlerce açıklanmaya başlamıştır.²²⁶ İtalya, Avusturya, İsveç ve Finlandiya daha çok sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.

2.6.1. İslam Konferansı Örgütü

Türkiye 22 Şubat 1985'te İKÖ²²⁷ üyesi devletlere Büyükelçiliklerce konuyla ilgili girişim yapılması talimatını vermesiyle Bulgaristan Türklerinin sorunları İKÖ'ye taşınmıştır. Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, Somali, Fas ve Ürdün Türkiye'nin görüşlerine doğrudan destek vermiştir. Konu Müslüman

²²³ Lütem, a.g.e, C. I, s. 502-504

²²⁴ Lütem, a.g.e, C. I, s. 509.

²²⁵ Cumhuriyet, 19 Haziran 1989; Cumhuriyet, 25 Haziran 1989.

²²⁶ Cumhuriyet, 02 Temmuz 1989.

²²⁷ **İslam Konferansı Örgütü:** İKÖ'nün merkezi Cidde'de olup, 1972 yılında kabul edilen İslam Konferansı Yasası esas alınarak kurulmuştur. Siyasi bir forum niteliğinde olan örgütün 57 üyesi bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti üyelerden biridir. Amacı; İslam ülkeleri arasında iktisadi, sosyal, kültürel, bilimsel alanlarda işbirliğini güçlendirmek, uluslararası örgütlerle dayanışmayı yürütmektir. Bkz: <https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-22154/islam-konferansi-orgutu-iko.html> Erişim Tarihi: 26.06.2022

olan Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı ve asimilasyon kapsamında ele alınması gerektiği öngörülmüştür. Krizin çözüm aşamasında özellikle Kuveyt arabuluculuk yapamaya çalışmış, iki devlet arasında dengeli ve tarafsız olmaya gayret ederek tepki çekmeden çözüm arayışlarına katkı sağlamıştır.²²⁸

Suriye ise konuyu Müslüman toplumlara yapılan baskıdan ziyade ikili ilişkiler kapsamında görmüştür. İyi ilişkiler kurduğu, yoğun ticaret yaptığı Bulgaristan ve Sovyetleri incitmek istemeyen Suriye İKÖ içinde de Bulgaristan'ın savunuculuğunu üstlenmiştir. Filistin Kurtuluş Örgütü, İran, Cezayir, Güney Yemen de Bulgaristan'ı savunan İKÖ üyeleri arasında olmuşlardır. Hatta FKÖ, Suriye ve Yemen diğer forum ve uluslararası örgütlerde Bulgaristan'ın kınanmasını engellemeye çalışmışlardır.²²⁹

Libya ise 1970'li yıllarda Pomakların isimlerinin değiştirilmesi konusunda dahi tepkisini ortaya koymuşken bu süreçte Sovyetlerle yeteri yakınlığı sağlayamadığı ve bağlantıyı Bulgaristan üzerinden sürdürdüğü için konuya net tepki gösterememiştir. İKÖ içinde ortak bir karar çıkartmasının güç olduğu üye ülkelerin görüşlerinden de anlaşılmaktadır. Yine de büyük çoğunluğun desteğinin alınması o dönem için umut verici olmuştur. 6-10 Ocak 1986 tarihleri arasında Fas'ın Fez şehrinde İKÖ Dışişleri bakanları toplantısı düzenlenmiştir.²³⁰ Türkiye toplantıda Bulgaristan Türkleri konusunu gündeme getirerek Bulgaristan'a karşı İslam ülkelerinin kesin tavır alınması gerektiği, bunun İslam dünyasının birlik ve beraberliğini de yansıtacağını ifade etmiştir.²³¹ Bu kapsamda Türkiye tarafından hazırlanan "Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Hakkında Karar Tasarısı" İKÖ'ye sunulmuş daha önceden belirttiğim ülkelerin çekinceleri ve itirazlarına rağmen karar tasarısı siyasi komite tarafından kabul edilmiştir.²³² Ayrıca genel kuruldan da müzakereye gerek duyulmadan geçmiştir.²³³ Karar tasarısının içeriğinde bir miktar ve başlığında ufak değişikliklerle "Bulgaristan'daki Türk- Müslüman Azınlığın Kötü Durumu" olarak düzenlenmiştir. Karar tasarısında yer aldığı üzere İKÖ adına bir "Temas Grubu "Mart 1986'da kurulmuştur. Mayıs ayında Türkiye ziyareti gerçekleştiren Temas Grubu Bursa,

²²⁸ Ercüment Konukman, **Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları)**, Türk Basın Birliği, Ankara, 1990, s. 62.

²²⁹ Lütem, a.g.e, C. I, s.514; **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1987.

²³⁰ **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1986.

²³¹ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1986.

²³² **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1986.

²³³ Ömer E. Lütem, **Türk Bulgar İlişkileri, 1983-1989**, C. II, Asam, Ankara, 2006, s. 566.

İstanbul ve Ankara’da Bulgaristan’dan Türkiye’ye iltica edenlerle görüşmelerde bulunmuş bu sırada Bulgaristan’a yapılacak ziyaret konusunda da içerik ve bilgi amaçlı iletişim sağlayan Temas Grubu kendilerini Bulgaristan tarafından “kişisel kabul” olarak davet edebileceği bilgisini almıştır. Kişisel kabul, yapılacak ziyareti resmiyetten uzaklaştırmak ve turistik bir geziye çevirmek amacıyla Bulgarlar tarafından bulunan bir formüldür. Kişisel kabul metodunun Türkiye tarafından sakıncaları ayrıntılı olarak İKÖ’ye belirtilmesine rağmen İKÖ kişisel kabul niteliğinde de olsa ziyaretin yapılmasından yana olmuştur. Ancak bilinmeyen bir sebeple yapılacak ziyaret bir iki defa ertelenmiştir. Sonunda 1-3 Haziran 1987 tarihlerinde Temas Grubu Bulgaristan’ı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında, camilere gidilmiş, mahalli müftü ve imamlarla görüşülmüş, önceden tembihli Bulgar Müslümanlarla(!) iletişime geçilmiştir. Tabi bütün bu mizansenler olurken Temas Grubu’na ev ziyareti yaptırılmamış, kendi seçtikleri kişilerle görüşmelerine müsaade edilmemiş, gittikleri her yerde Bulgarların refakatinde ve tercüman aracılığıyla görüşmeye ancak müsaade edilmiştir. Temas Grubunun gördüğü yerler arasında Filibe, Hasköy, Kırcaali, Şumnu ve Razgrad yer almıştır.²³⁴ Bunun sebebi 7 Şubat 1986 tarihinde BKP MK’ye bağı “İdeoloji “bölümünün hazırladığı rapordur. Bu rapora göre 7 bölgede yer alan 30 camide yabancı gazeteci, diplomat ve misafirlerin ziyareti için kısmı onarım başlatılacak ve hazır hale getirilecektir. Bu camilerin her birine olası sorulara cevap verebilecek dini bilgiye sahip, mümkünse adı değişmiş olanlardan, Bulgar politikalarının haklılığını savunan rehberler, imamlar görevlendirilecektir.²³⁵ Yine de hazırlanan bu prodüksiyonlar sırasında Temas Grubu’nun dikkatini çeşitli tutarsızlıklar çekmiştir. Ek olarak Baş Müftü Topçiev Temas Grubu’nun tercümanı ile baş başa kaldığı bir anda durumun fena olduğunu, buradaki insanların zor durumda olduklarını söylemesi ancak Temas Grubu’na direkt yapılan görüşme sırasında ise Bulgar görüşlerini savunması da Temas Grubu’nun görünen ve yaşanan arasında fark olduğunu anlamasına sebep olmuştur. Temas Grubu üyeleri Cidde’ye dönüş yolunda İstanbul’a uğramış, Naim Süleymanoğlu ve Halil İbişoğlu ile de görüşerek kendilerinden bilgi almışlardır. Temas Grubu raporunu 9 ay sonra Amman’da toplanacak dışişleri bakanları toplantısında sunmuştur.²³⁶ Rapor, Bulgaristan

²³⁴ Lütem, **a.g.e**, C. II, s. 588.

²³⁵ Kamil, **a.g.e**, C. V, s X- XV.

²³⁶ Lütem, **a.g.e**, C. II, s. 588; Konukman, **a.g.e**, s. 56.

Türklerinin durumunu açıklamada ve ileri sürdüğü Türklerin gasp edilen azınlık, dini, etnik, kültürel haklarının iade edilmesi, aile birleşmelerine ve isteyen Türklerin göçüne imkân tanınması gibi önerilerle de Türkiye ve Bulgaristan Türkleri açısından son derece faydalı ve önemli olmuştur.

2.6.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı²³⁷ (AGİT), Soğuk Savaş Dönemi'nde bloklar arasında düzenli diyalog tesis etmek suretiyle gerginliği ve anlaşmazlık noktalarını azaltmak ve bu sayede Avrupa'da güvenliğin artırılmasını sağlamak amacıyla, (AGİK) adı altında bir müzakere forumu ve konferanslar diplomasisi olarak ortaya çıkar. Helsinki Nihai Senedi'nin 33 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada tarafından 1975 yılında imzalanmasıyla AGİK süreci başlar.²³⁸ AGİK'in konuları arasında İnsan hakları ve bu hakların ihlalleri baş sıradadır. Bu kapsamda Ottova'da insan hak ve temel özgürlüklerinin görüşüldüğü, 23 Nisan – 17 Haziran 1985'i kapsayan toplantıda imzacı devletlerin temsilcileri bir araya gelmiş. Dört beş ay evvel başlayan ve temel hak ve özgürlükler kapsamında değerlendirilmesi gereken Bulgaristan Türklerine uygulanan asimilasyon Türk temsilcileri tarafından suçlama içermeden çözüm arayışı maksatlı gündeme getirilmiştir. Hatta bu toplantıda ikili ilişkilerin çözüme yetersiz kaldığından AGİK ilkelerine bağlı olarak yuvarlak masa diplomasisi öneren Türk temsilciler 1.000.000'nu aşkın Türk'ün sorunlarının çözülmesi gerektiğini vurguladıkça Bulgar temsilciler ülkelerinde Türk olmadığını Türkiye'nin Şovenist ve Pantürkist tutum içerisinde olduğunu iddia etmiştir. Bulgaristan'ın saldırgan bir üslup takınması, Türk temsilcilerin ise konuya soğukkanlı yaklaşımı, toplantı sırasında diğer ülke temsilcilerinin konu hakkında tarafların iddialarını nasıl temellere dayandığı hakkında geniş bilgi edinebilmesi açısından da belirleyici olmuştur. AGİK temsilcilerinin konu kapsamındaki tepkileri önceden aktardığım ülkelerin görüşleri ışığından şekillenmiş ancak önemli bir

²³⁷ **Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı:** Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Soğuk Savaş döneminde bloklar arasında düzenli diyalog zemini tesis etmek suretiyle gerginliği ve anlaşmazlık noktalarını azaltmak ve bu sayede Avrupa'da güvenliğin artırılmasını sağlamak amacıyla bir müzakere forumu ve konferanslar diplomasisi olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu süreç, 1994 Budapeşte Zirvesi'nde alınan kararla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) dönüşmüştür. Bkz: https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa Erişim Tarihi: 26.06.2022

²³⁸ https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa Erişim Tarihi: 05.02.2022

ayrıntıyı belirlemek gerekirse Doğu Bloğu temsilcileri bu toplantıda Bulgaristan'da yaşananlar hakkında fikir beyan etmemiştir.²³⁹ Bunda Varşova Paktı ve SSCB'ye, ABD tarafından yöneltilen İnsan Haklarını ihlal ettikleri yönündeki iddialara adı geçen devletlerin yoğunlaşması sebep olmuştur.²⁴⁰

İlerleyen süreçte Helsinki Nihai Senedi'nin 10. yılı anma toplantısı dışişleri bakanları düzeyinde olmuştur. Toplantıya Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu²⁴¹ katılmıştır. Halefoğlu önceden yaptığı açıklamada konunun içeriği itibariyle Helsinki'de görüşülmesinin normal olduğunu açıklamış buna karşılık Bulgaristan temsilcisi Ganev ise konunun Helsinki'ye götürülmesinin bir anlam ifade etmediğini ancak Türkiye'nin ikili komşuluk ilişkilerinin sürdürmek istiyorsa uluslararası forumlarda yapılan girişimlerden vazgeçilmesi gerektiğini ayrıca Bulgaristan'ın iç işlerine karışmaktan da vaz geçmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ganev'in bu açıklaması Bulgarların uluslararası itibarının sarsıldığının farkında olduğunu, bu durumdan da rahatsızlık duyulduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Helsinki Nihai Senedinin imzalanışın 10. yıldönümünde düzenlenen Doğu-Batı Forumu'nda Türkiye önceden de belirttiği şekilde Bulgaristan'da uygulanan baskıları konu eden konuşma Dışişleri Bakanı tarafından sunulmuştur. Buna karşılık Bulgaristan'ın Dışişleri Bakan Yardımcısı Mari İvanov sert açıklamalarıyla karşılık vermesi üzerine Türk Dışişleri Bakanı Halefoğlu Bulgaristan'da yaşayan Türklere yapılan ırkçılık olduğunu, bu topluluğun umudunun Helsinki olduğunu, Bulgarların asılsız iddialar peşinde koşmak yerine çözüm üretmeye odaklanması gerektiğini açıklamış ve sonrasında Bulgar yetkilileri tekrardan söz almamıştır.²⁴²

Yine AGİK'e bağlı olarak toplanan 15 Ekim- 26 Kasım 1985 Budapeşte Kültür Forumu'nda Türkiye; Bulgaristan'ın Türk isimlerini, Türk dilini, giyim kuşamını yasakladığı Türkçe eğitimin engellendiği böylece kültürel varlığın kasıtlı olarak yok edilmek istendiğini belirtmiştir.²⁴³

²³⁹ Lütem, **a.g.e.**, C. I, s. 532-538.

²⁴⁰ **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1985.

²⁴¹ **Vahit Halefoğlu**: 1919 doğumlu Türk diplomat ve devlet adamı. 1943'de III. Dairede Aday Meslek Memuru olarak başladığı meslek hayatındaki son görevini 1982 yılında Moskova Büyükelçisi olarak tamamlamış ardından 13.12.1983 - 21.12.1987 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Bkz: https://www.mfa.gov.tr/sayin-vahit-melih-halefoglu_nun-ozgecmisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 10.07.2022.

²⁴² **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1985.

²⁴³ Lütem, **a.g.e.**, C. II, s. 498.

AGİK'in Bern toplantısından önce Türkiye Batılı devletlerde bulunan Büyükelçilerine toplantıda Türkiye'ye destek vermeleri için zemin aramaları talimatı vermiştir. Bern Toplantısı içerik olarak insani temasları ele almıştır. Bulgaristan'ın İnsani temaslara engel olduğu, parçalanmış ailelerin birleşmesine, küçük çocukların anne ve babalarına kavuşmasına engel olduğu somut örneklerle dayandırılarak Türk temsilcileri tarafından Batılı devlet temsilcilerine aktarılmıştır. Konunun siyasi bir tarafının olmayışı ve bu somut örnekler, Türk temsilcilerin başarılı sunumları önceki toplantılara bakış Bulgaristan'a karşı Türkiye'ye belirgin bir destek sağlaması bakımından faydalı olmuştur. Bern formunun kapanış konuşmasında Ankara'dan gelen Türk Heyeti Başkanı Cenap Keskin Türkiye'nin, Türk azınlığı meselesini tüm uluslararası forumlarda takip edeceğini, konuyu dünya kamuoyuna duyurmakta azimli olduklarını, zira bu konunun Bulgaristan ve Türkiye arasında bir meseleden çok artık bir insani dram olduğunu bu trajediden derin üzüntü duyulduğunu ve çok sayıda devletin Bulgaristan'ın bu politikalarını eleştirdiğini ifade etmesi diğer devletlerin verdiği destekten emin olunmaya başlandığını da göstermiştir.²⁴⁴

AGİK toplantıları kapsamında Viyana'da Dışişleri Bakanları düzeyinde bir toplantı düzenlenmiştir. Burada yapılan Peter Mladenov ve Vahit Halefoğlu görüşmesi iki buçuk saat kadar sürmüş toplantı sonrası Bulgaristan Dışişleri Bakan Yardımcısı İvan Ganev Türkiye'yi Pantürkizm yapmakla, hatta Panosmanizm diye türettikleri bir terimle ki manası Osmanlı'nın elden çıkan Balkan topraklarının Türkiye tarafından yeniden alınması istendiğidir, suçlamıştır. Bulgarların tutumunu ve toplantının durumunu Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü ise kısaca "Reykjavik" benzetmesiyle açıklamıştır. Bu benzetme kendisinden çok şey beklenen ancak hiçbir sonuca ulaşamayan Reykjavik zirvesine benzetme yoluyla beklenen sonuç çıkmadı şeklinde yorumlanmalıdır. Viyana'da ikili görüşmelerden çıkan tek kazanım diyalogun devam ettirilmesi olmuştur.²⁴⁵

1987'de Helsinki İzleme Komitesinden "Bulgaristan'daki Türkler: Etnik Kimliği Yok Ediliyor" başlıklı raporla Türklerin ulusal, kültürel ve dini kimliklerinin korunabilmesi için uluslararası örgütlerin tüm uluslararası forumlarda konunun gündeme getirilmesi çağrısı yapılmıştır. Komitenin hazırladığı raporun içeriğinde

²⁴⁴ Lütem, **a.g.e.**, C. II, s. 506.

²⁴⁵ **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1986.

Halil İbişoğlu'nun ²⁴⁶ Bulgaristan'da yaşadıklarını ve diğer Türklerin durumlarını aktarması etkili olmuş. Raporda yer alan diğer önemli ayrıntı ise Bulgaristan'da Türklerin yoğun olduğu bölgelere Bulgaristan dışından Türkçe radyo yayınlarının ulaştırılmasının gerekli olduğu görüşleri olmuştur. ²⁴⁷

AGİK Viyana İzleme Komisyonu'nda Türkiye, ABD ve İngiltere'den açık destek görmüş, Sovyetler ise Türkiye'yi terazili de olsa desteklemiştir. Bütün görüşmeler sonunda taraflar mutabık kalamadığından konuya dair bir rapor oluşamamış ancak toplantılar 1988 yılında da sürmüştür. ²⁴⁸

1989 Ocak ayında imza edilen Viyana AGİK sonuç belgesi, anlaşmaya taraf ülkeler arasında bilgi isteme hakkını kabul etmektedir. Bu kapsamda verilen bilgilerin tatmin edici olmaması halinde AGİK Genel Kurulu'na getirilmesi karara bağlanmıştır. Türkiye bu yolları uygulayarak 1 Haziran 1989 Paris'te başlayan AGİK İnsan Hakları Toplantısı'na Bulgaristan'da azınlık durumunda olan Türklere uygulanan baskı ve zulmü gündeme getirmiştir. ²⁴⁹ Genel kurulda ABD, İngiltere, İsveç, Norveç, Kanada, Avusturya, Türkiye'ye desteklerini net olarak belirterek Bulgarların yaptıklarını açıkça kınamışlardır. Türkiye bu desteğin de verdiği güçle iddialarını güçlü temelleriyle bir üst tondan aktarmaya başlamış ve böylece Bulgaristan'da Türk azınlığı konusu AGİK Paris toplantısının en önemli üç konusundan birini oluşturmuştur. Toplantı sonunda Bulgaristan İnsan haklarını ihlal eden ülkeler arasında ilan edilmiştir. ²⁵⁰

2.6.3. Birleşmiş Milletler

Savaşları ve barışa yönelik tehditleri önlemek, ülkeler arasında dostane ilişkiler kurmak, uluslararası ekonomik ve sosyal işbirliğini sağlamak BM (Birleşmiş Milletler) ²⁵¹'in temel amacıdır. Dünyada neredeyse Tüm ülkeleri kapsamaması sebebiyle

²⁴⁶ Türk soylu olup 1976-1986 Bulgaristan Ulusal Asamblesi'nde temsilcilik görevi yürütmüştür.

²⁴⁷ **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1987.

²⁴⁸ Lütem, **a.g.e.**, C. II, s. 526.

²⁴⁹ **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1989; İnginar Kemaloğlu, **a.g.e.**, s. 185.

²⁵⁰ İnginar Kemaloğlu, **a.g.e.** s.186.

²⁵¹ **Birleşmiş Milletler**: Geçmişte yaşanmış iki büyük savaşın tekrarlanmasını önlemek, insan kişiliğinin haysiyetine, değerlerine, ulusların eşit haklarına, kadın erkek, küçük büyük herkesin eşitliğe olan inancını tesis etmek ve güvence altına almak üzere 26 Haziran 1945'te San Francisco'da kurulmuştur. Bu çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla 193 üyesi bulunmaktadır. Bkz: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/preamble> Erişim Tarihi: 26.06.2022

bu ülkelerin her birinin görüşleri temsil açısından BM bünyesinde önemlidir. Bu durum Bulgaristan ile olan sorun kapsamında BM'den karar almayı son derece zorlaştırmıştır. Ayrıca Doğu Bloğu ülkeleri, Bağlantısızlar Hareketi'ni temsil eden devletler ve Bulgaristan'ın yakın ilişki kurduğu 3. Dünya Devletlerinin BM içerisinde sayıca fazla olması burada yapılacak herhangi bir oylamanın Bulgaristan aleyhine çıkmasını da imkânsızlaştırmıştır. Yine de destek bulmak adına BM'nin Türkiye daimi elçisi İlter Türkmen BM üyesi Müslüman devletlere Bulgaristan'da yapılan baskılara tepki çağrısında bulunmuştur.²⁵² Bu girişim sonrasında konu Güvenlik Konseyi'ne taşınmak istense de Savaş durumu olmadığından bu mümkün olamamıştır. Bu sebeple yeni bir politika belirlenerek Bulgaristan ismi direkt olarak belirtilmeden, böylece karşı tarafa cevap hakkı da vermeden, genel kurul toplantılarında yapılanlar eleştirilmiştir. Başlarda Türk Dışişleri'nin BM'deki konuya dair genel tutumu bu yönde olmuştur.²⁵³

Toplantılarda yapılan konuşmalarda genellikle “Temel Hak ve Özgürlükler”, “Uluslararası Anlaşmalardan Doğan Haklar ve Yükümlülükler” vurgulanmıştır. Ta ki Turgut Özal ABD’de BM’nin 40. yılı törenine katıldığı sırada yaptığı genel kurul konuşmasında direkt olarak Bulgaristan’ı belirtmesi, Bulgarlara cevap hakkını kullanma imkânı vermiştir. Bu durum Dışişlerinin o güne kadar uyguladığı politika ile de ters düşmektedir. Bu durum o dönemde Halefoğlu ve Özal arasında fikir ayrılıklarının olduğu şeklinde yorumlanmıştır.²⁵⁴ Bu gelişmeler üzerine Bulgarlar yazılı genel kurul belgesi yayınlamışlardır. Bulgarların hazırladığı yazılı genel kurul belgesinin teması Özal’ın dayanaksız iddialar sunduğu yönünde olmuştur.²⁵⁵ Karşı cevap olarak Türkiye’de kapsamlı bir belge hazırlamak suretiyle öne sürdüğü iddiaları ve dayanaklarını yazılı olarak genel kurulda bulunan temsilcilere sunmuştur. Turgut Özal’ın daha sonra yaptığı ikili temaslarda Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı sebebiyle oluşan sorunun daha fazla alevlenmesini istemediğini, çözüm için müzakere masasının kurulması gerektiğini aktaran konuşmaları sayesinde BM içerisinde Türkiye beklenmedik bir destek yakalamıştır. Buna rağmen herhangi bir yaptırım kararı 1985-1986 yılları dahilinde alınamamıştır. Yine de Türkiye konuyu istikrarlı bir şekilde BM

²⁵² **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1985.

²⁵³ **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1985; **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1985.

²⁵⁴ **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1985; **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1985.

²⁵⁵ **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1985.

ve dahilindeki alt komisyonlarda dile getirmekten vazgeçmemiştir. Bu kapsamda Ekonomik ve Sosyal Konseyinde (EKOSOK), Irk ayrımcılığını Ortadan Kaldırma Komitesinde (CERD), İnsan Hakları Komitesi'nde (İHK), Azınlık ayrımcılığının Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nda gündeme getirilerek destek arayışlarında bulunulmuştur. 1986 yılında CERD'e Bulgarların Türkiye'yi suçlayan ve iddialarının asılsız olduğunu belirten inkârcı söylemlerini çürütecek 18 Ekim 1984 tarihli bir rapordan Türkiye haberdar olmuştur. Bu rapor Türklerin isimlerinin değiştirilmesinden iki ay önce Bulgaristan tarafından CERD'e gönderilmiş olup rapora göre “Bulgaristan'ın %90'nı Bulgar geriye kalan %10'luk kısmı ise Bulgar olamayanlardan oluşmaktadır”, ifadeleri yer almıştır. Raporun içeriğinde “Türk asıllı Bulgar vatandaşları”, “Türk asıllı halk” gibi kavramlarda bulunmaktadır. Ancak Bulgarlar raporu 1985 yılında gözden geçirilmesi gerek diyerek geri çekmiştir. 1986 yılında yine Bulgarlar tarafından hazırlanan raporda ne %10 ne de Türk sözcüğüne değinilmemiştir.²⁵⁶ Bunun üzerine Türkiye'nin ırk ayrımcılığını ortadan kaldırmaya yönelik anlaşılmaya taraf olmaması sebebiyle konu üzerine söz hakkı alamamasından ikili ilişkiler kapsamında bu konunun sözleşmeye taraf ülkelere gündeme getirilmesi için girişimlerde bulunulmuştur.²⁵⁷ Bu hususta İsveç, Mısır, İngiliz, Pakistan, Arjantin temsilcileri bu çelişkinin şüphe yarattığını, komiteye karşı samimi olunması gerektiğini, gerekirse bölgeye tarafsız gözlemci gönderilebileceği ifade edilmiştir.²⁵⁸ Bu girişim sonucunda Bulgarların sert eleştiriye maruz kalması Türkler için bir başarı olarak görülse de sorulan sorular ve talepler cevapsız kalmış ve bu girişimden daha fazla bir sonuç elde edilememiştir.

BM'ye bağlı İnsan Hakları Komisyonu'nda, Türkiye 1980 sonrası bazı şikâyetlerle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin bu sorunları cevaplandırması ve 1980 sonrasında yapılan seçimlerde sivil hükümetin kurulmasıyla Türkiye'ye yöneltilen şikâyetlerin dosyaları kapanmıştır. Bunun üzerine Türkiye komisyon dahilinde daha emin hareket edebilme şansı bulmuştur. Komisyon üyesi devletlere Bulgaristan'ın yaptığı ziyaretlerde Bulgaristan görüşlerini aktarmış ancak Yunanistan hariç diğer Batılı devletlerde destekler bir tavır veya görüşlerin benimsenmesi gibi bir durum gözlenmemiştir. Türkiye ise komisyona konuyu taşımış ancak Bulgaristan'ın aleyhine

²⁵⁶ Lütem, **a.g.e.**, C. II, s. 539-543.

²⁵⁷ **Cumhuriyet**, 17 Mart 1986.

²⁵⁸ Lütem, **a.g.e.**, C. II, s. 544.

söylemlerden kaçınmıştır. Çünkü Doğu Bloğu ve destekçilerinin tepkisiyle karşılaşılırsa Batılı devletlerin çekimser kalabileceğini düşünmüştür. 1986 yılında Cenevre’de yapılan toplantıda BM’nin 1981 yılında aldığı kararların insan hakları kapsamında uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi açısından bir raportör görevlendirilmiştir. Raportörün görevi üye ülkelerin din, inanç ve ayrımcılığa uğrayıp uğramadıklarını tespit etmektir. Raportör Dr. Angelo Vidal D’Almedia Riberio görevi doğrultusunda üye ülkelerden bahsi geçen konuda baskı yaptığı yönünde şikâyetler olan ülkelerin denetimi ile görevlendirilmesine rağmen o dönemde sadece Bulgaristan’ı ziyaret etmiştir. Bulgarların gezi sırasında kurdukları mizansenlere rağmen yapılan baskılar raportör tarafından sezilmiştir. Hazırlanan rapor farklı ülkeleri de ele almasına rağmen Bulgaristan Türklerine yapılanlar raporda geniş yer bulmuş ve bu durum önemli ölçüde Bulgarlarda baskı yaratmıştır.²⁵⁹

1988 yılına gelindiğinde BM Genel Kurulunca Bulgaristan azınlıklara uyguladığı baskı sebebiyle kınama kararı alınmıştır.²⁶⁰

2.6.4. Avrupa Konseyi

İnsan haklarına verdiği önem nedeniyle Bulgaristan Türklerine uygulanan zulmün ele alınabileceği önemli kuruluşlar arasında Avrupa Konseyi²⁶¹ de yer almaktadır. Avrupa Konseyi’nde konuyla ilgili ilk sunumu Bitlis Milletvekili Kamran İnan 29 Ocak 1985 günü gerçekleştirmiştir.²⁶² Avrupa Konseyi’nin 22-26 Nisan’da düzenlenen Strazbourg Toplantısı’nda Bulgaristan Türklerine uygulanan baskılar Türkiye’nin girişimleriyle ele alınmıştır.²⁶³ Bu toplantıdan Bulgaristan Türklerine yapılan baskı ve zulümlerin durdurulması temalı bir bildiri yayınlaması Türkiye’nin ana amacı olsa da istenilen bildiri Yunanistan ve Kıbrıs Rum yönetiminin engellemeleri sebebiyle yayınlanamamıştır. Görüldüğü üzere Avrupa Konseyinden başlangıçta istenilen destek sağlanamamıştır. Türkiye’nin uzun ve kararlı diplomatik

²⁵⁹ Lütem, **a.g.e.**, C. II, s. 556-559.

²⁶⁰ **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1988.

²⁶¹ **Avrupa Konseyi**: İnsan hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmek; ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma, uyuşturucu madde ve çevre konularındaki sorunlara çözüm aramak; Avrupa kültürel benliğinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmak üzere 5 Mayıs 1949’da merkezi Strazburg’da kurulmuştur. Bkz: https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_tr.mfa Erişim Tarihi: 26.06.2022

²⁶² Lütem, **a.g.e.**, C. I, s. 516.

²⁶³ **Cumhuriyet**, 22 Mart 1985.

mesaisi zaman içerisinde Avrupa Konseyi içerisinde de desteğin gelmesini sağlamıştır. Bu durum Danışma Meclisi ve Bakan Delegeleri Komitesinden çeşitli çözüm önerilerinin oy birliğiyle kabulü ile neticelenmiştir. Alınan çözüm kararlarının bildirisi Avrupa Konseyi'nin Genel Sekreteri tarafından Bulgaristan'a iletilmiştir. Bulgaristan Avrupa Konseyi üyesi değildir. Alınan kararları uygulama gibi bir zorunluluğu yoktur. Yine de giderek Türkiye ve Türklere yönelik desteğin artması Bulgaristan'a geri adım attırmak açısından önemli olmuştur.

2.6.5. UNESCO

UNESCO'nun²⁶⁴ 23. Genel Konferansı Ekim 1985'te Sofya'da toplanmıştır.²⁶⁵ Bilindiği üzere amacı "Birleşmiş Milletler Sözleşmesi tarafından ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı gözetmeksizin dünya insanları için belirlenen adalet, anayasa kuralları ve insan hakları ve temel özgürlüklere evrensel saygıyı geliştirmek için eğitim, bilim ve kültür aracılığıyla milletler arasında iş birliğini teşvik ederek barışa ve güvenliğe katkı sağlamaktır."²⁶⁶ Böyle bir forumda üstelik ev sahibi konumunda olan bir devletin ülkesi içinde yaşayan Türk azınlığa yönelik Türkçe konuşma, Türkçe eğitim ve Türk kültürüne yönelik uyguladığı yasakların gündeme getirilmesi Bulgarlar için itibar zedeleyici olacağı bilindiğinden önceden Türk Büyükelçisi Bulgar makamlarınca çağırılarak konunun UNESCO'da gündeme getirilmemesi, böyle bir girişimin ikili dostluk ve komşuluk ilişkilerine derin zararlar vereceği deklare edilmiştir. Türkiye'nin tutumunda herhangi bir değişiklik olmamış ve konferansa dönemin Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı Metin Emiroğlu katılmıştır.²⁶⁷ Emiroğlu'nun uygulanan asimilasyon politikalarının kültür ve eğitim boyutuna özel vurgu yapan konuşması etkili olmuştur. Türk heyetinin hazırladığı kültürel hakların korunmasına yönelik bildiriye ortak imzacı devletler aranmış ancak sayının azlığı sebebiyle bildirinin genel kurulda oylanmasından vazgeçilmiştir. Bulgaristan içinde yapılan toplantıdan Bulgar basınının sık sık haber yapması ve bu sırada Türk- Bulgar atışmalarına da yer

²⁶⁴ **UNESCO:** İngilizce "United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization" kelimelerinin baş harfleri alınarak oluşturulmuş ve dilimizde "**Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu**" biçiminde karşılanmıştır. UNESCO Misyonunu insanlığın zihninde barışı; eğitim, doğa bilimleri, sosyal ve beşeri bilimler, kültür ve bilgi ve iletişim aracılığıyla inşa etmek olarak tanımlamaktadır. Bkz: <https://www.unesco.org.tr/Pages/96/2/UNESCO> Erişim Tarihi: 26.06.2022

²⁶⁵ Lüttem, a.g.e, C. I, s. 553.

²⁶⁶ <https://www.unesco.org.tr/Pages/98/151/UNESCO-Mill%C3%AE-KomisyonlarT%C3%BCz%C3%BC%C4%9F%C3%BC> Erişim Tarihi: 19.02.2022

²⁶⁷ **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1985.

vermeleri Bulgaristan’da yaşayan Türklere Türkiye’nin sahip çıkmaya çalıştığını göstermesi ve tükenmek üzere olan umutların canlı kalmasında da önemli olmuştur.

2.6.6. Uluslararası Af Örgütü

Uluslararası Af Örgütü²⁶⁸ (UAÖ) insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi mücadelesiyle tanınmış bir kuruluştur. 1985’in Ocak ayından itibaren Bulgaristan’da yaşanan insan hakları ihlallerinden haberdar olmuş ve konuyu yakından takip etmiştir. Bu kapsamda Bulgaristan’a gönderdiği ilk mektupta dini ve kültürel özgürlüklerin sağlanması, siyasi mahkûmiyetlerin sonlanması gerektiğini Bulgar makamlarına iletilmiştir. Bulgar yetkililer mektubu cevapsız bırakmışlardır. UAÖ, Bulgaristan’a yollanan mektup sonrasında benzer mektupları diğer forum ve kuruluşlara da göndermiştir. Bununla da yetinmeyerek BBC ve benzeri global yayın kuruluşlarına basın açıklaması yaparak Bulgaristan Türklerine uygulanan insan hakları ihlallerini ve bu ihlallerden duydukları endişeleri uluslararası kamuoyuyla paylaşmışlardır.²⁶⁹

İlk mektup cevapsız kalmasına rağmen ikinci bir mektupla bahsi geçen konuyu görüşmek üzere UAÖ’nün oluşturduğu bir heyetin kabulü yeniden talep edilmiştir. Bu mektup da önceki gibi cevapsız kalmıştır. UAÖ’ü net tavrına karşın konuyla ilgili aldığı bilgileri içeriden ulaşabileceği farklı bir kaynak tarafından teyit edemediğinden yeterli girişim sağlayamamıştır. Bu sebeple UAÖ’nün yetersiz kaldığı fikri uyanmıştır.²⁷⁰ Kısa süre sonra UAÖ Bulgarlaştırma kampanyasına son verilmesi gerektiğini, Bulgarların isim değiştirme kampanyası sırasında 100’den fazla kişinin öldürüldüğü veya tutuklandığını saptadığını açıklamıştır. Bu kapsamda bir raporu da BM İnsan Hakları Komisyonuna göndermiştir.²⁷¹ UAÖ konuyla her ne kadar yakından ilgilense de; Bulgar yetkililerin uyguladığı haberleşme engelleri net bilginin ülke dışına çıkışını bir hayli engellemiştir. Bu türden engellemelere karşılık 2 Nisan

²⁶⁸ **Uluslararası Af Örgütü:** Uluslararası dayanışma, mağdur bireyler için etkili eylem, tüm dünyayı kapsama, insan haklarının evrenselliği ve bölünmezliği, tarafsızlık ve bağımsızlık, demokrasi ve karşılıklı saygı ilkelerine sahip insan hakları savunucularından oluşan küresel bir topluluktur. Herhangi bir devlet, hükümet, siyasi ideoloji, ekonomik çıkar veya dinden bağımsızdır. Bu bağımsızlığı korumak için insan hakları ihlallerine dair araştırma ve kampanya faaliyetleri için devletlerden veya siyasi partilerden para kabul etmez, asli gelir kaynağı dünya çapındaki üye aidatları ve bireysel bağışlardır. İnsan hakları konusundaki uluslararası tartışmalarda yer alır, hükümetlerle görüşür; BM, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi hükümetler arası örgütlere görüş bildirir. Bkz: <https://www.amnesty.org.tr/icerik/biz-kimiz> Erişim Tarihi: 25.06.2022

²⁶⁹ Lütem, a.g.e, C. II, s. 595.

²⁷⁰ **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1985.

²⁷¹ **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1985.

1986’da UAÖ yayınladığı raporda “Bulgaristan Etnik Türklerin Hapsedilmesi”, “Etnik Türk azınlığın Asimilasyonu” başlıkları altında zorla isim değiştirmelere, tutuklamalara, yasa dışı infaza, ülke içinde sürgünlere, dini kısıtlamalara, Türkçe konuşma yasağına, Türk kültürü ve kıyafetlerine getirilen engellere tek tek değinerek Bulgarların bu uygulamalarına açıkça tepki göstermeyi sürdürmüştür. Af örgütü Bulgaristan Türkleri konusunu hür dünyanın kamuoyuna yönelik açık hitabıyla Türkiye’nin aradığı desteği sağlamak adına faydalı olmuştur. Rapor Bulgarlarda rahatsızlık uyandırmıştır. Bu sebeple basın toplantısı düzenlenmiş ve katılan gazetecilere Türkiye ve UAÖ’nün iddialarının gerçek dışı olduğunu iddia eden broşürler dağıtılmıştır.²⁷² Bu sırada Bulgar yetkiliye Voice of America muhabiri Kırcaali ve Mestanlı’ya gitmek istediğini bu konuda bir yasak olup olmadığını sorması üzerine, Bulgar yetkiliden böyle bir yasak bulunmadığı cevabı verilmiştir. Bu cevaba inanan BBC muhabirleri Kırcaali’ye doğru hareket etmiş ancak 30 kilometre kala durdurulup geri çevrilmişlerdir. Farklı yollar denemelerine rağmen şehre girişleri mümkün olmamıştır.²⁷³ Yaşanılan bu durumu gazetelere yansıtmış ve UAÖ’nün raporuyla birleşik bir etki sağlayarak Bulgaristan’ın haksızlığına ve yapılanlara karşı gösterilecek tepkileri de iyice büyütülmüştür. Bulgarlar bu sefer de UAÖ yanı sıra gazetecileri de suçlamış ve yaşananların ortaklaşa ve maksatlı olarak hazırlandığını iddia etmiştir. BTA (Bulgar Telgraf Ajansı) aracılığıyla da UAÖ raporuna yönelik uydurma iddialar içeren yalanlama metni hazırlanmıştır.²⁷⁴

UAÖ ilk raporuna ek olarak ikinci bir raporu 1987 yılında yayınlamış ve “Bulgaristan: Etnik Türklere Karşı İnsan Hakları İhlalleri Devam Ediyor” başlığını kullanmıştır. İlk raporunda yer alan konu içeriklerine somut örnek verilmiş ayrıca raporun son bölümünde Naim Süleymanoğlu ve Halil İbişoğlu’nun beyanları da yer almıştır.²⁷⁵

Böylece UAÖ Bulgaristan Türklerinin zulmünü dünyaya en gür sesle ileten, bazı tereddütlerin ortadan kalkmasına yardımcı olan ve bu etkiyle Bulgar iddialarının tutarsızlıklarını ortaya çıkarmaya çalışan en etkili kuruluş olmuştur.

²⁷² Kamil, **a.g.e.**, C..V, s. XVIII.

²⁷³ **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1986; Lütem, **a.g.e.**, C. II, s.599,600.

²⁷⁴ Lütem, **a.g.e.**, C. II, s.601,602.

²⁷⁵ Lütem, **a.g.e.**, C. II, s.603.

2.7. TÜRK SİYASİ PARTİLERİNİN BULGARİSTAN'DA YAŞANAN ASİMİLASYONA KARŞI YAKLAŞIMLAR

Türkiye’de iktidar ve muhalefet partileri konuya genel olarak büyük ilgi göstermişlerdir. HP (Halkçı Parti) Genel sekreteri Yılmaz Hastürk 1985 yılında Bulgaristan Türklerinin zor durumunu yakından takip etmiş ve TBMM’de gizli oturumla konunun hassasiyetle ele alınması yönünde girişimlerde bulunmuştur.²⁷⁶

SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti) Başkanı Erdal İnönü, Bulgaristan Türklerine uygulanan asimilasyona yakın ilgi gösteren siyasilere olmuştur. Erdal İnönü’nü yaptığı açıklamalardan konuyla ilgilendiğini ve görüşlerini örnek bir açıklamasıyla belirtmek isterim:

“Soydaşlarımız doğal haklarına uygun şekilde yaşamaya devam edecek midir, etmeyecek midir? Eğer etmeyeceklerse Türkiye’ye gelmeleri gerekir. Bu iki çözümden birisini bir an önce gerçekleştirmek artık şart olmuştur. Hükümetin davranışlarını destekliyoruz, ancak yeterli bulmuyoruz.”²⁷⁷ diyerek konu üzerinde yapıcı muhalefet yapmıştır.

Konuyu Sosyalist Enternasyonal’de gündeme getirileceğini belirterek Sosyalist Enternasyonal Başkanı Willy Brandt’a bir mektup yazmıştır. Bulgaristan’a karşı etkin önlem çağrısında bulunmuştur.²⁷⁸ Edirne’de kurulan çadır kenti ziyaret etmiş, yerinde incelemelerde bulunmuş ve “yapılanın insanlık suçu olduğu” açıklamasını yapmıştır.²⁷⁹ Hükümetin düzenlediği protestolara katılarak desteğini neredeyse her mecrada göstermiştir. Göç anlaşmasına da her fırsatta değinen Erdal İnönü hak kayıplarının yaşanmaması gerektiğini özellikle vurgulamıştır.²⁸⁰

DSP (Demokratik Sol Parti) Başkanı Bülent Ecevit, Bulgaristan ile yaşanan gerginliğe cevaben elçiliğin geri çekilmesini, göçmenler ve yurt dışında yaşayan Türklerin sorunlarıyla ilgilenmek adına bir bakanlığın oluşturulması gerektiğini, Batı ülkelerinin konuya sessiz kaldığını, gerekirse Sovyetlerin Bulgaristan’a baskı uygulaması için girişimlerin yapılabileceğini belirtmiş, konuya dair somut çözüm

²⁷⁶ **Cumhuriyet**, 28 Ocak1985.

²⁷⁷ **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1989.

²⁷⁸ **Cumhuriyet**, 11 Haziran1989.

²⁷⁹ **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1989.

²⁸⁰ **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1989.

önerileri sunmuştur. Göç etmek isteyen tüm Türklere sınırların açılmasını kendi görüşünce uygun bulmuştur.²⁸¹ Edirne çadır kentini Bülent Ecevit de ziyaret etmiş ve konuyu yakinen takip ettiğini göstermiştir.²⁸²

DYP (Doğru Yol Partisi) Başkanı Süleyman Demirel, hükümeti en sert eleştiren muhalefet partisi olmuştur. Yapılan eleştirilerinde hükümeti şaşkınlık ve berduşlukla itham etmiştir. Bunun sebebi ise yaşananların 6 yıl önce başladığını buna rağmen tepki vermekte en başta geç kalındığını bu sürede Bulgaristan’la pek çok ilişkinin kesilmesi gerektiği ancak spor müsabakalarının sürdürülmesinin yanlış olduğunu vurgulamıştır.²⁸³

Genel olarak hem hükümet hem de muhalefet yaşananları kınarken göçmenlere destek vermek konusunda da farklı bir görüş Türk siyasi partilerinde oluşmamıştır. Sadece usulde yaşanan eksiklikler ve muhalefet olmanın gereği olarak parti liderlerinin tercih etmiş olduğu üslup çerçevesinde eleştiriler yapılmıştır.

²⁸¹ **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1989.

²⁸² **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1989.

²⁸³ **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1989.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE 1989 GÖÇÜ

3.1 “TÜRKİyecİLİK BAŞLIYOR”

Şubat 1988’de Belgrad Dostluk Protokolü ile Türkiye Bulgaristan arasında müzakere sürecinin başlatılmasını iki tarafın da kabul etmesiyle savunulan görüşlerin ne kadar değiştiği veya değişmediği başta belli olmasa da bir yumuşama sürecine girilmiştir.²⁸⁴ BKP. MK’nin 25 Mart 1988 tarihli toplantısından anlaşıldığına göre Bulgarlar zaman kazanmak amacındadır. Çünkü toplantıda asimilasyonun nasıl sürdürüleceği konuşulmuş ve yapılanların artık kabullendirilmesi için yeni uygulamalara ihtiyaç oldu düşüncesi toplantıya katılanların hakim görüşü olmuştur. Bu fikir ekseninde önerilen uygulamalar değerlendirilerek uygulamaya geçip geçmeyeceği hakkında kararlar alınmıştır. Bu maksatla erkekleri 24 ve 27 ay²⁸⁵ olacak şekilde askere aldıklarından bu sürede sıkı bir disiplin ve eğitimle Türkleri dönüştürmenin mümkün olacağı düşünülmüştür. Buna da Bulgar modeli yeniçeri anlayışı olarak isim verilmiştir. Kız çocuklarını tarımda ve sanayide çalıştırmak ve bu sürede ailelerinden uzak yaşamalarına neden olacak tedbirler alarak kültürel kopuşa yol açacak uygulamaların düzenlenmesi hesapları yapılmıştır.²⁸⁶

Çok sayıda anaokulu açılarak küçük yaşta eğitimin, nüfusu 25, 30 yılda anlayış olarak kökten değiştirebileceğine yönelik planlar da Bulgarların toplantıda ileri sürdüğü düşünceler arasında olmuştur. Aynı toplantıda Belgrad Protokolü’nün Türkler tarafında yeni bir göçün habercisi olarak algılandığı ve Türklerin göç edeceklerine karşı umutlarının daha da güçlendiği de konuşulan gündemde yer almıştır. Bulgaristan bu dönemde SSCB’nin modernleşme sancıları ve ekonomik darboğaz sebebiyle zorlanmaya başlamıştır. Ek olarak Türkler konusunda uluslararası arenada sarsılan imaj yanı sıra ülke içinde Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerden gelen tepkiler de

²⁸⁴ *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1988.

²⁸⁵ Bulgaristan yönetimi yaz veya kış uygulaması olarak askerlik sürelerini farklı olarak uygular.

²⁸⁶ Kamil, *a.g.e.*, C.VI, s.XI-XII

Bulgar yöneticileri karar vermede tereddütte bırakmıştır. Türklerin davranışlarına yansıyan tepkilere bakıldığında Komünist Parti üyesi olan Türklerin üye aidatlarını ödememeye ve toplantılara katılmamaya başladığı, Türkiye'nin yaptığı yayınlara ilginin giderek arttığı, hatta bu yayınlar kasetlere kaydedilerek elden ele yayıldığı, İsimleri değiştirilen Türkler giderek Bulgarlarla sosyal temaslarını azaltarak izole olmayı tercih ettiği, geleneksel giysilere ilginin ve kullananların sayısının da gittikçe arttığı, isim değiştirme işlemleri sırasında görev alanların dışlandığı, yeni inşaat yapımı ve evlerin onarımının durduğu gözlenmiştir.²⁸⁷ Verilen tepkilerin geneline bakıldığında Bulgaristan Türkleri arasında maddi, manevi kültürel varlıklarının korunabilmesi adına savunma güdülerini en üst seviyeye çıktığı anlaşılmaktadır.

Bulgaristan Türklerinin davranışlarına yansıyan tepkilerden göçün başlayacağına dair umudunun çok canlı olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Özellikle yeni inşaatların tamamen durması ev tadilatlarının bile ertelenir olması bu çıkarımın açık göstergesidir. Bütün bunlara ek olarak Bulgaristan Türkleri daha önceki göçler sırasında götürülmesine izin verilen ürünleri de satın almaya başlamıştır. Bunların bir kısmı buzdolabı, çamaşır makinesi, dikiş makinesi gibi dayanıklı tüketim mallarıdır. Şayet göç olursa, en hızlı yola koyulacak şekilde bekleyiş çoktan bu tarihlerde başlamıştır.

Toplantıya katılan Penço Kubadinski "Bulgaristan'ın kapıları açtığı takdirde Türklerin %60'ı göç edecektir" ifadesini kullanmıştır. Bu oranın rakamsal karşılığı yine kendi ifadesinde 600.000 kişidir. Bu kadar kişiyi Türkiye'nin kabul edip edemeyeceği de konuşulmuş ve en zayıf zamanında dahi 650.000 kişilik Yugoslav Göçü ve 1950 yılında 350.000 kişi de Bulgaristan'dan kabul edildiği belirtilmiştir. Toplantıya katılan diğer üyeler yaşanacak büyük bir göçle Bulgaristan'ın ekonomisinin de zarar göreceğine dikkat çekmişlerdir. Penço Kubadinski ekonomik zorluğun bir- bir buçuk yıl içinde çözümlenebileceğini ancak öncelikle milli bir sorun halini alan azınlık sorunun çözülmesinin şart olduğu cevabını vermiştir. Ancak bu sırada göç kelimesinin kullanılmaması gerektiği, kimsenin zorla gitmeye veya kalmaya zorlanmaması gerektiği, sonunda kalanlara yönelik yeni uygulamalarla tam

²⁸⁷ Kamil, a.g.e, C.VI, s XXII.

anlamıyla “Tek Bir Sosyalist Bulgar Milleti’nin” tesisini sağlanabileceği Kubadinski tarafından ifade edilmiştir.²⁸⁸

Yine de Türklerin göç etmemeleri için örtük propaganda kararları da alınmıştır. Bu kapsamda Türkiye’ye gidip geri dönenlere konuşmalar yaptırılmış, Türk yapımı “Sürü” ve “Yol” gibi filmler sekiz dokuz yıl sonra yeniden vizyona alınmış, Türkiye’deki yaşamın zor ve dramatik olduğu gitmek istedikleri yerlerde fakirlik, eğitimden yoksun kalma, sağlık hizmetlerinden yararlanamama gibi olaylarla karşılaşacakları bu sebeple iyi karar verilmesi gerektiği dilden dile, kulaktan kulağa kasıtlı olarak yayılmaya çalışılmıştır.²⁸⁹ Yapılan kara propagandalara karşın Bulgaristan Türkleri, Türkiye’ye göç etmeye hazır ve isteklidir. Hatta bu Türkiye’ye göç konusuna kendi aralarında bir yeni bir terim bile türetmişlerdir. “Türkiyecilik”. Bu terimin karşılığı olan süreç 21 Mart 1989 tarihiyle birlikte göç eden yaklaşık 350.000 kişi için doğrudan, kalan yaklaşık 650.000 kişi içinde dolaylı olarak etkilemiş ve bütün Bulgaristan Türkleri için yeni bir milat olmuştur.

10 Mayıs 1989’da her isteyen Bulgar vatandaşına pasaport verme yasasının yürürlüğe girmesiyle çok sayıda Bulgaristan Türkü pasaport alabilmek için konsolosluklara akın etmiştir. Tabii bu sırada Bulgar hükümeti Türk bölgelerinde İnsan hakları derneklerine üye olan, protesto gösterilerine katılan, açlık grevine katılan ve bunları organize ettiği düşünülen önder kişileri, apar topar verilen 5 yıllık pasaportlarla Viyana, Bükreş ve Budapeşte’ye sınır dışı etmiştir. Bu kişilerin sayısı 25 Mayıs itibarıyla 300’e ulaşmıştır. Bu kişiler gönderildikleri ülkelerde Türk Konsolosluklarına sığınarak Türkiye’ye iltica ve göç talebinde bulunmuşlardır.²⁹⁰ Türkiye bu kişileri peyderpey THY’nin uçaklarıyla Türkiye’ye getirmiştir. Gümrükte kabullenilmeyen Bulgar isimleriyle düzenlenmiş pasaportların yerine toplu seyahat belgesi düzenlenerek Türkçe isimleriyle işlemler yapılmıştır.²⁹¹ Mayıs ayı boyunca 1630 kişi vizesiz olarak giriş yapmıştır.²⁹² Bir süre direkt Türkiye’ye göçe izini verilmemiştir. Sonradan direkt Türkiye’ye ve yine bu kapsamda protestolara katılan, işten çıkarılan, ceza alan kişileri öncelikli olarak gönderme politikası Bulgarlar

²⁸⁸ Kamil, **a.g.e.**, C.VI, s XXIII,XXIV.

²⁸⁹ S. Eminoğlu; Ö. Öztürk

²⁹⁰ **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1989.

²⁹¹ **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1989; **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1989; **Cumhuriyet**, 01 Haziran 1989.

²⁹² Konukman, **a.g.e.**, s. 61.

tarafından uygulanmıştır.²⁹³ Bu uygulamaya tabi olan Ömer Eminoğlu'nun göç etme kararını nasıl aldığı konusunda aktardıkları oldukça ilginçtir:²⁹⁴

...“ Anlatayım şimdi bir sabah böyle çıktım evden hastane önünden geçiyorum bir tane garson tanıdıkla merhabalaştık emniyette dilekçeler vereceklermiş, dedi. Hani sen göç için falan filan kimlere verilecek işten çıkarılanlara diye konuşuldu. Ben de Mestanlı'da yapılan protestoya katıldığım için sağlık memuru olarak çalışırken işten çıkarılanlardandım. Ondan sonra gittim emniyetin önüne başka bekleyenler de var. Hep berber bekliyoruz. Emniyet açılınsın dilekçe alcaz diye. Mesai başladı görevli geldi ondan sonra – Karşıya! dedi. Geçin yolun karşısına! Orada da bir tane hamam vardı, emniyetin karşısına caminin biraz beri tarafında karşıya geçtik. Kadınlar gitsin denildi. Zaten öyle bir şey vardı, emniyete girdikten sonra dayaktır sopadır bilmem nedir işkence falan. Kadınlar gitsini duyunca, bunlar kadınlara işkence yapmıcaz, bak içimden bunları dedim Kadınlara işkence -yapmıcaz- yapmıcaz ama bizim gıcığımızı çıkaracak şimdi bunlar, ama biz girdik oyuna ondan sonra bekledik. Aldım ben dilekçeyi ve dilekçe aldıktan sonra artık evrak toplamaya başladım. Evrak topladıktan sonra başladık eşyaları sıkmaya ondan sonra şimdi ne yapcaz hazırlanıyoruz artık bavul aramaya gittik bavul aldık neyse aldık geldik hazırlamaya başladık eşyaları ondan sonra artık gitme kararı (izni) geldi. Ben dedim araba depozitom vardı. Onunla da uğraşırken 1 Haziran'da belki çıkabilirdim biraz uzattım. Beni ne oldu nasıl oldu sıkıştırmadılar da herhalde geçmiş zaman. Şimdi artık hazırız vatandaş da eşyaları götürmek için kamyon arıyor eşyaları dolduracak falan filan götürmek için ilk gidenler kamyon buldu, verdiler. Bir de ondan sonra -yasak! Ben gitmedim ya kamyon da vermediler. Nasıl bir düşünceyse? Ben zor zahmet bir tane kamyon buldum.”

Yolda ne gibi zorluklar yaşadınız?

“Tabi yaşadık. En başta dediğim gibi kamyon bulamadık. Sonra kamyon bulduk eşyaları Filibe tren istasyonuna götürmemiz gerekiyor ama arabalara ve kamyonu geçişine izini verilmiyor. Kayınbiraderim de bizimle beraber onun arabası Varna plaka kontrol noktasından o geçti biz Kırcaali plaka olunca geri çevrildik. Tabii ben öğrenciliğimi Hasköy'de yaptım Allah'tan yolları biliyorum. Yan yollardan denedik ve öyle geçebildik ileride önceden konuştuğumuz Hasköy'e varmadan tavuk

²⁹³ Emin Atasoy, Abdullah Soykan, “Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü” **Geçmişten Günümüze Göç I**, Samsun, 2017, s.330.

²⁹⁴ Ö. Eminoğlu. Aynen aktarılmıştır.

çiftliğinin önünde yeniden buluştuk. Filibe'ye vardık bu sefer de tren için bilet vermediler. Hasköy'e dönüp izin almamız söylendi. Hasköy'e döndük izin için emniyete girdik baktık Kırmızı Bereli askerler var korktum kayınbiradere dedim bilet millet istemiyorum kaçalım buradan. Döndük tekrar Filibe'ye vardığımızda Bilet işini nasıl olduysa çözmüşler. Eşyaları trene yükledik 2 kupe, (kompartman) 3. kuyeye kendimizi yerleştirdik. Kapitan Andreevo'da tekrar eşyaları indirdik. Uluslararası Treni beklemeye başladık eşyaları gelen trene bindirdik ve Kapıkulede tekrardan indirdik. İki çocuk, hanım, ben, annem beş kişi yolculuk yapıyoruz. Annemi de götürüyoruz çünkü ileride bir göç anlaşması yapılırsa kardeşlerimi de getirebilelim diye. Her neyse 25 Haziran'da Türk topraklarına çok şükür ayak bastık”.

Türkiye'ye geldiğinizde ilk nerede konakladınız?

“Edirne'ye varınca organize olmaya yiyecek içecek ihtiyacımızı karşılamaya çalıştık. Aynı gün İzmir'de halam var onlara telefonla ulaştık bizi kabul ettiler. Biz de bir kamyonunda üç beş aile İzmir'e doğru yola çıktık. İlk olarak halam ve eniştem bizi misafir ettiler. İlk geldiğimizde sudan çıkmış balık gibiydik. Referans oldular iş bulduk, kira tutmada bize yardımcı oldular, eski göçmenlerin bu tür destekleriyle 89 senesinde gelenler tutunabildi yoksa çok zordu. Tabi bir de devlet kira yardımı yaptı. O zor zamanda kira yardımının çok faydası oldu, iş biraz daha kolaylaştı.”

Vizesiz dönemde ilk grup olarak gelenlerden Ömer Eminoğlu'nun aktardıkları arasında bir husus da göç anlaşmasıdır. Bu konunun o döneme bakıldığında iki yönü vardır: Birincisi ileride bir anlaşmayla kardeşlerin, yakınların geride kalmaması, ikincisi de dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın sık sık vurguladığı şekliyle göç edenlerin haklarını koruması maksadıyla önemlidir. Bu iki sebepten ötürü Türk hükümeti o dönemde göçün en başından beri yaptığı açıklamalarda Bulgaristan'ı sık sık masaya davet etmiştir.²⁹⁵ Yapılacak bir anlaşmayla göç ve göç koşullarının düzene girmesi, Bulgaristan Türklerinin emeklilik gibi geride kalan malların değerlendirilmesi gibi hususlarda çözüme kavuşturulabilmesi istenmiştir. Böylece Bulgaristan göç edenlerin haklarını daha önceki göçlerde olduğu gibi gasp edemeyecektir. Türkiye anlaşmayı sürekli gündemde tutsa da 2 Haziran'dan itibaren doğrudan Türkiye'ye sınır dışı edilen Bulgaristan Türklerinin daha fazla çile çekmemeleri için ayrıca

²⁹⁵ Cumhuriyet, 03 Haziran 1989.

Bulgaristan'ın Türkiye'ye yönelteceği “Biz gönderiyoruz Türkiye sizi almak istemiyor” şeklinde propagandalarına fırsat vermemek adına 21 Ağustos 1989 ‘a kadar vizesiz gelenler ülkeye kabul edilmiştir. Bu yönde bir açıklama, Dışişleri Bakanlığı sözcüsü İnal Batu tarafından da kamuoyuna yapılmıştır. Açıklamanın devamında göç anlaşmasıyla hakları korunmak istenen göçmenlerin anlaşmadan itibaren değil sınır dışı başladığı zamandan beri kapsayıcı olması gerektiği belirtilmektedir.²⁹⁶ Bu tarihten itibaren Bulgarları göç anlaşmasına ikna edebilmek için sınırlar kapatılmamış ancak sadece vizeli geçişe izin verilmiştir.

Tablo- 1²⁹⁷

TARİH	GİRİŞ YAPANLAR		TOPLAM (KİŞİ)	GENEL TOP.
	VİZELİ (KİŞİ)	VİZESİZ (KİŞİ)		
MAYIS / 1989		1.630	1.630	1.630
HAZİRAN / 1989	22	87.599	87.621	89.251
TEMMUZ / 1989	79	135.237	135.316	224.567
AGUSTOS / 1989	512	87.396	87.908	312.475
EYLÜL / 1989	1.859	--	1.859	314.334
EKİM / 1989	3.619	--	3.619	317.953
KASIM / 1989	4.531	--	4.531	322.484
ARALIK / 1989	4.843	--	4.843	327.327
OCAK / 1990	2.779	--	2.779	330.106
ŞUBAT / 1990	3.645	--	3.645	333.751
MART / 1990	4.595	--	4.595	338.346
NİSAN / 1990	4.360	--	4.360	342.706
MAYIS / 1990	3.254	--	3.254	345.960
TOPLAM	34.098	311.862	345.960	345.960

Aylara göre Türkiye'ye giriş yapan Bulgaristan Türklerinin sayısı, vizesiz ve vizeli olarak yukarıdaki tablo'da belirtilmiştir. Buna göre sürecin tamamında göç eden vizesiz kişilerin toplama oranı %90'dır. Geriye kalan %10 vize ile gelmiştir. Tablo'dan anlaşıldığı üzere haziran, temmuz ve ağustos ayları göçün en yoğun zamanları olmuştur.

Bulgarlar önceki dönem göçlerde uyguladığı politikayı tekrarlamıştır. Böylece Türkiye zor durumda bırakılmak istenmiştir. Bu maksatla kara propaganda yapılmış ve çok sayıda kişi aniden ve hızlıca göçe teşvik edilmiştir. Burada amaç sınırlarda

²⁹⁶ Cumhuriyet, 08 Haziran 1989.

²⁹⁷ Konukman, a.g.e, s. 61.

kargaşaya, sonucunda da sınırların kapatılmasına sebep olarak Türkiye'yi suçlayabilme fırsatı bulabilmektir. Anlaşmaya yanaşmayan Bulgarların maksatları 1989 Haziranından itibaren bu yönde daha da belirgin hale gelmiştir. Daha önce bahsettiğim İnal Batu'nun açıklaması Türkiye tarafının durumun farkında olduğunu göstermektedir. Bu sırada bir uyarı da Bulgaristan'ın Türkiye Büyükelçisi Ömer Engin Lütem'den gelir ve yapılan uyarıda Haziranın 17. ve 18. günlerinde yani hafta sonu sayının 30.000 kişiyi bulabileceği bildirilmiştir.²⁹⁸ Bu tahmin haklı çıkmış ve ayın 18'inde basılan Cumhuriyet gazetesinde o güne kadar gelenlerin toplam sayısı 35.000'i bulduğu 15.000 kişinin de sınır dışı edilmeyi beklediği aktarılmıştır.²⁹⁹ Lütem'in öngörüsü ve ayın 18'ine kadar gelenler ile tablo-1 arasında sağlama yapıldığında haziranın son 12 gününde göç daha da şiddetlendiği anlaşılmaktadır. Hal böyle olunca daha önceden göç etmiş yakını olmayanlar veya bir iki günlük bekleme süresine ihtiyaç duyanlar için çadır kentler ve geçici misafirhaneler hazırlanmıştır. 19 Haziran'da 53 ülkenin diplomatlarına göç hakkında kapsamlı bilgi vermek adına bu geçici yerleşim yerleri gezdirilmiştir.³⁰⁰ Zira Bulgaristan Helsinki kararlarını uyguladığını gidenlerin kendi istekleriyle gittiğini öne sürmüştür. Türkiye ise Bulgaristan'ın durumu çarpıttığını ziyaretler sırasında pasaportla sınır dışı edilen Bulgaristan Türklerini doğrudan doğruya ispatı olarak sunmuştur. İnsan hakları kapsamında bir göç anlaşması yapılmasının önemi Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz tarafından yinelenmiştir.³⁰¹

Bulgarların bu tutumu göçün çok boyutlu etkileri sebebiyle sadece Türkiye'yi zor durumda bırakmamış, kendi ekonomilerine de zarar vermeye başlamıştır.

Temmuz'un 5'inden itibaren Bulgaristan tarım ve sanayide iş gücünde yaşanan azalma sebebiyle göç vizesi alanların ülkeden ayrılmasına izin vermeyeceği yönünde açıklamalara basında yer vermeye başlamıştır. Ayrıca sivil seferberlik ilan ederek ömründe tütün, madencilik, inşaat gibi işlerde çalışmamış vatandaşları bu işlerin aksamaması için yönlendirmiştir.³⁰²

²⁹⁸ Cumhuriyet, 15 Haziran 1989.

²⁹⁹ Cumhuriyet, 18 Haziran 1989.

³⁰⁰ Cumhuriyet, 20 Haziran 1989.

³⁰¹ Cumhuriyet, 20 Haziran 1989.

³⁰² Cumhuriyet, 05Temmuz 1989; Cumhuriyet, 07 Temmuz 1989.

Konuyla ilgili döneme tanıklık eden Sami Eminoğlu'nun aktardıklarına göre:³⁰³

“...zorunlu göçün başlangıcını, zorunlu göçün seyrini, bir yerde zorunlu göçün vizeli geçişini, göç edenleri gördüm. Akrabalarımı uğurlarken 10 gün göç kamplarında kaldım. Bulgarların iyi yaşamayacaklarını gördük. Zorunlu göçle 350.000 kişinin Türkiye'ye göç etmesiyle Bulgaristan ekonomisi sarsıldı. Büyük boşluklar oldu tarımda, orman işlerinde, madencilikte, inşaat sektöründe fabrikalarda büyük boşluklar oldu bunları gözlerimle gördüm.”

-Bu sektörlerde yoğun olarak Türkler mi çalışıyordu?

Sami Eminoğlu: “Tabii zaten Bulgaristan'da Türk azınlığı, Pomaklar, Roman asıllılar Bulgaristan'ın angarya işlerini biz yapıyorduk, inşaat, madencilik, tütün işlerinde bütün angarya işleri bizler yapıyorduk bütün bu alanlar boşaldı. İnsanların, Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin pasaportlarını vermediler. Tütünler ekilmişti o zaman tarladaki tütünler artık boylanmış, kişilere dediler ki mahsulünüzü toplayın teslim edin. Öyle gidebilirsiniz. Böyle zorluklar yaşadı insanlar. Daha önce zaten, hüküm görmüş, ceza yemiş kişileri, Belene'de yatanları, göç için çok istekli olanları göndermişlerdi. Daha sonra baktılar ki ekonomi sarsıldı bunun üzerine üniversite öğrencilerini getirdiler Sofya'dan Mestanlı tarım arazilerinde tütün toplamaya, makasla tütün topladılar. Bir iş gününde yarım sırk tütün toplayabiliyorlardı.³⁰⁴ Göç edenler etti ama bir gerçek daha var, göç etmeyenler de artık kapı açıldı biz de bir gün gideceğiz diye işten güçten elini çektiler. Elinde avucunda ne varsa da gezdiler tozdular harcadılar ve hazırlık yaptılar ne götürebiliriz, ne işimize yararlı olur diye bunların peşinde koşmaya başladılar. Gerçi göçün hızlı olduğu zamanlarda getirebilenler getirdi bir şeyler daha sonra bunlara da sınırlama geldi. İki aileye bir kamyonet verdiler. İki aile bir kamyonete ne sığdırabilecek yani çok değerli şeyler getiremediler.”

Temmuz ayında durum daha da ağırlaşmıştır.³⁰⁵ Bulgaristan Devlet Arşivine dayanan bilgilere göre 20 Temmuz 1989 tarihinde, üretim alanlarının farklı kollarında toplam 171.827 kişinin işe gitmesi gerekirken mazeretsiz olarak işe gitmediği

³⁰³ S. Eminoğlu. Aynen aktarılmıştır.

³⁰⁴ Tütün tarımı yapan işçiler normal şartlarda günde 6 ila 10 sırk tütün toplar.

³⁰⁵ **Cumhuriyet**, 07 Temmuz 1989.

görülmüştür. Türklerin yoğun olarak çalıştığı sanayi sektöründe 62.323, inşaat sektöründe 19.497, tarım sektöründe 66.103 ve diğer sektörlerde 23.904 kişinin işe gelmediği resmi verilere yansımıştır. Bu büyük ekonomik kaybı hafifletmek için Türklerin yoğun olduğu yerleşim yerlerine, etnik Bulgarlar arasından 45.500 işçi gönderilmiştir. Sadece tarım ve sanayi sektörlerinde çalışmak üzere 54.000 üniversite öğrencisi göçten etkilenen yörelere iş gücü açığına çözüm olarak yerleştirilmiştir.³⁰⁶ Bulgaristan Kızılhaç'ının Başkanı Dr. Kiril İgnatov'un da o dönemde yaptığı açıklamalarda durumu zorluğunu vurguladıktan sonra iki tarafında akıllarını kullanarak değerlendirmede bulunmaları ve çözüme odaklanması gerektiği açıklamasında bulunmuştur.³⁰⁷

Buna rağmen göç edenlerin sayısı temmuz ayında zirveye ulaşmıştır. Türkiye'de de bir yandan gelen göçmenlerin barındırılması konusuna yoğunlaşılmıştır. Edirne'de kurulan çadır kentlerden daha fazlasına yani kalıcı yerleşimlere ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Türkiye önceki göçlerden edindiği deneyimle geçici iskân bölgeleri belirleme yoluna gitmiştir. İstanbul, İzmir, Tekirdağ, Sakarya, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Eskişehir, Kütahya, Kocaeli, Manisa, Denizli, Aydın, Bilecik, Afyon, Uşak bu maksatla belirlenen şehirler olmuşlardır.³⁰⁸ Bu şehirlerin pek çoğunda eski göçmenlerin bulunması, hem göçmenlere destek sağlayacağı hem de geçici iskânların kalıcı iskâna dönüşmesini sağlayabileceği düşünülmüştür.

Tablo-1'de yer alan bilgide sınırdan 21 Mayıs 1989 ile 1990 Mayıs ayının sonuna kadar 345.960 kişi sınırdan geçmiştir. Tablo-3'te yer alan geri dönenlerin sayısı 133.272 kişi olmuştur. Böylece belirtilen tarihler arasında yer değiştirenlerden Türkiye'ye kesin yerleşenlerin sayısı 212.688 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak önemli bir diğer husus ise göçün Mayıs 1990'dan sonra da devam ettiğidir. 1990 yılında vize alan ve 3 aylık vize süresini geçirince vize uzatma işlemi Türk Konsoloslğu tarafından kolaylık sağlanarak üç defa vize uzatan ve 1991 tarihinde göç eden ailem ve çevremden edindiğim bilgilerle göçün 1991'e kadar uzadığı ve Mayıs 1990'dan sonra gelenlerin sayısının az olmadığı bilinmelidir. Ancak mayıs sonrası verilere ulaşabilmek ayrıca yukarıda adı geçen geçici iskânın yapıldığı şehirlere ve

³⁰⁶ Emin Atasoy, Abdullah Soykan, "Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü" **Geçmişten Günümüze Göç I**, Samsun, 2017, s.337.

³⁰⁷ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1989.

³⁰⁸ **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1989.

diğer şehirlere yerleşenlerin sayısını tespit edebilmek için göçmenlerin iskânıyla doğrudan ilgili kurum olan ve kayıt işlerini de yürüten Köy Hizmetlerinin 2005 yılında kaldırılması ve görevlerinin İl Özel İdaresine aktarılması sebebiyle arşivlerine ulaşamamıştır. Aşağıdaki Tablo-2’de yardım alanların illere göre sayılarının belirtilmiş olması bize göçmenlerin şehirlere nasıl dağıldığı hakkında genel kapsamda fikir vermektedir. Ancak 1990 Mayıs ayından sonra göçlere dair istatistik yoktur.

Tablo-2³⁰⁹ (*) Tablo Mayıs 1990 sonu itibariyle elde edilen istatistiklerden oluşmuştur.

İL ADI	KİŞİ SAYISI	AİLE SAYISI	KADIN SAYISI	ERKEK SAYISI	ÇOCUK SAYISI	İŞ GİR. SAY.	KİR.YAR. AL. SAY	GİD.YAR. AİLE S.	KAMPTA KALAN
ADANA	1616	497	544	514	558	385	359	-	-
AFYON	288	95	98	96	94	50	9	38	-
AMASYA	1221	303	405	389	427	76	101	138	1
ANKARA	6695	1795	2357	2272	2066	1340	871	1166	-
ANTALYA	315	107	106	105	104	211	70	179	-
AYDIN	1031	288	339	313	379	391	223	161	-
BALIKESİR	3203	1001	1008	965	1230	719	852	1051	13
BİLECİK	2054	637	666	642	746	349	294	-	98
BOLU	227	69	77	54	96	171	83	111	-
BURDUR	66	21	22	22	22	50	15	36	-
BURSA	52997	14574	15378	16960	20659	11951	14509	-	-
ÇANAKKALE	1555	496	551	549	455	484	287	-	-
ÇANKIRI	500	154	167	152	181	112	63	101	-
ÇORUM	504	155	165	165	174	26	29	40	-
DENİZLİ	226	73	78	69	79	97	66	-	-
EDİRNE	3768	1209	1201	1237	1330	1424	940	262	-
ERZURUM	967	257	332	316	319	103	53	92	-
ERZİNCAN	164	40	52	51	61	32	12	-	-
ESKİŞEHİR	7842	2347	2597	2421	2824	1977	2250	1960	-
HATAY	124	34	43	48	33	29	-	30	11
ISPARTA	1138	336	374	363	401	72	96	113	-
İSTANBUL	51061	14674	17049	16995	17017	21403	17851	4200	1693
İZMİR	22864	6899	7154	6740	8952	8087	5947	5293	861
İÇEL	432	144	144	138	150	144	52	-	-
KARS	302	79	97	98	107	49	20	37	-
KAYSERİ	1162	360	407	382	373	383	198	216	-
KIRKLARELİ	13380	3749	4398	4351	4631	2556	1631	1599	-
KOCAELİ	9524	2434	2872	2700	3952	4565	3008	2551	291
KONYA	1022	239	324	324	374	164	134	-	-
KÜTAHYA	435	129	129	132	174	140	80	-	-
MALATYA	568	180	182	181	205	92	69	83	-
MANİSA	3825	1204	1263	1216	1346	921	720	791	-
MUĞLA	199	62	59	62	78	74	13	-	-
SAKARYA	3068	921	946	849	1273	1469	841	225	-
SAMSUN	451	226	149	150	152	133	53	116	-
SİVAS	211	74	57	52	102	115	15	-	136
TEKİRDAĞ	15812	5000	5270	5157	5385	6706	3316	5496	-
TOKAT	236	37	83	78	75	28	15	31	-
UŞAK	384	116	134	136	114	98	48	-	-
VAN	264	79	86	88	90	14	7	17	-
ZONGULDAK	1005	298	334	321	350	102	76	143	-
TOPLAM	212688	61392	67697	67853	77138	67292	55276	3104	3104

³⁰⁹ Konukman, a.g.e, s. 85.

3.1.1. Göçmenlere yapılan yardımlar

Türkiye Cumhuriyeti 1989 göçü sırasında göçmenlere ilk yardımı kurduğu çadır kentler ile başlamıştır. Bu çadır kentler Edirne şehrinin içinde Tren istasyonu yakınında 500 çadır, Dereköy sınır kapısından gelenlerin yerleşebileceği Kırklareli’nde 1575 kişilik misafirhane yine Kırklareli’nde 500 çadırdan oluşan Kepirtepe çadır kenti hemen sınır bölgelerinde o dönemde hazırlanmıştır. İstanbul Gaziosmanpaşa’da 3000 çadır kurularak göçmenlerin kullanımına sunulmuştur. Bulgaristan üzerinden direkt Türkiye’ye girişlerin başladığı andan itibaren tablo-1’de görüleceği gibi göç eden insan sayısının çok fazla olması ve çadır kentlerin kapasitesinin zorlanması sebebiyle gelenlerin konaklama sorununu çözmek için okul, yurt, kullanılmayan lojman ve kamplar göçmenlere geçici bir konaklama alanı olarak kullanılmıştır. Bu alanlarda göçmenler bir iki gün belki bir iki hafta kalmıştır. Sonrasında varsa veya iletişim sağlayabildiyse yakınlarının yanına gitmek için yeniden harekete geçen göçmenler kalıcı yerleşmelere yönelmeye veya ulaşmaya gayret etmişlerdir. Devletin sağladığı bu imkânların yanında halk da göçmenlere sahip çıkmıştır. Çalışmam için görüştüğüm göçün vizeli dönemine denk gelen süreçte 12 Mayıs 1990’da Türkiye’ye giriş yapan Ömer Öztürk’ün konuya dair yaşadıklarından aktardığına göre:³¹⁰

...

Göç yolculuğunuzda herhangi bir engelle karşılaştınız mı?

- “Kapıya kadar hayır.”

Kapıkulede sorun mu yaşadınız?

- “Evet. Kapıkuleden giriş yaparken Bulgar tarafında sınır görevlileri kontrol ederken üstümüzde para olup olmadığını sordular. Bende yok dedim. Ondan sonracıma bizden bir iki kuruş çıktı değeri bir ekmek alçak kadar bile değil. Bu para değil mi diye baya bir sıkıntı yaşattılar. Orda bir sıkıntı yaşadım sadece”

Sınırı geçtikten sonra ne hissettiniz?

³¹⁰ Ö. Öztürk. Aynen aktarılmıştır.

-”Türk toprağına bastığımız andan itibaren kendimizi çok rahat hissettik bize tanımadığımız kişiler son derece iyi davrandılar.”

Nerede kaldınız ilk başta?

-İlk geldiğimizde Edirne’de kaldık. Bursa’ya gelmemiz gerekiyordu. Edirne’de bir otobüs yazıhanesinde kaldık orada bir abi bize yardımcı oldu. Yazıhanenin anahtarı da teslim etti, burada kalın dedi. Daha önce hiç tanımadığımız biri bize böyle bir iyilik yaptı Allah razı olsun. Orada ailecek kaldık. 3 çocuk, annem, iki de biz 6 kişi. Ondan sonra 3 kişilik bir aile daha geldi. Bize abi yazıhanenin sahibi ısmarlamıştı (önceden söylemişti) sizin gibi Bulgaristan’dan gelen olursa kabul edin diye, biz onları da kabul ettik o gece orada kaldık, çok rahat ettik. Üstümüzde paramız da yoktu Edirne’den Bursa’ya gelecek kadar.

Bursa’ya nasıl ulaşabildiniz?

“O yazıhanenin sahibi bize yardımcı oldu. Bursa’daki akrabalarımızı telefonla aradı onlara izah etti böyle böyle yakınlarınız geliyor karşılayabilir misiniz diye. Otobüse de yol pasını, ‘Bursa’da akrabaları ödeyecek’ dedi biz öyle gittik Bursa’ya. Sonra akrabamızın yanında ikamet ettik bir yıl. Sonra kiraya taşındık.”

Bu süreçte devlet yardımı aldınız mı?

“Devlet yardımı alanlar oldu. Fakat biz geldiğimizde bu yardımlar kaldırıldı. Yardım görmedik ama yine de Allah razı olsun Türkiye’den.”

Bursa’ya geldiğinizde iş bulmakta sıkıntı yaşadınız mı?

“İş bulmakta herhangi bir sıkıntı yaşamadım geldiğimin 15. günü işe başladım bir fabrikaya. Fabrikada bir yıl çalıştım. Bir yılın sonunda çıkış geldi. Günlük yevmiye işlerine gittim inşaatlara, bir yıl bir buçuk yıl da öyle çalıştım. Daha sonra da girdim başka bir fabrikaya 17 sene orada çalıştım oradan da emekli oldum.

Ömer Öztürk’ün anlattıklarından çıkardığım sonuca göre; halkın yardımları, akrabalarının desteğı yanı sıra iş bulma konusu da hem devlet hem de göçmenler için önem sırasının başında gelmektedir. İş bulma konusunda diğer göçmenlerin durumuna

gelince Tablo-1’de yer alan verilere göre göçmenlerin en çok yerleştiği ilk üç şehir sırayla Bursa, İstanbul, İzmir olmuştur. Tablo-2’de yer alan göç eden kişi sayısı ile işe giren sayısının oranına bakıldığında adı geçen şehirlerde işe yerleşme oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Örneğin Bursa da 52.997 göçmenden iş bulanlar 11.951 kişidir. Devlet Bakanı Ercüment Konukman da döneme dair kaleme aldığı “Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları)” adlı eserinde özellikle İstanbul ve Bursa’da çok yığılma olduğu göçmenlerin eskiden gelen akrabalarının çokluğu sebebiyle Bursa’ya odaklandığı bu sefer bu şehirlerde işsizliğin sorun olduğu, bu sebeple alışma sürecinin geciktiği, ifade edilmiştir.³¹¹

Bir yakınından destek göremeyen ve barınma ihtiyacını kendi çözmeye çalışanlara devlet kira yardımı ve gider desteğinde bulunmuştur. Kira desteği Eylül 1989 ile Mayıs 1989 tarihleri arasında aile başına ayda 300.000 lira olarak uygulanmıştır.³¹² Bu yapılan yardım aileye bir yıl boyunca ödenmiştir. Sınırdan geçerken hukuk dışı uygulamalarla mağdur olmuş, cebinden bozuk parası dahi alınmış göçmenler Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan yardımlar sayesinde geçimlerini sağlayabilmiştir.

Göçmenlere yapılan önemli destekler arasında Göçmen Konutları da yer almıştır. Bu konutların yapı için öncelik Bursa, İzmir, İstanbul ve Kocaeli(Çayirova)’ya verilmiştir. Diğer ihtiyaç duyulan şehirlere de konut yapılması kararı alınmış bu kapsamda ilk görevlendirmede faaliyetin Emlak Bankasıncı yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Emlak Bankası’nın konut başı maliyetlerinin yüksek bulunması üzerine arsa maliyetleri, metrekare ve yapım teknolojileri daha düşük maliyet sağlaması açısından yeniden düzenlenerek hazineye ait araziler üzerine Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi görevlendirilmiştir.³¹³ Yapılacak konutların finansmanı için Avrupa Konseyi Kalkınma Bankasından dilimler halinde toplam 376,7 milyon ABD doları, alt yapı projelerinde kullanılmak üzere ise İslam Kalkınma Bankasından 10 milyon ABD doları olmak üzere toplam 386,7 milyon ABD doları geri ödemeli kredi kullanılmıştır. Ayrıca İslam Kalkınma Bankasından sosyal hizmet yapıları için de 5 milyon ABD doları hibe kredisi temin etmiştir. Yüksek Planlama Kurulu Kararı doğrultusunda Türkiye’de 17 il olmak üzere 23 yerleşim merkezinde

³¹¹ Konukman, **a.g.e.**, s.91.

³¹² Konukman, **a.g.e.**, s. 86.

³¹³ Konukman, **a.g.e.**, s. 86-90.

toplam 23.531 konut, 6 su arıtma tesisi, 6 atık toplama hattı, 6 okul, 7 sağlık ocağı ve 6 cami inşa edilir.³¹⁴ Böylece göçmenlerin kalıcı bir yuvaya kavuşmaları sağlanmıştır.

Yapılan konutlar göçmenlere öncelikle geçici iskâna tabi tutuldukları ilde peşinatını yatıranlar arasından kura usulüne göre dağıtılması kararlaştırılmıştır.ERCÜMENT KONUKMAN'ın aktardığına göre konut bedelinin tamamını ödeyenler kuraya tabi olmadan istediği daireye talip olabilir. Bedelinin tamamını peşin ödeyenlerden iki kişi aynı konuta talip olursa ikisi arasında kura çekilir. Asimilasyon uygulamalarına karşı geldiğinden hapis yatan ceza alan kişilere kurada öncelik tanınır ve vakıf tarafından belirlenen dairelerin uygun görülmesi halinde verilecektir.³¹⁵ Kurallar böyle olsa da uygulamaya böyle yansımamıştır. Peşinat olarak önce 13.000.000 TL yatıranların kuraya girmeden daire sahibi olma hakkına erişeceği duyurusu yapılmış, bu miktarı yatıranların sayısının az olması sebebiyle sonraki duyuruda 10.000.000 TL üçüncü duyuruda ise 5.000.000 TL peşinat yatıranlar daire alabilme hakkına kurasız erişebileceği açıklanmıştır. Bu durum sadece daire alabilme hakkını erişmeyi sağlamıştır. İlk başvurular sonrasında 2.500.000 TL peşinat yatıranlara da kalan konutlar için sahibi olabilme hakkı için kura çektirilmiştir. Dolu kuralara denk gelen göçmenler daire almaya hak kazanmış ancak diğerleri daire edinme hakkına kavuşamamıştır. Daire alabilme hakkına ulaşanlar sırayla 13.000.000 TL, 10.000.000 TL 5.000.000 TL ve son olarak 2.500.000 TL peşinatla dolu kura çekenler olmuştur. Yapılan dairelerin sahiplerine dağıtılması adına, hangi apartman hangi kat hangi daire belirlenmesi maksadıyla, hak sahipleri kuraya tabi tutulmuşlardır. Ödenen peşinatlar sonrasında 10 sene eşit taksitlere göre düzenlenen ödeme planları oluşturulmuştur. Göçmenlerin o dönemde yaşadığı ekonomik sıkıntılar da göz önünde tutularak ödeme planlarında tolerans gösterilmiştir. Örneğin üç dört ay ödenemeyen taksitler sıkıştırılmamış ve sonrasında peşin olarak imkân olduğunda ödenebilmiştir.³¹⁶

3.1.2. Geriye Dönüşün Sebepleri ve İstatistikleri

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edenlerden 133.272³¹⁷ kişi tekrardan Bulgaristan'a geri dönmüştür. Geri dönüşün genel sebebi göç anlaşmasının o dönemde

³¹⁴ <https://www.toki.gov.tr/gocmen-konutlari> Erişim Tarihi: 03.03.2022

³¹⁵ Konukman, a.g.e, s.89,90.

³¹⁶ N. Mutlu.

³¹⁷ Tablo-3

yapılamamış olmasıdır. Yapılması planlanan göç anlaşmasının metninde yer alması istenen konular geride kalan yakın akrabalar ile sınır dışı edilenlerin emeklilik, maddi malların değerlemesi gibi konuların yer alması olmuştur. Bahsi geçen konular geri dönüşün özel sebeplerini oluşturmuştur. Örneğin göçün yaşandığı dönemde askerlik çağında olan erkekler Bulgaristan tarafından Türkiye'ye gönderilmemiştir. Göç anlaşmasının yapılıp yapılamayacağının da belli olmaması, oğullarını geride bırakan ailelerde kavuşamama korkusuna sebep olmuştur. Bu durumu yaşayanların çok geçmeden geri döndükleri gözlenmektedir.³¹⁸ 40 yıl Bulgaristan için çalışmış, emekli olmuş, kıt kanaat geçinerek başını sokacak bir ev sahibi olmuş, az buçuk bankada parası olan kişiler her şeyi geride bırakarak Türkiye'ye geldiklerinde sudan çıkmış balık gibi biçare kaldıklarını hissetmişlerdir. Bu hisse kapılanlardan yaşı ileri olanlar emeklilik ve sağlık sigortası gibi hakları yeniden kazanmanın imkânsızlığı ile geri dönmeye mecbur kalmışlardır.³¹⁹ Yaşı genç olup iş bulamayanların işsiz kaldığı süre arttıkça tereddütler de artmış hele bir de bu şartlar içinde ufak çocuk da varsa çocuğuna süt, yoğurt veya mama alımında güçlük çekilmesi mecburi dönüşleri tetiklemiştir.³²⁰ Bu sırada Bulgaristan'da yaşanan işçi açığı sebebiyle geri dönenleri bazı bölgelerde aynı iş yerlerine hatta bazen eski konumlarından daha üst statüyle işe başlatılmaları müşkül durumda kalanların kulağına geldikçe, geri dönüşler de artmıştır. Ayrıca iş bulamayan göçmenlerin yeni ikamet yerlerinde diğer göçmenlerle mesafeli yerleşmek zorunda olduğu durumlarda sosyal destekten uzak kalınması, yalnızlık hissine kapılmaları, ekonomik yaşanan dar boğaz ve yalnız başına ne yaparız korkusu geri dönüşleri iyice artırmıştır. Geri dönenlerin pek çoğu dönüşlerini gönüllü olarak değil de zorlukların etkisiyle mecburi gerçekleştirmiştir.

Konukman'ın belirttiği ve benim Bulgaristan'da geçmiş yıllarda geri dönenlerle yaptığım görüşmelerden edindiğim izlenime göre bu kişilerin bir kısmı göç anlaşması yapıldığı takdirde yeniden Türkiye'ye gitmek üzere Bulgaristan'a geri döndüğü³²¹ kimisinin ilerleyen yıllarda Türkiye'ye tekrardan göç ettiği, kimisinin de Jivkov'un devrilmesiyle başlayan yumuşama sebebiyle kalmayı tercih ettiği yönündedir.

³¹⁸ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1989.

³¹⁹ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.443.

³²⁰ N. Mutlu.

³²¹ Konukman, **a.g.e**, s. 70.

Tablo-3³²²

TARİH	GERİYE DÖNÜŞ YAPANLAR (KİŞİ)	DÖNÜŞLERİN AYLAR İTİBARI İLE GEN. TOP. (KİŞİ)	TÜRKİYE'DE İKAMET EDEN (KİŞİ)
MAYIS /1989	--	--	1630
HAZİRAN /1989	40	40	89.211
TEMMUZ /1989	76	116	224.451
AĞUSTOS /1989	3.677	3793	308.682
EYLÜL /1989	26.181	29.974	284.360
EKİM /1989	21.486	51.460	266.493
KASIM /1989	16.293	67.753	254.731
ARALIK /1989	27.688	95.441	231.886
OCAK /1990	8.292	103.733	226.373
ŞUBAT /1990	6.816	110.549	223.202
MART /1990	10.033	120.582	217.764
NİSAN /1990	7.341	127.923	214.783
MAYIS /1990	5.349	133.272	212.688
TOPLAM	133.272	133.272	212.688

3.3. GÖÇÜN SONUÇLARI

3.3.1. GÖÇ SONRASI TÜRKİYE'DE GÖÇMENLER

1984'le birlikte yoğunlaşan asimilasyona karşı kültürel varlığını korumak isteyen Türkler göç sonrasında Türkçe konuştukları için teknik olarak iletişim sorunu yaşamamışlardır. Ancak zaman içerisinde oluşmuş olan ağız farkları göçmenlerin çoğunlukla iş yerleri ve okullarda alay konusu olmasına sebep olmuştur. Toplumsal kaynaşma için geciktirici bir etki yapsa da bu durum zamanla ağız farklılıklarının azalmasıyla yok olmuştur.

30 yaş üzeri göç edenlerin alışma süreçleri Bulgaristan'da aldıkları eğitimin düzeyi, mesleki durumları, iş bulmaları veya bulamamaları gibi sebepler ile uzayıp kısalda da en iyi şartlarda 2 ila 5 yıl en zor şartlarda 10 yıla kadar uzamıştır. 30 yaş üstü göç eden grupta göçün üzerinden 33 yıl geçmesine rağmen konuşma özelliklerini adapte edememiş olanlar mevcuttur. Bu durum daha çok kadınlar ve kamyon

³²² Konukman, **a.g.e.**, s. 71.

şoförlüğü, konfeksiyon işçiliği gibi iletişimin az olduğu meslekleri yapan erkekler arasında gözlenmektedir.

12 ila 30 yaş arası gelenlerin bir önceki gruba göre adaptasyonu daha hızlı olmuştur. Yine de bu grupta yer alan göçmenlerin çektiği güçlükler mevcuttur. Çevremde gözlemlediğim pek çok kişi kendi yaşamlarına dair dinlediğim anlatılarında 12 yaşında göç edenlerin Bulgaristan'da 5. sınıfın bitirdiği fakat Türkiye'ye geldiklerinde bir alt sınıftan başlamanın burukluğunu ilerleyen süreçte üstlerinden atamadıklarını bunun da eğitim hayatlarını etkilediğini belirttiklerine şahit oldum. Bu durum eğitim sürecine dahil olan grubun karşılaştığı güçlük olsa da dil ve toplumsal kaynaşma okul ortamında yaşanan sosyal iletişim yoğunluğu adaptasyonu kolaylaştırmıştır. Hatta okulların diğer önemli bir etkisi okul çağında çocuğu olan göçmenler diğer öğrencilerin aileleri ile yaptığı iletişim sayesinde özellikle yukarıda bahsedilen, dil konusunda zorluk yaşayan kadın grubunun adaptasyonuna olumlu etki yaptığına şahit oldum. Formal eğitim sürecinden olmayan 30 yaş altı grup yaş dönem özelliklerini etkisi, iş çevreleri veya kendi çocuklarının eğitimi sırasında yaşanan etkileşimleri sonucunda dilde ufak tefek pürüzler hariç adaptasyon sorunu pek yaşamamışlardır.

12 yaş altında gelen çocuklardan eğitime devam edenler eğitimde biraz sendelemişlerse de hızla yeni duruma alışmışlardır. Dillerinde ailelerinin kullandıkları bazı kelimelerin karşılığının farklı olduğunu kavrayan bu grup çocuklar kullanım farklılıklarını en hızlı telafi edenler olmuştur. Bu grup eğitim süreçlerini başarı ile tamamlayabilmiş, büyük çoğunluğu yükseköğretim kurumlarında eğitim alma fırsatı yakalamıştır. Görüşme yaptığım kişilerin bu grup kapsamında olan çocuklarının tamamı genel gözlemimi doğrular nitelikte örneklem oluşturmaktadır.

Göçmenlerin işsizlik, geçim zorluğu ve alışma sürecinde hayatlarını sürdürmek amacıyla iyi kötü, çok para az para demeden çalışmaları bir süre sonra piyasayı düşürdükleri ileri sürülerek dışlanmalarına ve horlanmalara sebep olmuştur.

Yine maddi güçlükler sebebiyle çok uzun yıllar Bulgaristan'dan getirdikleri eşyalarla idare etmek zorunda kalınmıştır. Özellikle göçmenler arasında “Kırvat” veya “Purjina” olarak bilinen yaylı somyalar gece yatak gündüz ise oturma amaçlı kullanılmıştır. Göçmenler misafirlerini oturtmak için buyur ettiklerinde “sizler buraya

hem yatıp hem oturuyorsunuz” denilerek misafirlerin yaptığı, yere oturma hamleleri de aşağılayıcı olmuştur. Bu ve benzeri örnekler göçmenlerin içe kapanmalarına sebep olmuştur. Üzerinden uzun yıllar geçse de günümüzde bu olaylar hatırlanmakta ve şimdiki sohbetler sırasında çekyatlar ile kıyaslanmadan geçilmemektedir.

Türkiye’nin 90’lı yıllarında çocuklu ailelerin genelinin yaşadığı bir sorun olan kiralık ev bulamama durumu göçmenler için de sorun olmuştur. Bu sırada göçmeler, göçmen konutları için başvurularını yapmış evlerin hazırlanacağı zamanı beklemektedirler. Ancak göçmenler adına yapılan konutların 10 yıl gecikmeli teslim edilmesi zorlukları arttırmıştır. Göçmenler bu sebeple arsa fiyatlarının uygun, merkezi yerleşim yerlerine epey uzak yerlere imkanları dahilinde ev yaparak kiradan kurtulmayı tercih etmişlerdir. Bunun sonucunda göçmenlerin bir arada yaşadığı yerler oluşmaya başlamış, sonrasında göçmen konutları da sahiplerine dağıtılınca göçmenlerin dağınık halde ikamet edenlerden konut alabilmiş olanları bu konutlara yerleşmiştir. Böylece zamanla bir arada yaşanan yerleşim yerleri iki farklı yöntemle meydana gelmiştir. İzmir Sarnıç, göçmenlerin kendi imkânları ile bir arada yerleşim yeri oluşturduğu alanlara örnek olarak gösterilebilir. Yine İzmir Görece göçmen konutları, Bursa Görükle göçmen konutları, Çayırova göçmen konutları göçmenlerin devlet desteğiyle oluşturduğu ve göçmenlerin bir arada yaşadığı yerlere örnek oluşturmaktadır. Şartlar gereği toplu yerleşilen yerlerden uzakta ikamet edenler de vardır.

Göçün olumlu etkilerine gelince; en başta göçmenler öz kültürlerine kavuşmuşlardır. Bulgaristan’da sistem gereği ev yapma iznine erişemeyen bu sebeple aynı evin odalarını paylaşan aileler göç sonrası Türkiye’de bu konuda kısıtlama olmaması sebebiyle ev sahibi olmuşlardır.

Bulgaristan’da uygulanan ayrımcılığın etkisiyle yükseköğrenime devam edemeyen kişiler ve genel olarak göçmenlerin büyük bölümü çocuklarının daha iyi eğitim alabilmesi için çabalamış ve bu doğrultuda Türkiye’nin eğitim kurumlarında kaliteli eğitim alma hakkına kavuşmuşlardır.

5754 sayılı Kanunun 79’uncu maddesi ile 3201 sayılı Kanuna eklenen geçici 6’ncı maddede 1/1/1989 Tarihinden 8/5/2008 tarihine kadar zorunlu göçe tabi tutulduktan sonra Türk vatandaşlığına geçenlerin Bulgaristan’da çalıştığı günlerin

borçlanmasını yapabilme izni getirilmesiyle göç ile beraber hak kaybı yaşayan göçmenlere emekli olabilme imkanı tanınmıştır. Bu haktan pek çok göçmen de faydalanarak emekli olmuştur

3.3.2. Göçün Bulgaristan’da Kalan Ve Geriye Dönen Türkler Üzerine Etkileri

Göç sonrası Bulgaristan’da kalan Türkler arasında hüznün ve göç edememenin üzüntüsü oluşmuştur. Türk nüfusun yoğun olduğu haliyle göçen sayısının çok olduğu köy ve kasabalarda okullar kapanmak zorunda kalmıştır. Bu duruma örnek olarak Bulgaristan’ın ulusçuluk hareketlerinin önemli liderlerinden İvan Vazof’un adını taşıyan Kırcaali’nin merkezinde bulunan lise düzeyindeki okul göç sonrası uzun yıllar bir avuç öğrenciyle açık kalmaya çalışmış ancak 2000’li yılların başında tamamen kapanmak zorunda kalmıştır. Gözlemim sırasında dikkatime takılan bu okulu örnek vermemdeki sebep şehir merkezin de bulunan bu okulun açık kalması için Bulgar çocuklarının yetersiz kalması, bölgenin yoğun Türk yerleşmesi olduğunu ve göç sonrası eğitimin nasıl olumsuz etkilendiğini göstermesi açısından önemli olmasıdır. Şehir merkezlerinde alternatif okullar olsa da köy ve kasabaların diğer bölümlerinde kapatılan okullar eğitime daha ağır zarar vermiştir. Bu durum bölgede yaşayan Türklerin eğitim düzeylerini daha da düşürmüştür.

Önceki bölümlerde aktarılan tarım işlerinde yaşanan iş gücü açığı sanayi alanında da kendini göstermiştir. 200-300 kişiyle çalışan fabrikalar 30-40 kişi civarında çalışana düşmüş hatta kimi fabrikalar kapanmak zorunda kalmıştır. Fabrikalar uzun yıllar kapalı kalmış ancak AB üyeliği sonrası özelleştirilmeleri nedeniyle ancak işler hale getirilebilmiştir. Yine de göç öncesi kapasitelerinin çok çok altında işçi ve ürünle faaliyet bu gün faaliyet gösterebilmektedirler. Bu durumun arz talep dengesini ve piyasa oluşumu etkilemesiyle bu bölgeler başta olmak üzere işsizlik artar yoksulluk daha da belirginleşmiştir.

Göç sonrası ulaşımlarda da aksamalar olmuştur. Köylerin boşalmasıyla saat başı olan seferler sabah ve akşam olarak düzenlenebilmiştir. Bu zorluklar uzun yıllar devam etmiştir. Günümüzde hala eski kalabalık günlerinden uzak köylerde bu uygulamaların uzantılarını görmek mümkündür.

Geri dönenler konusuna değinmek gerekirse dönüşleri özendirmek için Bulgaristan'ın uyguladığı en önemli politika açık tutulmak istenen fabrikalara yüksek maaş ve statü ile geri dönen Türklerin işe alınması olmuştur. İlerleyen süreçte geri dönenlerin büyük çoğunluğu Bulgaristan'ın AB tam üyeliğiyle beraber Avrupa ülkelerine göç etmiştir.

Bulgaristan da üst düzey yöneticiler arasında yapılanların hata olduğunu kabullenme süreci yaşanmış ve bu süreç Jivkov'un tasfiye edilmesiyle sonuçlanmıştır. Jivkov sonrası Peter Mladenov yönetime getirilmiştir. Yeni yönetim 29 Aralık 1989 kararlarıyla Türkçe isimler iade edilmiştir.³²³ Din, dil ve adetlere getirilen yasaklamalar kaldırılmıştır. Göçün etkileri günümüze kadar sürmüştür. Bulgaristan'ın AB tam üyeliği sonrası insan hakları konusunda başta Bulgaristan Türkleri ve ülkedeki diğer azınlıklara uluslararası anlaşmalar kapsamında hakları korunmaya başlamış ve önemli ölçüde rahatlama yaşanmıştır. Fakat kişisel gözlemim sonucu hala toplumsal kaynaşmanın yaşandığını söylemek pek mümkün değildir.

3.3.3. Türkiye'nin İzlediği Politikanın Değerlendirilmesi

Türkiye Bulgaristan'da yaşanan baskı ve asimilasyonun sonlandırılması için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Genel tavırda sağduyunun hakim olduğu Türkiye'nin Bulgaristan Büyükelçisi Ömer Engin Lütem'in edinilen her bilgiyi teyit etme çabasından, Dışişleri Bakanı ve Dönemin Cumhurbaşkanının yaptığı girişimlerde iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerine atıfta bulunarak diplomatik çözüm aranmasından anlaşılır. Aranın gerginleşmesi hatta bir müdahale mecburiyetinin ortaya çıkması durumunda silahlı, savunmasız olan Türkler üzerine yapılabilecek bir bastırma hareketi sonrası durum çok sayıda Bulgaristan Türkünün ölümüyle sonuçlanabilirdi. Kişisel görüşüm Türk diplomatlarının başlangıçta durumu yumuşatma eğiliminde olmasının bu düşüncenin etkisi olduğu yönündedir.

İzlenen politikaların ikinci aşamasında ise konunun uluslararası kurum ve kuruluşlara taşınmasıdır. Bu yol Bulgaristan'ın uyguladığı politikaların uluslararası anlaşmalardan doğan hukuki duruma aykırılıkların gündeme getirilmesi ve Bulgaristan'ın geri adım atabilmesi için yalnızlaştırılması şeklinde olmuştur. Bu süreç

³²³ Konukman, **a.g.e.**, s.73,74.

başarıya ulaşmıştır. Sürecin başarısında ise en önemli katkı meslekten hariciyeci olan Türk diplomatların olmuştur. Çalışmamın dördüncü bölümünde aktardığım BM, İKÖ, AGİK, UNESCO, UAÖ toplantılarında titizlikle yürütülen çalışmalar Bulgaristan Türkleri konusunda göç sürecinin başlatılması, göç etmeyen Türklere karşı en azından can güvenliğinin korunabilmesi açısından etkili olmuştur. Özellikle SSCB'nin yenilenme sürecine girmiş olması sebebiyle kendi sorunlarına odaklanması Bulgaristan'ını önemli bir destekten de mahrum bırakmıştır. Özellikle Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek isteyen SSCB, doğrudan Bulgaristan'da yer alan rejime veya SSCB'nin çıkarlarına aykırı bir konu olmadıkça tarafsız kalmasına sebep olmuştur. Türk diplomatları SSCB'nin tutumunu fark ettikten sonra SSCB'nin Bulgaristan'a karşı tarafsızlığını bozmadan politikaların üretilmesi de sürecin olumlu sonuçlanmasında etkili olmuştur.

Türkiye o dönemde özellikle Yunanistan'ın aldığı aksiyonlara bakarak Bulgaristan Türkleri sorununu çözmenin ne kadar önemli olduğunun farkında olmuştur. Türkiye'nin konuyu yakından takip etmesi Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerine ileride yapabileceği asimilasyon ve baskılara karşı caydırıcı bir etkisi de olmuştur.

Göç başlamasıyla Türkiye'nin önemli manevralarından biri de vizesiz de olsa Türkleri sınırda bekletmek veya başta vize uygulamasında direnmek yerine gelenleri kabul etmesi olmuştur. Böylece Bulgaristan'a kara propaganda fırsatı verilmemiştir. Ardından göçün vize ile yürütülmesiyle göç anlaşmasına zemin aranmıştır. Bu uygulamanın sebebi gelen göçmenlerin haklarını koruyabilmek ve Bulgaristan tarafından göçmenlerin edinilmiş haklarının gasp edilmesinin önüne geçilmek istenilmesidir.

Türkiye'nin izlediği politikalarda dönemin siyasi partilerinin soydaşlar konusunda fikir birlikteliği göstermesi, halkın Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon ve baskılara maruz kalan Türkler konusunda gösterdiği hassasiyet sonucunda oluşan protestolar, göçmen derneklerinin çabaları sürecin çözüme kavuşabilmesinde olumlu olmuştur.

3.3.4 Göç sonrası Bulgaristan’da Türklere karşı tutum

Göç sonrasında belirgin bir yumuşama dönemi başlamıştır. Jivkov döneminin sona ermesi, isimlerin iade edilmesi, dil, din ve adetlere getirilen yasakların kaldırılması yumuşamanın en önemli göstergeleri olmuştur. Ancak bir grup Bulgar organize olarak Kırcaali, Sofya ve Filibe’de protestolar düzenlemiştir. Bu protestolara Bulgaristan Türkleri de eş zamanlı olarak protestolar ile karşılık vermiştir. Bulgarlar Bu protestolar sırasında konunun referanduma taşınması gerektiğini, hakların iadesinin kabul edilemeyeceğini belirterek çeşitli sloganlar atmışlardır.

Sofya’da protestolar Bulgaristan Parlamentosu etrafında gerçekleşir. Bu sırada Sofya’da bulunan Sami Eminoğlu protestolar sırasında çok sert söylemliler devlet görevlisi Bulgarların olduğunu ancak sayıca kalabalık olmadıklarını bu durumun bireysel kaldığı bu ve benzeri tutumların isimlerin iadesi sonrası gerçekleştiği ardından durumun yatıştığını belirtir. Aktardıklarının devamında Bulgarlar arasında Türklere sabırlı olun bu hata bir yerden dönecek diyenlerin de olduğunu ve bu kişilerin bu yumuşama sonrasında daha görünür olduğunu göç sonrası değişime genel bir sağduyunun hakim olduğunun sosyal alanda görünmeye başladığını ancak tam bu sırada kendinin de Türkiye’ye göç ettiği için sonraki sürece şahit olamadığını değişimin sadece uzaktan kalan akrabalarla yapılan görüşmelerden öğrendiklerini aktarmaktadır.

5 Ocak 1990 günü Kırcaali gösterilerine katılan Ömer Öztürk ise Bulgarların Kırcaali Belediyesinin önünde toplandığını, Türklerin ise Kırcaali pazar yerine yakın bir noktada bir araya geldiğini iki grup arasında 300, 400 metre mesafe olduğunu karşılıklı atılan protestoların duyulduğunu Bulgarların protestolar sırasında Turtsite vın ot Bulgarya³²⁴ (Türkler Bulgaristan’dan dışarı) , Ne iskame v Turtsi Bulgaria³²⁵ (Bulgaristan’da Türk istemiyoruz) sloganları Türk protestocuların milli duygularını iyice kabarttığı gibi kolluk kuvvetlerinin dağıtma girişimlerine karşı direncini de arttırdığını aktarmıştır.

Örneklerde görüldüğü gibi hakların iadesi sürecine başlarda Bulgarların bir bölümü tarafından tepki gösterildiyse de zamanla bu tepkiler sönümlenmiştir. 2000’li

³²⁴ турците вѣн от България

³²⁵ не искаме турци в България

yılların başlarında AB üyelik süreciyle insan hakları AB kriterlerine göre düzenlenmesiyle Bulgaristan’da sistemli bir etnik ayrımcılık kalmamıştır. Ancak günümüzde gümrük kontrolleri, pasaport yenileme işlemleri ve trafik denetimleri sırasında gözlemlediğim ve kısmen yaşadığım memurların zorluk çıkardığını, nezaketten uzak davranışlarının zaman zaman tekrarlandığını söyleyebilirim.

SONUÇ

Bugünkü Bulgaristan coğrafyasına Türk kültürünün ilk girişi Orta Asya göçlerinin sonucunda olmuştur. Ancak bu göçler sonrasında kültürün korunması mümkün olamamıştır. Bu durumun en büyük sebebi o dönemde yerleşen Proto Bulgarların nüfuslarının azlığı ve anayurttan göçler ile nüfusunun desteklenmiyor oluşudur.

Türk kültürünün ikinci girişi Osmanlı Devleti döneminde yapılan iskanlar ile gerçekleşmiştir. Bu sefer ilk örneğin aksine beş yüz yıl gibi uzun bir süre anayurttan gelen nüfus ile beslenen kültür varlığını kaybetmemiştir. Bu süreçte Slav Bulgar kültürü, Türk kültürü ile bir arada varlık göstermiştir.

Fransız İhtilalinin yaydığı “milliyetçilik” akımının Balkanlara ve Bulgar toplumu arasında yayılması, din adamlarının Rum kilisesine karşı girdiği mücadeleyle başlamıştır. Bu durum izlediği yol açısından diğer toplumlara bakış farklılık göstermiştir. Bulgarlar arasında hızla yayılan milliyetçilik kısa sürede Alman modeli, etnik temeli ölçüt alan bir yapıya bürünmüştür. Bulgarlar bu doğrultuda artık ulus devlet kurmak istemiştir. Bulgar aydınları ise bunun ancak Türk nüfus ve kültürünün bölgeden çıkarılmasıyla mümkün olacağını düşünmektedir.

Rusların desteğiyle ilk deneme 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ile gerçekleşmiştir. Ruslar bu savaş ile Bulgarlara tek uluslu, tek kültürlü Bulgar Devleti’nin önünü açmaya çalışmıştır. Zira bölgeden önemli ölçüde Türk nüfusu çıkartılmıştır.

Tek uluslu, tek kültürlü Bulgar Devleti’ni kurma faaliyetleri sonraki göçlerin meydana gelişinde en önemli sebep olmuştur. Pomakların ve çingenelerin de bu ulus devlet oluşturma sürecinden etkilendiği görülmüştür. Fakat Bulgaristan’ın en kalabalık azınlık grubu olan Türkler, yüz yıldan uzun süren, asimilasyon politikaları ve bu politikaların neden olduğu göçler sonucunda azalan nüfusa rağmen benliklerini korumaya devam etmiştir.

1945 sonrasında Türklere yönelen asimilasyon, ekonomik zayıflatma ve kültürel uzaklaştırma olarak uygulanmıştır. Bu uygulamalar kesintisiz olarak

devam etmiş ancak ulaşılmak istenen sonuca Türklerin baskılar sonucunda yükselen milli duyguları engel olmuştur. Türklerin nüfus artış hızını kendi milli varlıkları için tehdit gören Bulgar Yönetimleri, önce 1950 ardından 1969-1979 yakın akraba göçü ile Türk nüfusun azalmasını fırsat olarak görmüşlerdir.

Bulgarlar 1980'li yıllara gelindiğinde önce Pomakları Bulgarlaştırma faaliyetlerine hız vermiştir. 1981'de kimlikler değiştirilmesi ile Bulgarlar yeni kimliklerdeki milliyeti bölümünü boş bıraktırmış ve etnik görünmezliği sağlamaya çalışmıştır. Bu uygulama Türklere yönelecek olan baskıların ilk habercisi olarak görülmelidir. Aynı uygulama Türkler ve Pomakların dini kimlikleri sebebiyle birlikte hareket etme ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla yapılmıştır.

1980'li yıllarda henüz göçün gerçekleşmediği sırada 1.000.000 civarında Türk, korudukları kültürleriyle beraber Bulgaristan'da yaşamaktaydı. Bu kitle sistematik olarak uygulanacak olan Bulgar Komünist Partisi'nin asimilasyon politikalarından topluca etkilenmiştir.

BKP Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Bulgar olduğunu ileri sürerek Türk kültürünün yok edilmesini ve Türklerin Bulgarlaşmasını istemiştir. BKP'nin düşüncesine göre; ancak o zaman kendi siyasi görüşlerini benimseyen, tek kültürlü Bulgaristan tesis edilebilecektir. Bu kapsamda Türklerin isimleri değiştirilmiş, dilleri ve dini ibadetleri yasaklanmıştır. Tepki olarak baskılar karşısında Türkler benliklerini koruma eğiliminde olmuş, dolayısıyla milli duyguları yükselmiştir. Bu da kültürlerden uzaklaşmak yerine kültüre ilgiyi daha da artırmıştır.

Öz benliklerini korumak isteyen Bulgaristan Türkleri baskılardan kurtulmak için Türkiye'ye daha önce göç etmiş yakınlarını haberdar etmeye çalışmışlardır. Çünkü Türkiye her daim bölgede Türklerin koruyucusu olarak görülmüştür. Durumdan haberdar olan 1950 göçmenleri, Türkiye'ye geldikten sonra kurdukları derneklerle Bulgaristan'da yaşananları duyurmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler göstermektedir ki eski göçmenler yakınlarıyla dolayısıyla Bulgaristan Türkleriyle bağını koparmamıştır. Bulgaristan Türkleri için ilerleyen süreçte kurdukları dernekleri aktif kullanan 1950 göçmenleri basın açıklamaları, konunun TBMM'ye taşınması, uluslararası kuruluşlara gönderilen mektup ve

telgraflar ile yaşanan sorunlara dikkat çekmeye çalışmışlardır. Bu girişimler Bulgaristan Türklerine yapılanların duyurulmasında son derece önemli olmuştur.

Türkiye kısa sürede konu üzerine yoğunlaşmıştır. Bulgaristan ile ikili diplomatik görüşmeler yapmış, konu karşılıklı iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri zarar görmeden çözülmek istenilmiştir. Ancak Bulgaristan'ın tutumu sebebiyle ikili ilişkiler çerçevesinde gerçekleşen girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bulgaristan Türklerine karşı yapılan baskı ve asimilasyon artarak devam etmiştir. Gelen haberlerin ciddi boyutlara ulaşması konunun uluslararası forumlara taşınmasında etkili olmuştur. Türkiye uluslararası forumlarda sunduğu bildirilerde, “Bulgaristan’ın insan haklarına ve uluslararası hukuka aykırı uygulamalar” yaptığını örneklerle aktarmıştır. Türkiye izlediği bu yöntemle Bulgaristan’ın yalnızlaşması ve yaptıklarından vazgeçilmesini sağlamak istemiştir.

Bulgaristan Yönetimi genel politikası ve baskıların duyulmasının önüne geçmek için haber akışını engellemiştir. Bütün engellemelere rağmen büyükelçiliğe ulaşabilen haberler olmuş ancak bu haberlerin bazılarının sağlıklı iletilmediği ve abartılı oldukları büyükelçilikçe fark edilmiştir. Bu durum Bulgaristan Türklerince o dönem baskılara Türkiye’nin hızlı müdahale etmesi veya konuya dikkat çekilmesi amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Gazetelerde ise aynı olaylar tekrar tekrar farklı bir olaymış gibi aktarılmaktadırlar. Bu sebeple süreçte yaşanan can kayıpları veya olayların sıralaması gazete haberleri takip edilerek tespit edilememiştir.

Yapılan baskı ve asimilasyona karşı dönemin Türk hükümetinin konuya sağduyulu yaklaştığını, çözüm için kademeli olarak doz arttırdığını söylemek mümkündür. O dönemin muhalefet partileri Bulgaristan Türkleri meselesi üzerine hükümetle büyük ölçüde fikir ortaklığı göstermiştir. Bu destek Türk hükümetine güven vermiş ve konuya yaklaşımına olumlu yansımıştır.

Dönemin Başbakan’ı Turgut Özal’ın ısrarla Bulgaristan’la bir göç anlaşması yapmak istediği görülmektedir. Anlaşma yapılabilmesi için Türk Dışişleri’nin de yaptığı manevralar ile Bulgaristan masaya çekilmek istenmiştir. Bulgaristan ise göç anlaşmasına sıcak bakmamış, önceki göçlerde olduğu gibi göçmenlerin özlük haklarını gasp etme alışkanlığını sürdürmeye çalışmıştır. Göç

sırasında vize uygulaması Bulgaristan'ı anlaşmaya ikna edebilmek, hak kayıplarını önlemek ve göçün düzenli sürdürölmesi için başlatılmıştır.

Bütün göç süresince 345.960 kişi doğduğu toprakları terk ederek, Türkiye'ye doğru bir daha geri dönmeyi aklından bile geçirmeden göçmüş; ancak az önce belirttiğim gibi göç anlaşmasının yapılamaması sebebiyle aile bütönlüğünün sağlanamayacağı korkusu, yerleştikleri yer itibariyle yalıtılmışlık hissine kapılmaları ve bu travmayı atlatamamaları, ileri yaşında göç etmiş, çalışmak istese de yaşından ötürü iş bulamayanların gururlarının kırılması, maddi imkânsızlıklar gibi nedenler 133.272 kişiyi geri dönmek zorunda bırakmıştır.

Geri dönenler neredeyse bütün göçmenlerin 1/3'ünü oluşturmaktadır. Bu büyük oran göçmenlerin Türkiye'de umduklarını bulamamış da dönmüş gibi yanlış bir algıya sebep olmuştur. Ancak geldikleri yerde öteki olarak dışlanmış, üst düzey eğitim fırsatını yakalayamamış, genellikle ağır işlerde, tarım, hayvancılık ve madencilik gibi emeğin yoğun olduğu sektörlerde çalışan göçmenler ilerleyen sürecin kolay olmayacağı bilinciyle üstelik abartılı Bulgar propagandalarına rağmen göçe karar verdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Buradan anlaşılmalıdır ki Bulgaristan Türklerinin göç sonrası için büyük beklentileri yoktur. O halde beklentinin karşılanmaması fikrinden çok anlaşma olmadan çözölmesi imkânsız sorunların, geri dönüşe sebep olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Geçmiş yıllarda Türkiye'den Bulgaristan'a geri dönenlerle yaptığım görüşmelerde "o dönemde anlaşma yapılabilseydi yeniden Türkiye'ye göç etmeyi planlıyorduk" cümlelerini çokça duymuştum. Bu düşünceleri duyduğum dönemde temkinli yaklaşmıştım. Bu çalışma sırasında Türkiye'deki kaynaklarım, duyduklarımın büyük oranda doğru olduğunu o dönemde aile bütönlüğü sebebiyle dönenlerin bu fikirle döndüğünü ancak Jivkov'un yönetimden çekilmesi sonrasında oluşan iklimin Türkiye'ye göçü zorunluluk olmaktan çıkarttığını, bu sebeple yeni bir göçün tercih edilmediğini aktarmıştır. Bu bulgu bir önceki paragrafı destekler niteliktedir. Türkiye'den Bulgaristan'a geri dönüşlere bir miktar açıklık getirmeye çalıştıysam da yapılacak kapsamlı bir anket ve araştırma ile çok daha net sonuçlara ihtiyaç olduğunu düşünmekteyim.

Gelen ve dönen sayısının sağlaması yapıldığında 1990 Mayıs sonuna kadar Türkiye'ye kesin yerleşenlerin sayısı 212.668 olduğu tespit edilmiştir. Göçmenlerin en büyük sıkıntısı başlangıçta iş bulma, barınma, gibi unsurlar olmuştur. Diğer bir sorun ise göçün hemen ertesinde kısa süre devam eden kabullenilmeme durumu olmuştur. Bu zorluklar göçmenlerin kişilik özellikleri sayesinde aşılabilmektedir. Genel olarak çalışkan, idare etmeyi bilen, çözüm odaklı, kanaatkâr ve yaptıkları işlerde yüksek performans gösteren göçmenler bu sayede yeni yaşamlarına kısa sürede adapte olabilmektedir. Bahsedilen özellikler göçmenleri, yerli halk tarafından kabullenilmesini kolaylaştırdığını ailemin, çevremdeki göçmenlerin bu süreçte yaşadıkları ve yerli halkın günümüzde göçmenlere karşı yapmış olduğu olumlu yorum ve tutumları göstermektedir.

Devletin yapmış olduğu yardımlar da göçmenlerin alışma sürecini hızlandırmıştır. Göçmenler bu dönemde Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bulunan basamaklar tamamladıkça kendilerine olan güvenleri de zaman içinde yeniden oluşmuştur. Göçmenlerin en büyük hassasiyeti çocuklarının iyi eğitim alması olmuştur. Çocuklarına iyi eğitim imkânı sağlayabilen, ev sahibi olabilen ardından emeklilik hakkı kazanan göçmenler göç sonrasında kendilerini başarılı olarak kabul etmektedir. Bu çıkarım yapmış olduğum bütün görüşmelerde istisnasız olarak gözlenmiştir.

Göçün Türkiye'deki sanayi kalkınma hamlesine ve kent hayatına katkılarına değinecek olursak genellikle eğitilmiş, en az teknik okul mezunu veya Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu meslek kollarında deneyim sahibi olanların vize alabildiğini göz önünde bulundurduğumuzda olumlu etki açık ve net kendini göstermektedir.

Bazı örneklerde göç sonrası ekonomide olumsuz etkilerin görüldüğü yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin göçmenlerin ihtiyaçları olması, ailece göç ettikleri için destek bulabilecekleri kimselerinin olmaması, ama düşük, ama yüksek ücret seçimi yapmadan bulabildikleri işlerde çalışmaya mecbur bırakmıştır. O sırada Türkiye'de yerli halk, göçmenleri işsizliğin ve düşük ücretin sorumlusu olarak görmektedir. Esasında bu durum göçmenlerin çalışmak zorunda oluşunu kullanan, ucuz işçi çalıştırmak isteyen işverenlerin etkisiyle meydana gelmiştir.

Göçün Bulgaristan ekonomisine yansması ise ağır olmuştur. Önceden belirttiğim gibi belirli yerlerde nüfusun aşırı seyrelmesi, üretim tesislerinde, eğitimde, ulaşımda ve tarımda aksamaların meydana gelmesi ülke ekonomisini durgunluğa sürüklemiştir. Bu da Bulgaristan'ı uzun vadeli ekonomik krizle uğraştırmıştır. Ekonominin etkisi, nüfus artış hızının azalmasına ve 1989 göçünün etkileri daha sonlanmadan Avrupa'ya yönelen yeni göçlere sebep olmuştur. Nüfus kaybını bir daha toparlayamayan Bulgaristan, bugün Dünya'nın ve Avrupa'nın nüfusu en hızlı azalan ülkesidir.

Göçmenlerin Türkiye algılarını daha önce belirtmiştim. Aynı gözlem ve görüşmelerde Bulgaristan'a karşı algıları ise genellikle doğdukları topraklar olması bakımından köylerine, kasabalarına karşı sevgi bağının olduğunu, dahası orada hala Türk nüfus varlığı sebebiyle kendileri için önemini hiçbir zaman yitiremeyeceği yönündedir. Evet, bugün Bulgaristan'da yapılan son sayım verilerine göre yarım milyondan fazla Bulgaristan Türk'ü olduğu görülür. Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen ilk geri göçten bu yana 145 yıl geçmiştir. Buna rağmen, hala en kalabalık azınlık grup olarak Türkler bölgede kültürleriyle birlikte varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Acaroğlu, M. Türker (1999). Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri.
- Armaoğlu, Fahir (1997). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Armaoğlu, Fahir (1999). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, (Genişletilmiş 11. Baskı), İstanbul: Alkım.
- Dündar, Fuat (2002). İttihat ve Terakkinin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ergenç, Leman (1989). Bulgar Yayınlarında Türkler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Feher, Geza (1984). Bulgar Türkleri Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnalcık, Halil (2012). Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal Kurumsal Ve Ekonomik Gelişim, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, Halil (2017). Tanzimat ve Bulgar Meselesi, İstanbul: Kronik.
- İnginar Kemaloğlu, Ayşegül (2012). Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kafesoğlu, İbrahim (2007). Türk Milli Kültürü. İstanbul: Ötüken yayınları.
- Kamil, İbrahim (2018). Bulgaristan Türkleri Ve Göçler, Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989), C. I-VI, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Konukman, Ercüment (1990). Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan (Nedenleri, Boyutları, Sonuçları), Ankara: Türk Basın Birliği.
- Lütem, Ömer E. (2000). Türk Bulgar İlişkileri 1983-1989, C. I, Ankara: Asam.
- Lütem, Ömer E. (2006). Türk Bulgar İlişkileri 1983-1989, C.II, Ankara: Asam.
- McCarthy, Justin (2020). Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1891-1922), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Memişoğlu, Hüseyin (1995). Bulgaristan'da Türk Kültürü, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Rodoplu Yıldırım, Fatma, Bülent Yıldırım, (2020). “Bulgar Milliyetçiliği”, Milliyetçiliğin Coğrafyaları II Bulgaristan Hindistan İran İtalya Macaristan Sırbistan Yunanistan, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sevim, Ali, Erdoğan Merçil (1995). Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Şimşir, Bilal (1985). Türk Basınında Bulgaristan Türkleri Zorla Ad Değiştirme Sorunu Ocak- Nisan 1985, Ankara, Başbakanlık Basımevi.
- Şimşir, Bilal (2012). Bulgaristan Türkleri, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Todorov, Nikolay (1979). Bulgaristan Tarihi, İstanbul: Öncü Kitabevi Yayınları.
- Yalçın, Durmuş ve Diğerleri (2009). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I., Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yıldırım, Bülent, (2018). Bulgaristan’da Türk Varlığı Ve Nüfusu (Bulgar İstatistik Kurumunun Verilerine Göre 1880-2011), İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

2. Tez, Makale, Bildiriler Ve Diğer Basılı Yayınlar

- Atasoy, Emin, Abdullah Soykan, (2017). “Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü” Geçmişten Günümüze Göç I, Samsun, s. 329-341.
- Aydın, Mahir (1994). "Doksanüç Harbi", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.9, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 498- 499.
- Bölükbaşı, Yusuf Ziya (2020). “Kavramsal Çerçeve ve Bölümler”, Milliyetçiliğin Coğrafyaları II Bulgaristan Hindistan İran İtalya Macaristan Sırbistan Yunanistan, Gazi Kitabevi, Yusuf Ziya Bölükbaşı. Ankara: s.1-19
- Çolak, Filiz (2013). ”Bulgaristan Türkleri’nin Türkiye’ye Göç Hareket (1950-1951)”, Uluslararası Hakemli Disiplinlerarası Tarih Okulu, (Sayı: XIV), s.113-145
- Değerli, Sarıkoyuncu Esra, Karakuzu Hasan, (2017). “II. Dünya Savaşı Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler”, Geçmişten Günümüze Göç I, Samsun, s. 319-327.
- Ekici, Nuray (2007). “Bulgar Devletinin Gelişmesi (1878-1908)” Balkanlar El Kitabı: C.I, Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, s.513-525.
- Emecen, Feridun (2007). "Osmanlılar", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 33, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 487- 496.
- Halaçoğlu, Ahmet (1990). Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Halaçoğlu, Yusuf (1992). "Bulgaristan", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.6, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 396- 399.
- Gencer, Ali İhsan (1991). "Ayastefanos Antlaşması", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.4, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 225.

- Gencer, Ali İhsan (1992). "Berlin Antlaşması", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 5, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, s. 516-517.
- İnalcık, Halil (2008). "Rumeli", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.35, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 232-235.
- İnbaşı, Mehmet (2007). "Balkanlarda Osmanlılar: Fetih Ve İskân", Balkanlar El Kitabı: C.I Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, s.283-295.
- İpek, Nedim (1991). Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890). Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kayapınar, Ayşe (2007). "Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti", Balkanlar El Kitabı: C.I, Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, s.109-131.
- Kayapınar, Ayşe (2007). "İkinci Bulgar Krallığı", Balkanlar El Kitabı: C.I Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, s.231-250.
- Kıproska, Mariya , Machiel Kiel, (2019). "Kırcaali", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. EK-2 (Gözden geçirilmiş 3. basım), TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, s. 59- 62.
- Kuran, Ercüment (1992). "Birinci Dünya Savaşı", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.6, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 196-200.
- Kuyucuklu, Nazif (1992). "Bulgaristan", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.6, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 399- 401.
- Küçük, Cevdet (1992). "Balkan Savaşı", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.5, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, s. 23- 25.
- Koyuncu, Aşkın (1998). Bulgar Eksarhlığı. Master Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Memişoğlu, Hüseyin (2007). "Pomak" TDV İslâm Ansiklopedisi, C.34, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 320-322.
- Merçil, Erdoğan (1991). "Anadolu Beylikleri", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.3, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 138- 139.
- Sabev, Orlin (Orhan Salih), (2012). "Osmanlı Sonrası Bulgaristan'da 'Yeniden Doğuş'süreçleri, " Neriman Ersoy Hacısalıhoğlu, Mehmet Hacısalıhoğlu, 89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç. İstanbul: Yıldız Teknik Üniveristesi Balkan ve Karadeniz Araştırma Merkezi& Balkan Medeniyet Merkezi, s.121-136.
- Sümer, Faruk (2009). "Selçuklular", TDV İslâm Ansiklopedisi, C.36, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 380- 384.

Şimşir, Bilal (1992). “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.47-67.

Tanoğlu, Ali (2011). “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi.” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 14, (Sayı:1-4), s.129-161.

Taşagül, Ahmet (2012). “Türk” TDV İslâm Ansiklopedisi, C.41, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 467- 474.

Yalçinkaya, M. Alâeddin (2007). “Osmanlı Döneminde Bulgaristan”, Balkanlar El Kitabı: C.I, Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, s.317-326.

Yücel, Yaşar (1992). “Balkanlarda Türk Yerleşmeleri Ve Sonuçları” Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.67-83.

Resmî Gazete, 30. 5. 1969, Sayı: 13210 no.1180

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13210.pdf> Erişim Tarihi: 10.02.2021

3. Elektronik Kaynaklar

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 05.01.2021, 26.12.2021

<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit.tr.mfa> Erişim Tarihi: 05.02.2022

<https://www.unesco.org.tr/Pages/98/151/UNESCO-Mill%C3%AE-Komisyonlar-T%C3%BCz%C3%BC%C4%9F%C3%BC> Erişim Tarihi: 19.02.2022

<https://www.toki.gov.tr/gocmen-konutlari> Erişim Tarihi: 03.03.2022

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42811191> Erişim Tarihi: 18.05.2022

<https://www.amnesty.org.tr/icerik/biz-kimiz> Erişim Tarihi: 25.06.2022

<https://www.un.org/en/about-us/un-charter/preamble> Erişim Tarihi: 26.06.2022

<https://disiliskiler.ktb.gov.tr/TR-22154/islam-konferansi-orgutu-iko.html> Erişim Tarihi: 26.06.2022

<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit.tr.mfa> Erişim Tarihi: 26.06.2022

<https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 26.06.2022

<https://www.unesco.org.tr/Pages/96/2/UNESCO> Erişim Tarihi: 26.06.2022

<https://www.marica.bg/balgariq/obshtestvo/pochina-ministar-at-na-tato-podpisal-za-belene> Erişim Tarihi: 05.07.2022

<https://www.mfa.gov.tr/sayin-vahit-melih-halefoglunun-ozgecmisi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 06.07.2022.

4. Belgesel

Birand, Mehmet Ali 32. Gün zallı Yıllar,
<https://www.youtube.com/watch?v=6TyEGJuwZfQ>

5. Gazeteler

Cumhuriyet

Milliyet

Güneş

6. Tarih Görüşmeleri

Nurten Mutlu, Doğum tarihi: 1969, Doğum yeri: Bulgaristan, Kırcaali, Mestanlı; Gç tarihi: 13.03.1991; İkamet yeri: İzmir, Karşıyaka; Görüşmenin yapıldığı tarih 2019-2022.

Sami Eminoğlu, Doğum tarihi: 1957, Doğum yeri: Bulgaristan, Kırcaali, Mestanlı, Çakmaklar Köyü; Gç tarihi: 24.03.1990; İkamet yeri: İzmir, Görece Göçmen Konutları; Görüşmenin yapıldığı tarih 01.02.2022.

Ömer Eminoğlu, Doğum tarihi: 1954, Doğum yeri: Bulgaristan, Kırcaali, Mestanlı, Çakmaklar Köyü; Gç tarihi: 25.06.1989; İkamet yeri: İzmir, Görece Göçmen Konutları; Görüşmenin yapıldığı tarih 09.02.2021.

Ömer ztrk, Doğum tarihi: 1953, Doğum yeri: Bulgaristan, Kırcaali, Mestanlı, şerifoğulları Köyü; Gç tarihi: 12.05.1990; İkamet yeri: Bursa, Görükle Göçmen Konutları; Görüşmenin yapıldığı tarih 06.02.2022.

EKLER

EK-I

Bulgaristan'da yaşanan baskıların sonlandırılması adına Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in yapmış olduğu çözüm çağrısının basına yansıması.

Cumhuriyet 16 Ocak 1985

“BULGARİSTAN TÜRKLERİ YALNIZ BIRAKILMASIN” — İstanbul’da oturan Bulgar göçmenleri dün bir grup halinde gazeteleri dolayarak sorunlarını gazetelere duyurdular. Aralarında kadınların da bulunduğu göçmenler, “Bulgaristan’daki yakınlarına yönelik baskıların durdurulmasını” istediler. Cumhurbaşkanlığı’na ve BM’ye protesto telgrafi gönderdiler. (Fotoğraf: ENDER ERKEK)

‘Bulgaristan endişesi’

İstanbul Haber Servisi — Bulgaristan’dan anavatanına göç etmiş Türklerin, Bulgaristan’da son aylarda gelişen olaylar karşısındaki tepkileri sürüyor. Bulgaristan’da bulunan yakınlarının adlarının Bulgar adlarıyla değiştirilmesi ve bu nedenle yoğunlaşan baskılara son verilmesini isteyen göçmen yurttaşlarımız dün kalabalık bir grup halinde gazeteleri dolaydılar. Göçmenler, yaptıkları açıklamalarda, gelişen olaylar karşısında Türk hükümetinin ilgisiz kalmamasını istediler.

Sözcüleri aracılığıyla Bulgaristan’a (Arkası Sayfa 8, S. 4’te)

İçlerini döktüler, duyduklarını anlattılar

‘Yakınım İsmail, İvan olmuş’

Ulviye Çetin — Annemin, babamın, kardeşlerimin geçen pazar günü isimlerini döve-rek değiştirmişler. Biz Bulgaristan Konsolosluğu’na, Bulgaristan’a gitmek için başvurduğumuzda, isminizi değiştirin öyle vize verelim diyorlar. Olacak şey değil, ben Türkiye’deyim ve Türk vatandaşsıyım, benim bile Bulgar ismi almamı istiyorlar.

Niyazi Akkılçe — Ben eskiden gelmiş bir göçmenim. Edirne PTT’sinde çalışıyorum. Yılbaşından önce her gün 2-3 çuval posta gelir-

ken yılbaşından beri posta gelmiyor. Babam Razgart’ın bir köyünde oturur. Köye telefon konuşması yapmak mümkün değil.

Ayşe Karabolak — Eski Zağra’dan, geçen pazar günü annem telefon açtı. ‘Kızım hakkını helal et, isimlerimizi değiştiriyorlar, ölenler oldu’ dedi. Annem aslında Koprinka’da oturur, eski Zağra’ya kaçak gidip Bulgar yakınlarının evinden telefon açabilmiş.

(Arkası Sayfa 8, S. 1’de)

Türkiye’ye yerleşmiş olan bir grup Bulgaristan göçmeninin hem Cumhurbaşkanlığına hem de BM’ye ulaştırmak üzere hazırladıkları protesto telgraflarını gönderirken.

Cumhuriyet 21 Ocak 1985

Bulgaristan'da direnişe katılanlar sınır dışı ediliyor

Sofya'dan zorunlu göç

Bulgaristan'da açlık grevine katılan, insan haklarını savunan Türkler teker teker evlerinden alınarak ilk araçla sınır dışı ediliyor.

Zorunlu pasaport verilerek Viyana ve Bükreş'e gönderilen 300'e yakın Türk bugün getiriliyor. 9 Türk Bursa'da açlık grevinde.

Bulgaristan'ın çeşitli kesimlerinde direnişlerin yaygınlaşarak sürdüğü, açlık grevinde olanların sayısının 500'ü geçtiği bildirildi.

Bulgar makamlarını protesto amacıyla düzenlenen gösterilerde 3 Türkün daha öldüğü bildiriliyor. 12. Sayfada

ZORUNLU GÖÇÜN ÖYKÜSÜ

2 saatte sınır dışı

Zakir İslamoğlu, Bulgaristan'dan ilk sınır dışı edilenlerden. Bir kez kaçmaya teşebbüs ettiği için 2 yıl hapis cezasına çarptırılan, Belene Adası'ndaki çalışma kampında her türlü acıyı çeken İslamoğlu, başlattıkları kampanya başarıya ulaşınca hemen sınır dışı edilmiş.

İslamoğlu'nu kaygılandıran tek şey, geride bıraktığı sakat anne babası ile pasaport verilmeyen 17 yaşındaki büyük kızı Mihriban'ın durumu. ZAFER ARAPKIRLI'nın haberi 12. Sayfada

KOŞK'TE ZİRVE 12. Sayfada

Bursa'da açlık grevi — Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığa karşı yapılan baskıları kinamak amacıyla dün Bursa'da açlık grevi başlatıldı. Aralarında Bulgaristan'da oluşturulan, "Bağımsız İnsan Hakları Derneği" üyesi olup iki ay önce sınır dışı edilen Zeynep İbrahimioğlu ile Mustafa Ömeroğlu'nun da bulunduğu 9 kişi, Büyükşehir Belediye Başkanlığı binası önündeki alanda caddir kurarak eylemlerini başlattılar. Dönüşümü olarak sürdürülecek açlık grevine katılanlardan Sabri İskenderoğlu, "Bulgar baskısının AGİK gündemine alınmasını amaçlayan eylemimiz, 30 mayısta Paris'te yapılacak AGİK insani boyut toplantısının sona ereceği güne kadar sürecek" dedi. Bakan Türkleri Güçmen ve Müllet Dernekleri Federasyonu Başkanı Mümin Gençoğlu ile belediye başkanları, açlık grevi yapanları ziyaret ettiler. Bu arada DSP il örgütüne imza kampanyası başlatıldı. (Fotoğraf: AA/Bursa)

Bulgaristan'dan Avusturya ve Romanya'ya sınır dışı edilen ilk kafilenin Türk basınına yansması.

Cumhuriyet 26 Mayıs 1989

167 soydaşımız özel bir uçakla İstanbul'a geldi

Menü

Buruk sevinç

Başbakan Turgut Özal, özel uçakla İstanbul'a getirilen 167 soydaşımızı havaalanında karşıladı. Özal, "Bu işin peşini bırakmayacağız. Ne gerekirse yapılacaktır" dedi.

Soydaşlarımıza Bulgar adlarıyla düzenlenen pasaportlar kabul edilmeyerek, Büyükelçiliklerin verdiği toplu seyahat belgeleriyle girişleri yapıldı.

Bulgaristan'daki direniş genişleyerek sürüyor. 800 Türkün Belene Adası'na sürgüne gönderildiği bildirildi. Bulgaristan'ın baskısını kınamak için pazar günü İstanbul'da miting yapılacaktır.

Haber Merkezi — Bulgaristan'dan "zorunlu pasaport"la ayrılmak zorunda bırakılarak Viyana ve Belgrad büyükelçiliklerine sığınan yaklaşık 270 soydaşımızdan 167'si dün THY'nin özel bir uçağıyla İstanbul Atatürk Havaalanı'na getirildi. Havaalanında Başbakan Turgut Özal tarafından karşılanan soydaşlarımızın "buruk bir sevinç" içinde toprağı öpükleri görüldü. Başbakan Özal, sınır dışı edilen Türklerle karşı konuşurken "Bu işin peşini bırakmayacağız" dedi. Havaalanında, soydaşlarımızın Bulgar adlarıyla düzenlenen pasaportları kabul edilmeyerek, büyükelçiliklerin verdiği toplu seyahat belgeleriyle girişleri yapıldı.

Türk azağına karşı yapılan baskıları protesto için pazar günü İstanbul'da bir miting düzenlendi. Bu arada Bulgaristan'da Türk bölgelerinde direnişlerin sürdüğü, 800 Türkün Belene Adası'na sürgüne gönderildiği bildiriliyor.

Bulgaristan'ın hafta başında Paris'te yapılacak AGİK insani boyut toplantısından önce başlattığı pasaport verme işleminde iki boyutlu bir işlem yürüttüğü ortaya çıktı. Viyana ve Belgrad'a gelen

Hüzünlü kucaklaşma — Zorunlu pasaport ile sınır dışı edilenler Atatürk Havaalanı'ndayakınlarıyla kucaklaşırken hüzünlü bir sevinç yaşandı. Kimi "kızım da burada olsaydı" kimi "acaba bir daha annemi babamı görebilecek miyim" diyordu. (Uygar Gürkan)

SINIRDIŞI EDİLENLER ANLATIYOR

Her aileden bir rehine

İstanbul Atatürk Havaalanı'nda hüzünlü bir hava yaşandı. Zorunlu pasaport ile sınır dışı edilenler, aileleriyle

IDRİS AKYÜZ

Bulgaristan'dan "zorunlu pasaport" ile sınır dışı edilen Türklerin özel uçakla getirildiği Atatürk Havaalanı'nda "hüzünlü" bir hava yaşandı.

"En büyük Türkiye" ve "Katil Jivkov" diye slogan atıyorlardı. Ellerinde sadece birer bavulla gelmelerine izin verilmişti. Anlattıklarına göre en fazla 20 dolar para alabilmişlerdi yanlarına. Daha fazlasını, sınır kapılarında tuttuğu eleştirildi.

(Arkası Sa. 10, Sü. 3'te)

Batı ülkelerine sınır dışı edilen Bulgaristan Türklerinin Başbakan Turgut Özal'ın talimatıyla yurda getirilmesi.

Cumhuriyet 27 Mayıs 1989

SHP Genel Başkanı İnönü: Konuyu Sosyalist Enternasyonal'de gündeme getireceğiz

Liderlerden Sofya'ya tepki

Haber Merkezi — Liderler dün verdikleri demec, toplantı ve mitinglerde Bulgaristan hükümetinin Türk azınlığa karşı uyguladığı politikayı kınadılar. Başbakan Özal, Samsun'da yaptığı konuşmada, "Bir noktaya kadar geliriz. Yoksa ayrılmamız kaçınılmazdır. Sayın Jivkov gelsin, ona GAP'ı gezdireyim, aklı başına gelir" dedi. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü ise konuyu Sosyalist Enternasyonal'de gündeme getireceğini söyledi. İnönü, Sosyalist Enternasyonal Başkanı Willy Brandt'a bir mektup göndererek, Bulgaristan'ın tutumuna karşı etkin önlem alınması çağrısında bulundu. DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel de Hasanoglan'da yaptığı konuşmada Özal'a çatarak şunları söyledi: "Bulgaristan'dan her gün binlerce insan kovuluyor. Çünkü çıkıp onlara 70 milyon oluncu hesap soracağımızı söyledik. Ne duruyorsun. Ecevit DSP lideri Bulgaristan'daki büyükelçinin geri çekilmesini istedi ve 'göçmenler ve yurtdışındaki Türkler bakanlığı' kurulmasını önerdi.

Özal Bulgar yöneticileri hizaya gelsinler. Soydaşlarımızı bu şekilde gönderemezler. Masaya oturmalıyız. Türkün ayranı kabardırı mı kolay kolay inmez.

İnönü Orada yaşayan insanlara baskı yapmak, isimlerini değiştirmek ne kadar insan haklarına aykırıysa, zorla sınırışı etmek de insan haklarına aykırıdır.

büyük bir bölümünü Bulgaristan konusuna ayırarak, "Göçmenler ve yurtdışındaki Türkler bakanlığı kurulmasını" önerdi.

Başbakan Turgut Özal, partisinin genişletilmiş Karadeniz bölgesi toplantısında yaptığı konuşmada Bulgaristan sorunu ile ilgili olarak şunları söyledi:

"Bulgaristan'da 500 sene kaldık. İnsan haklarına riayet ederek kaldık. Türk milleti alıncıdır. Eğer bugün Bulgarlara yaptığımız maaşlardan onları birinci Osmanlılar yapaydı, bir Bulgar kalmazdı. Bugün Bulgarlar varsa, Osmanlıların alıncılığına borçludurlar. Demirel zamanında Bulgarlardan pahalı elektrik almaya başladık. Şimdi Allah'a şükür almıyoruz. Çünkü kendimiz üretiyoruz. Onlardan elektrik almaya devam et-

seydik şu Türkleri gönderirken laf söyleyebilir miydiniz? Başınız eğik olurdu, ama bugün bizim dik. Bulgar yöneticileri hizaya gelsinler. Soydaşlarımız bu şekilde gönderemezler. Masaya oturmalıyız. Yoksa her türlü meseleyi onların başına getireceğim. Türkün ayranı kabardırı mı kolay kolay inmez."

İnönü'nün açıklaması

SHP Genel Başkanı Erdal İnönü dün Marmaris'te gazetecilerin sorularını yanıtlarken bir soru üzerine Bulgaristan'da insan haklarının çiğnendiğini belirterek, "Orada yaşayan insanlara baskı yapmak, isimlerini değiştirmek, ibadetlerini engellemek, ölümleri kendi geleneklerine göre gömmelerine engel olmak, karşı gelenleri öldürmek ne kadar insan hak-

larına aykırıysa zorla sınırışı etmek de insan haklarına aykırıdır" dedi. Sınırdışı etmekle Bulgaristan'ın sorunun çözülmesi için bir adım atmadığını, oysa bu yöntemlerle sorunun çözülmesi mümkün değil diye konuştu. İnönü, "Eğer orada kalmalarına imkân görülüyorsa göç anlaşması yapılır, ama şu anda böyle bir anlaşma yok" diye konuştu.

Brandt'a mektup

Erdal İnönü, Sosyalist Enternasyonal Başkanı Willy Brandt'a bir mektup göndererek, Bulgaristan hükümetinin Türkleri uyguladığı baskıları karşısında kamuoyunun ilgisini çekecek bir karar alınması çağrısında bulundu. İnönü mektubunda, Bulgaristan hükümetinin Türk azınlığını zorla sınırışı etmesinin insan haklarına, Helsinki Nihai Senedi'ne, uluslararası hukuk kurallarına aykırı olduğunu anlatarak şu görüşe yer verdi:

"Sosyalist Enternasyonal'in 20-22 Haziran 1989'da Stockholm'de yapılacak genel kurulunda, Bulgaristan'ın bu vahim uygulaması konusunda düşüncemizi öğrenmek istiyorum."

Ecevit'in mitingi

DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, partisinin İstanbul Bayrampaşa'da düzenlediği mitingde yaptığı konuşmada, Bulgaristan'daki Türkler sorunu gündeme geldi. Bulgaristan'daki büyükelçinin geri çekilmesini isteyen Ecevit, "göçmenler ve yurtdışındaki

Türkler bakanlığı" kurulmasını önerdi. Batı ülkelerinin Bulgaristan'ın tutumuna karşısında sessiz kalmasını eleştiren Ecevit, bu ülkelerin Çin'e gösterdikleri tepkileri Bulgaristan'a da göstermelerini istedi. Bulgaristan'daki Türkler için somut öneriler getiren Ecevit, Batı ve İslam ülkelerinin Bulgaristan'a ekonomik ve ticari ambargolar uygulamaları için kampanyaya açılması, AT'nin Bulgaristan'la ilişkilerini geliştirme-sinin protesto edilmesini, Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'a baskı uygulaması için girişimde bulunulmasını, Bulgaristan'daki Türk Büyükelçisi'nin geri çekilmesini, göç etmek isteyen tüm Türkleri sınırların açılmasını istedi. Ecevit, bu yöndeki çalışmaların eğilimini sağlayacak "göçmenler ve yurtdışındaki Türkler bakanlığı" kurulmasını önerdi.

RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan da dün Sivas'ta 4 Eylül Kapalı Spor Salonu'nda partililere hitap ederken Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan baskıları kınadı. Erbakan iktidara geldiklerinde soydaşlarımıza yapılan zulümlerin sona ereceğini iddia etti.

Türk Siyasetinin o dönemki liderlerinin konuya dair yaptığı açıklamalar.

Cumhuriyet 11 Haziran 1989

Sofya'dan siyasi tuzak

Çok sayıda soydaşımızı göndererek, Türkiye'ye sınırı kapattırmaya çalışıyorlar

Türkiye'nin Sofya
Büyükelçisi Ömer Lütem
Bulgaristan Devlet Başkanı
Jivkov'a veda ziyaretinde
bulundu. Kısa görüşmede
durumu değiştirecek bir
gelişme kaydedilmedi.
Demirel bugün, Özal yarın
Kapıkule'ye gidiyor. Üç
parti arasında Taksim
mitingi üzerinde tam bir
görüş birliği sağlanamadı.
13. Sayfada

CÜNEYT ARCA YÜREK
yazıyor
Bulgar
Mitingi Kulisi

ANKARA — Haber hem şaşır-
tıcı hem de çarpıcı. Telefon açıl-
dı. Sabah erken saatte hemen
her gazeteyi dikkatle okuduğu
yıllardır bilindiğinden, Demirel'e
haberini içenğinden söz etmeden
sorduk:
"Doğru mu beylendi?"
"Doğru" dedi Demirel, kesin
(*Arkası Sa. 12, Sü. 6'ıda*)

Kapıkule'de özgürlük uykusu — Bulgaristan'dan zorla göç ettirilen Türkler, Türkiye topraklarına girer girmez ilk iş olarak toprağı öpüyorlar. Sonrası hem sevinç hem gözyaşı, hem burukluk. İşte bir göçmen. Kucağında çocuğu. Bulgardan kurtarmayı başardığı koltuğun üstünde uykulamaya çalışıyor.

BRÜKSEL
AT'den
Sofya'ya
karşı ilk
kıpırtı

HADİ ULUENGİN

BRÜKSEL — Ankara'nın dip-
lomatik plandaki en büyük bek-
lentisini oluşturan ve Bulgaristan
konusunda Türkiye'nin AT'den
siyasi destek sağlamasını hedefle-
yen yaklaşım için, ilk kez önemli
bir "umut ışığı" doğdu. Bunun
nedenini, topluluk hükümetleri-
nin geçen perşembe günü "siyasi
(*Arkası Sa. 12, Sü. 2'ide*)

CENEVRE
Türk-İş
ILO'da

Bulgaristan'ın uyguladığı sabotaj planlarının Türk basınına yansıması.

Cumhuriyet 15 Haziran 1989

Büyük göç Sofya'yı sarsıyor

Haber Merkezi — Bulgaristan hükümetinin 5 temmuz tarihinden itibaren pasaport alan Türklerin ülkeden ayrılmasına izin veremeyeceği ve bu nedenle önümüzdeki günlerde göçün yavaşlayabileceği bildiriliyor. Bu kararın Bulgaristan'da başgösteren işgücü açığının giderilmesi için alınan önlemlerden sonra kaldırılacağına şaşıldığı, dolayısıyla geçici bir karar olduğu belirtiliyor. Bulgaristan'dan zorunlu pasaport verilerek sınır dışı edilen soydaşlarımızın gelişleri dün de sürerken, gelenlerin sayısı 115 bini aştı.

Edirne'de bulunan **Halil Nebiler**'in haberine göre dün Kapıkule'ye 370 dakika rötarla gelen Avrupa treninden 444 soydaşımız indi. Bulgaristan'ın Svelingrad İstasyonu'nda hiçbir gerekçe göster-

rilmeden tutulan bu trende 700 turist de bulunuyordu. Turistler Bulgaristan'ın tutumunu kinadıklarını belirttiler. Öğle saatlerinde gelen özel trenle de 1116 kişi daha giriş yaptı. Karayoluyla da dün öğleye kadar 800'e yakın göçmenin geldiği bildirildi. Dereköy sınır kapısından dün gelen 441 kişi ile birlikte giriş yapanların sayısı 115 bini aştı.

Bir kişi dönmek istedi

Şu ana kadar Türkiye'ye göç edenlerden sadece bir kişinin geri dönmek istediği öğrenildi. Hakkında propaganda yaptığı yolunda şikâyetler bulunan ve adının "Osman" olduğu belirtilen bu kişi, uç gün önce Edirne'de gözaltına alındı. Bu kişinin durumunun henüz netleşmediğini belirten ilgililer,

soruşturmadan sonra gerekenin yapılacağını bildirdiler.

Kırklareli muhabirimiz **Nazif Karaçam**'ın haberine göre dün giriş yapan **Salih Ahmet** isimli soydaşımız, eşi ile birlikte Moskova-Kiev arasındaki Kurska Oblast kentinde bir inşaatçı çalıştığı sırada göç olayından haberdar olduktan sonra Bulgaristan'a dönerek pasaport aldıklarını anlattı. Salih Ahmet şöyle devam etti:

"Biz 5 temmuzdan önce pasaport aldık. Ancak Rusya'daki kanal ve inşaat işlerinde çalışan 15 bin dolayında Türk işçisi vardı. Göçün boyutlarının büyümesi üzerine ekonomik sıkıntıya düşen Bulgaristan, 5 temmuzdan itibaren pasaport alan Türklerin Türkiye'ye gitmesine izin vermeyeceğini açıkladı."

5 temmuzdan sonrası için pasaport verilecek pasaportlarının ellerinden alındığını ifade eden Salih Ahmet, "Türkiye'ye gitmeyi planlayan Türkler, ellerindeki malları satış işlerinden ayırdılar. Göç yolu kapatılırsa bu insanlar sefil olur" diye konuştu.

15 bin öğrenciye parasız yatılı

Millî Eğitim Bakanlığı, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçe zorlanan ailelerin çocuklarına, eğitimlerine kaldıkları yerden devam etmeleri hakkını tanıdı. ANKA'nın haberine göre, Bulgaristan'dan gelen öğretmenler de Türkiye'de mesleklerine devam edebilecekler. Bu öğretmenlerin Türk eğitim sistemine uyumları sağlanacak.

MEB Müsteşar Yardımcısı ve Tâlim Terbiye Kurulu Başkanı **Altan Ateş**, parasız yatılı okullarda göçmen çocukları için 15 bin kişilik bir kontenjan ayrıldığını söyledi.

Ek kontenjan

Hacettepe ve Ankara üniversiteleri tarafından Bulgaristan'dan zorla göç ettirilen yükseköğretim öğrencilerine ek kontenjan sağlandı.

Buna göre, Hacettepe Üniversitesi fakülte ve yükseköğretim gelecek öğretim yılında 120 göçmen öğrenci alınacak. Ankara Üniversitesi de Bulgaristan'dan gelen öğrenciler için üniversiteye bağlı fakülte ve yükseköğretimde 80 kişilik kontenjan sağladı.

Göçün Bulgaristan ekonomisine yansımaları.

07 Temmuz 1989

Balık istifi — Münih bağlantılı Avrupa treni, utanç trenine döndü. İki gecedir Bulgarların Swilingrat İstasyonundan geçen Avrupa trenine bindirilen soydaşlarımız, balık istifi gibi vagonlara doldurularak Türkiye'ye gönderiliyorlar.(Fotoğraf: AA)

“Türkiye sınır kapılarını kapatıyor” söylentisini yayıyorlar

Bulgarın korku propagandası

Haber Merkezi — Kapıkule ve Dereköy sınır kapılarından dün 2065 kişi daha giriş yaptı. Böylece 2 hazirandan bu yana Bulgaristan'dan göç eden Türklerin sayısı 295 bini geçti. Bulgaristan daha önce soydaşlarımızı gönderdiği tren için izin istemedi.

Bulgaristan'dan gelen Türklerin sayısı dün gelenlerle birlikte 295 bini aştı. Bulgaristan'a Dereköy'den dönenlerin sayısı 754'e ulaşırken, giriş yapan soydaşlar dönenlerin baskı ve işkence gördüklerini, durumları uygun olanların ise papaz önünde istavroz çıkarak Hristiyan yapıldıklarını söylediler. Bulgarların “Türkiye sınır kapılarını kapatıyor” şeklinde propaganda yaptıklarını anlatan soydaşlarımız, bunun göç etmeye hazırlanan Türkler üzerinde korku ve en-

dişe yarattığını belirttiler.

Bulgaristan'da yüksekokul ve üniversitelerde okuyan Türk öğrencilerin kayıtlarının silindiği ve askerlik kapsamına alındıkları gerekçesiyle göçlerine izin verilmeyen 1971 ve 72 doğumlu gençlerin inşaat ve tarım sektöründe çalıştırıldıkları ileri sürüldü.

Bulgaristan daha önce soydaşlarımızı gönderdiği özel tren için izin isteğinde bulunmadı. Soydaşlarımızın zor koşullarda gönderildiği özel trene Türkiye'ye girişte, önceki gün alınan karar gereğince izin verilmiyor. Bulgaristan'ın önceki günkü bu konudaki isteği reddedilmişti.

İsveç'in İstanbul Başkonsolosu Nils-Urban Allerd, dün Balkan Türkleri Day-

nışma Derneği Başkanı **Mehmet Çavuş** ve Genel Sekreter **Sabahattin Köseoglu**'nu konsolosluğa çağırarak Bulgaristan'dan zorunlu olarak göç eden etnik Türklerin sorunlarıyla ilgili bilgi aldı.

Mehmet Çavuş, İsveç Başkonsolosu'na, Bulgaristan'dan zorunlu olarak Türkiye'ye gelen göçmenlerin durumu ve ihtiyaçları konularında ayrıntılı bilgi verdi ve İsveç hükümetinin bu ülkeye sığınmak isteyen göçmenlere nasıl yardım edebileceğini sordu. Başkonsolos Allerd, Mehmet Çavuş'a bu konuda herhangi bir yanıt vermekten kaçınırken, “Ben Edirne'ye gidip durumu inceleyemedim, basından ve sizden öğrendiklerimle ilgili olarak hükümete bir rapor sunacağım” dedi.

Bulgaristan'ın yapmış olduğu kara propagandanın Türk basınına yansımaları.

19 Ağustos 1989